

Erik Tiller

Medier og meningsdannelse

En kvantitativ og komparativ undersøkelse av de trykte medienes distribusjon 1795-1812 og deres speiling av politisk interesse og opinionsdannelse i Christiania og Trondheim

Masteroppgave i historie

Trondheim, våren 2014

Forord

Ved faglig fordypning spiller som regel personlig interesse en stor rolle, særlig når fordypningen er så omfattende som en masteroppgave i historie. Denne studien er intet unntak siden jeg ble smittet av en særinteresse for trykte medier og deres rammer da jeg satt med ansvaret for leiravisen *Sluttstykket* på Sessvollmoen i 2008. Som en analogi til de forholdene som denne studien omhandler måtte også jeg forholde meg til klare grenser for hva som kunne settes på trykk, grenser som riktignok ble forsøkt presset hver gang en anledning bød seg.

Det er lett å bli overveldet av den arbeidsmengden som en masteroppgave kan innebære. Heldigvis har de verste bølgedalene blitt unngått takket være min veileder, Jakob Maliks. Med hans stødige tilbakemeldinger og et godt arbeidspress på meg fra begynnelsen av har arbeidsprosessen hatt preg av god kontroll hele veien. Ikke bare har dette hjulpet meg med å komme i mål med denne oppgaven, men også gitt et klart positivt utslag på andre faglige områder. Så hjertelig takk, Jakob! Ikke bare for din gode og til tider nødvendig strenge veiledning men også fordi du tok på deg å veilede en oppgave innenfor et såpass komplisert felt.

Takknemlighet bør også rettes til alle dere andre som har støttet meg gjennom dette arbeidet: Mine foreldre Hanne og Åsmund, som holdt barndomshjemmet åpent som et fristed for et til tider slitent hode som trengte avkobling. Min søster Eva, som har bidratt både med velkommen rekreasjon og gode språklige innspill på oppgaven. Og ikke minst mine venner Ingunn, Tor, Hannah, og Maurits som har vært til god hjelp med alt fra faglig diskusjon og korrektur, til sosialt samvær og omsorg i perioder hvor jeg har gravd meg langt ned i arbeidet. Nå skal dere atter prioriteres.

Erik Tiller, mai 2014

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Presentasjon	1
1.2	Problemstilling	2
1.3	Realhistorie og historiografi.....	4
1.3.1	Historiografi	4
1.3.2	Danmark-Norges utenrikspolitiske situasjon	6
1.3.3	Trykkefrihetslovgivningen.....	7
1.3.4	Utviklingen i de trykte mediene i Norge.....	9
1.3.5	Norsk nasjonalfølelse i avisene før 1814	13
1.4	Aktuell teori	16
1.4.1	Det opinionsstyrte enevelde	16
1.4.2	Habermas og den borgerlige offentlighet.....	18
1.5	Metode og kategorisering.....	20
1.6	Disposisjon.....	26
2	Kvantitativ analyse av aviser og tidsskrifter	27
2.1	Innledning	27
2.2	Kildene	27
2.3	Svingninger i de danske avisene og tidsskriftene	30
2.3.1	Oversikt over mengden abonnementer.....	31
2.3.2	Sammensetning	38
2.4	Analyse av svingningene.....	40
2.4.1	1796-1800	41
2.4.2	1801-1805	42
2.4.3	1806-1808	42
2.4.4	1809-1812	44
2.4.5	Forskjeller mellom Christiania og Trondheim.....	50
2.5	Sammenfatning	52
3	Opinion og politisk interesse.....	55
3.1	Innledning	55
3.2	Politisk interesse	57
3.2.1	Trykte medier av politisk interesse	57
3.2.2	Politisk interesse vist gjennom mengde og sammensetning	59
3.3	Endret offentlighet og dannelse av opinion	63
3.4	Sammenfatning	68
4	Observasjonene i en historisk kontekst	71
4.1	Innledning	71
4.2	Det politiske Christiania.....	72
4.3	Trondheims politiske landskap	78
4.4	Utviklinger utover byene.....	85
4.5	Sammenfatning	88
5	Konklusjon	91
5.1	Innledning	91
5.2	Hovedfunn i lys av problemstillingen	91
5.2.1	Mengde og sammensetning	91
5.2.2	Sporbar politisk interesse og opinion	94
5.2.3	Funnene i en historisk kontekst.....	96
5.2.4	Økende og regional interesse	98

5.3 Avsluttende bemerkninger	99
Litteraturliste.....	101
Kilder.....	101
Litteratur.....	101
Appendiks – Tall over abonnemeter	107

Modelloversikt

Modell 1	Graf: Mengde abonnemeter i Christiania 1796-1812	s. 31
Modell 2	Graf: Mengde abonnemeter i Trondheim 1796-1812	s. 32
Modell 3	Graf: Mengde abonnemeter i Christiania 1796-1800	s. 33
Modell 4	Graf: Mengde abonnemeter i Trondheim 1796-1800	s.34
Modell 5	Graf: Mengde abonnemeter i Christiania inklusive norske kilder	s.34
Modell 6	Graf: Mengde abonnemeter i Trondheim inklusive norske kilder	s. 35
Modell 7	Graf: Mengde abonnemeter i Christiania 1801-1805	s. 35
Modell 8	Graf: Mengde abonnemeter i Trondheim 1801-1805	s. 36
Modell 9	Graf: Mengde abonnemeter i Christiania 1806-1812	s. 37
Modell 10	Graf: Mengde abonnemeter i Trondheim 1806-1812	s. 37
Modell 11	Diagram: Sammensetning første halvår 1796	s. 38
Modell 12	Diagram: Sammensetning andre halvår 1799	s. 39
Modell 13	Diagram: Sammensetning andre halvår 1812	s. 39
Modell 14	Graf: Mengde abonnemeter Trondheim 1811-1812 inklusive Nordlandene	s. 50

1 Innledning

1.1 Presentasjon

Året 1814 var et veiskille som innebar omfattende endringer for Norge i både kortsiktig og langsiktig perspektiv. Landet fikk en egen grunnlov og gikk fra å være en del av det danske eneveldet til å bli knyttet til Sverige gjennom unionen. Begivenhetene i 1814 har blitt viet mye oppmerksomhet, men den politiske interessen i forkant har ikke blitt undersøkt i tilsvarende grad. Dette til tross for at ny kunnskap om denne interessen kan bidra til å belyse i hvilken grad begivenhetene skyldtes indre eller ytre årsaker. Innen norsk historieforskning har det vært hovedsyn på dette spørsmålet, som ikke nødvendigvis utelukker hverandre: Venstretradisjonens syn på 1814 som et resultat av langsiktig og indre utløsning på den ene siden, og Nilsen, Steen og Seips vektlegging av ytre utløsning på den andre.¹ At interesse og opinion i årene før ikke har blitt undersøkt i like stor grad skyldes en knapphet på kilder som kan belyse dette.² Denne knappheten på relevante kilder gjelder særlig etter Forordningen om trykkefrihet fra 1799.³ Ifølge Jens Arup Seip la forordningen opinionen i mørke, i kontrast til det åpnere debattklimaet i årene før.⁴ Riktignok har kvalitative analyser av skriftlig materiale bidratt til å belyse deler av opinionsbevegelsene, men den politiske interessen og opinionen i denne perioden er like fullt et lite utforsket felt sammenlignet med selve 1814.

At ytringer i den trykte offentligheten ble hindret betyr ikke at trykte medier ikke kan benyttes for å belyse politisk interesse. Årene før 1814 var preget av Napoleonskrigene, som påvirket politikk, handel og hverdagsliv. Norge ble i høyeste grad berørt, så begivenhetene og de mediene som opplyste om forholdene i inn- og utland var dermed både aktuelle og relevante, særlig for et politisk interessert publikum. Denne relevansen åpner for innfallsvinkelen i denne studien, nemlig å se hvilke aviser og tidsskrifter som ble lest og i hvilket omfang i Christiania og Trondheim i årene 1795-1812. En slik komparativ og kvantitativ undersøkelse av trykte medier vil ikke gi detaljkunnskap om opinionen, men det er mulig at etterspørselen etter informasjonen i de trykte mediene kan speile den politiske interessen. Følgelig kan den kvantitative mengden muligens belyse utviklingstrekk innen interessen og den påfølgende meningsdannelsen, samt påvise forskjeller mellom de to byene på disse feltene.

¹ Ståle Dyrvik, *Året 1814*, Oslo 2005: 9-11

² I denne studiens tilfelle gjelder dette særlig kilder som kan benyttes til å produsere serier med data.

³ Forordningen om trykkefrihet vil heretter omtales som Trykkefrihetsordningen.

⁴ Jens Arup Seip: *Politisk ideologi: tre lærestykker*, Oslo 1988: 3

1.2 Problemstilling

Hvilke utviklingstrekk inntraff innen byborgerskapets politiske interesse og opinion i årene før 1814, og hvordan kan dette påvises?

En kvantitativ og komparativ undersøkelse av de trykte mediens distribusjon 1795-1812, og deres speiling av politisk interesse og opinionsdannelse i Christiania og Trondheim

Denne studiens problemstilling ligger tett opp mot utfordringen det er å spore politisk interesse og opinion i de trykte mediene gjennom en periode der disse for det meste var underlagt strenge restriksjoner.⁵ Derfor er problemstillingen knyttet til den metodiske tilnærmingen som er benyttet for å løse denne utfordringen: Først vil svingninger i mengden og sammensetningen av trykte medier som ble sendt med posten fra København til Christiania og Trondheim kartlegges kvantitativt. Deretter vil jeg, med utgangspunkt i den kvantitative redegjørelsen, analysere utviklingstrekk og ulikheter innen politisk interesse og opinion mellom disse byene kvalitativt. Dette i kontekst av de lokale forholdene i byene. Analysen vil ta utgangspunkt i en rekke delspørsmål. Disse delspørsmålene er suksessive, altså vil de i tillegg til kildematerialet også besvares med utgangspunkt i analysene av de foregående spørsmålene.

Hvilke utviklingstrekk kan observeres i mengden og sammensetningen av trykte medier i Christiania og Trondheim mellom 1795 og 1812? Innebar disse utviklingstrekkene stabilitet, langvarige utviklinger eller brå endringer?

Hva kan ha forårsaket eventuelle endringer i mengde og sammensetning? Skyldtes endringer tilgang, lovgivning, storpolitiske begivenheter, endret innhold, prisøkning, konkurranse eller nedleggelse?

I hvilken grad kan mengde og sammensetning speile politisk interesse og opinion? Tilsier endringer i mengde og sammensetning at politisk interesse eller opinion endret seg tilsvarende?

I hvilken grad kan mengden og sammensetningen tilsi forskjeller mellom Christiania og Trondheim? Hva kan disse forskjellene komme av?

Hva denne studien forhåpentligvis vil kunne vise gjennom besvarelsen av disse spørsmålene er todelt, mellom data i form av rene tall som kan påvises gjennom en kvantitativ analyse av

⁵ Med politisk interesse menes her den allmenne interessen for politiske forhold og begivenheter i inn- og utland, mens med opinion menes den rådende mening hos folket som kommer til uttrykk i ulike offentlige sfærer.

kildematerialet og de funnene en kvalitativ fortolkning av disse dataene kan gi. Dataene inkluderer både mengde og sammensetning av abonnementene på trykte medier, samt observerbare endringer i disse. Hva endringene kommer av og hva de antyder av politisk interesse er imidlertid spørsmål som trenger en mer fortolkende og kontekstuell tilnærming. Dermed vil besvarelsen av disse spørsmålene utgjøre en stor del av denne studien. Den komparative analysen av byene og forskjellen mellom disse vil innta en sentral plass, både i forhold til spørsmålet om de påviste endringene skyldtes felles eller lokale faktorer og i forhold til spørsmålet om hvor stor rolle de regionale skillene spilte i Norge på denne tiden.

Politisk interesse og opinion er alt nevnt som to nøkkelbegrep. Med politisk interesse menes her den allmenne interessen som forelå i byene for politiske forhold og begivenheter i inn- og utland. For å påvise den politiske interessen vil det bli tatt utgangspunkt i en tese om at slik interesse kan speiles i den kvantitative mengden av trykte medier som informerte om disse forholdene. Dette gjelder særlig de politiske tidsskriftene og de nyhetsformidlende avisene. Med andre ord kan sammenhengen mellom de trykte mediene og den politiske interessen sies å ligge i etterspørselen avisenes og tidsskriftenes publikum hadde for stoff som omhandlet politiske forhold. I hvor stor grad denne tesen kan brukes er et komplisert spørsmål, som vil bli diskutert mer inngående i forkant av analysen av den politiske interessen.⁶

Opinion er en tilsvarende utfordring å spore. Per definisjon er opinion den felles rådende og uttrykte mening hos en større gruppe.⁷ I denne studiens sammenheng vil dette innebære den rådende meningen blant byborgerskapet i Christiania og Trondheim. Å spore dette er en større utfordring enn den politiske interessen, siden opinion er mer spesifikk og vanskeligere å indikere ut ifra mengde alene. Det er likevel flere mulige innfallsvinkler for å finne spor etter opinion gjennom den kvantitative mengden. En mulighet er å knytte mengden av spesialiserte medier til bestemte hendelser som faller innenfor de interesseområdene som disse mediene dekker, eksempelvis politiske tidsskrift til storpolitiske hendelser og økonomiske tidsskrift til hendelser som endrer kårene for handel. For kildemateriale etter 1799 er det imidlertid klare begrensninger på hvor mye informasjon man kan finne med denne tilnærmingen, derfor vil den kun benyttes i begrenset grad. En mer gunstig metode i lys av den kvantitative tilnærmingen er å se på selve mengden av de mediene som kunne bidra til dannelse av opinion. På grunn av Trykkefrihetsforordningen er denne metoden mer gunstig, og vil derfor bli benyttet i større grad.

⁶ Se kapittel 3.2.

⁷ Som definert i Bokmålsordboka, utarbeidet i samarbeid med Språkrådet. Ref; <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=opinion&begge>, sist aksessert 10.03.2014

Den begrensede muligheten til opinionsyttring gjør at det heller er grunnlaget for dannelse av opinion som med en viss sannsynlighet kan påvises ut ifra kildematerialet.

Dermed er det flere felt denne studien kan bidra til å belyse når det gjelder de trykte mediene og deres sammenheng med politisk interesse og opinion, både gjennom kvantifisering og fortolkning av dataene. I utgangspunktet er mengde, sammensetning og endringer innen disse funn som kan påvises direkte gjennom kildematerialet. En videre fortolkning av disse funnene vil kunne gi en indikasjon på den politiske interessen. Dette kan igjen benyttes til en analyse som muligens kan indikere opinion, mer spesifikt dannelse av opinion. Ut ifra kildematerialet vil det være begrensede muligheter til å påvise den ytre opinionen, men å trekke en sammenheng mellom den politiske interessen og opinionsdannelse er likevel en klar mulighet. Slike funn vil samtidig kunne si noe om de to byene som denne studien tar for seg, Trondheim og Christiania, i henhold til hvor stor politisk interesse og opinionsdannelse som fant sted. I en større sammenheng vil konklusjon dette gir kunne gi en pekepinn på den politiske utviklingen i Norge i forkant av 1814 og om den samlet seg i en nasjonal retning eller om det var individuelle og lokale særtrekk.

1.3 Realhistorie og historiografi

Med den kvantitative mengden og sammensetningen av trykte medier som innfallsvinkel for å kartlegge politisk interesse og opinion i perioden, er det nødvendig å redegjøre for de realhistoriske omstendighetene som kan ha hatt en innvirkning på dette kildematerialet. De storpolitiske hendelsene i inn- og utland gjorde at disse omstendighetene var mange og varierte, med utslag på hva som lovlig kunne trykkes samt mulighetene til å få de trykte mediene fra Danmark til Norge. Sentrale momenter i denne sammenhengen er krigsutbruddet i 1807, den britiske blokaden under krigsårene, lovgivningen om de trykte mediene og utviklingen som skjedde i de norske avisene. Det er imidlertid ikke bare det realhistoriske som vil bli redegjort, men også historiografien på dette feltet. Dette gjøres for å kunne ha et godt utgangspunkt for analysen av kildematerialet ut ifra det som tidligere er blitt undersøkt innenfor denne tematikken.

1.3.1 Historiografi

Det har blitt skrevet mye om denne perioden, så det følgende utvalget er det mest sentrale i forhold til tematikken og denne studiens hensikt og metode. Arbeidet som denne studien ligger nærmest i henhold til både metode og kilder er Thorkild Kjærgaards artikkel "The Rise of Press

and Public Opinion in Eighteenth-century Denmark-Norway".⁸ Her benytter Kjærgaard seg av inntektsordrebøkene til den danske brevposten i perioden 1796 til 1812 for å gi en kvantitativ fremstilling av hvordan de trykte mediene vokste frem i samtlige danske og norske byer. Gjennom denne fremstillingen påviser han en vekst i abonnementstallene. Styrken til Kjærgaards arbeid er at han benytter et omfattende og dekkende kildemateriale som gir en oversikt over vekstmønstrene i samtlige av de dansk-norske byene, men han presenterer kun data for periodens ytterpunkter. Følgelig blir ikke noen av svingningene mellom 1796 og 1812 påvist eller presentert, hvilket gir en noe unyansert fremstilling som kun indikerer en jevn vekst i disse årene. Som det redegjøres for mer detaljert under avsnittet om metode vil denne studien hovedsakelig benytte seg av de samme kildene som Kjærgaard brukte i sin undersøkelse, men problemstillingen er en annen.

Når det gjelder distribusjonen av de trykte mediene i samme periode har dette blitt behandlet i en rekke publikasjoner. Et av de hyppigst refererte arbeidene er Haakon Fiskaa's "Den Norske Presse før 1850".⁹ Fiskaa tar særlig for seg Trykkefrihetsforordningen og den britiske blokaden. Trykkefrihetsforordningen behandles imidlertid mer i dybden av Harald Jørgensen.¹⁰ Det som kan sies å være den klareste svakheten med Fiskaa's fremstilling er at hans påstand om at Norge var fullstendig isolert på avisfronten etter 1807.¹¹ Dette synet blir likevel videreformidlet av blant annet Bastiansen og Dahl, som henviser til at *Collegial-Tidende* og *Danske Statstidende* ikke kom fram.¹² Påstanden om isolasjon har i senere tid blitt utfordret både av Kjærgaard's funn og Mona Ringvejs fremstilling av mediesituasjonen i Norge under blokaden.¹³ Ringvej har en mer moderert fremstilling der hun påpeker at det i stor grad var snakk om isolasjon, men at det likevel kom danske aviser til Norge.¹⁴ Hennes syn støttes av Kjærgaard's data, som viser at det til tross for blokaden fremdeles kom danske publikasjoner frem til Norge via brevposten.¹⁵ Når det gjelder logistikken under blokaden blir denne dekket godt i Ivar Sundsbø's artikkel om postgangen under Napoleonskrigene.¹⁶ Disse arbeidene utgjør de viktigste realhistoriske

⁸ Thorkild Kjærgaard, "The Rise of Press and Public Opinion in Eighteenth-century Denmark-Norway", i *Scandinavian Journal of History*, vol. 14/1989: 215-230

⁹ Haakon Fiskaa, *Den norske presse før 1850, ny utgave ved Helge Giverholt*, Fredrikstad 1985

¹⁰ Harald Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848 - et bidrag til en karakteristikk af den danske enevælde i Fredrik VI's og Christian VIII's tid*, København 1944

¹¹ Haakon Fiskaa, *Den norske presse før 1850, ny utgave ved Helge Giverholt*, Fredrikstad 1985: 28

¹² Henrik Bastiansen & Hans Fredrik Dahl, *Norsk Mediehistorie*, Oslo 2003: 76

¹³ Mona Ringvej, "Københavns nyhetsmonopol ved veis ende" i Bård Frydenlund & Rasmus Glenthøj (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009: 52 og Kjærgaard 1989: 220

¹⁴ Ringvej 2009: 52

¹⁵ Kjærgaard 1989: 220

¹⁶ Ivar Sundsbø, "Norsk post under Napoleonstiden 1807-1814" i Tor Østlund, *Fra Svinesund til Haparanda*, Oslo 2002

referansepunktene for denne studiens tematikk, men det er ytterligere realhistoriske forhold i denne perioden som spiller inn og dermed også må redegjøres for.

1.3.2 Danmark-Norges utenrikspolitiske situasjon

Gjennom nesten hele den perioden som denne studien omhandler spilte Napoleonskrigene sterkt inn på samfunnsforholdene i Danmark-Norge. De utenrikspolitiske omstendighetene som førte Danmark-Norge inn i Napoleonskrigene hang i høyeste grad sammen med den nøytralitetspolitikken den danske regjeringen førte. Til tross for at Danmark-Norge hadde erklært seg nøytralt, ble det benyttet krigsskip som eskorte for danske handelsskip med det mål å hindre britiske ransaker. Dette var en fortsettelse av initiativet som hadde blitt startet av de nøytrale maktene under den amerikanske frigjøringskrigen ved dannelsen av et væpnet nøytralitetsforbund, som varte frem til 1801.¹⁷ Britene på sin side hadde det som gjeldende politikk at nøytral frakt av det de anså som kontrabande varer til deres fiender ikke kunne tolereres og en flåte ble derfor sendt inn i Øresund.

I 1801 kom det til en konfrontasjon mellom britiske krigsskip og Københavns forsvarsverker. Selv om konfrontasjonen kjent som angrepet på Københavns Red endte uten noen klar seierherre, var det et klart signal om at britene ikke tolererte en slik offensiv nøytralitetspolitikk.¹⁸ I etterkant av denne konfrontasjonen forsøkte de danske styresmaktene å bevare nøytraliteten, men denne ble satt under ytterligere press med fastlandssperringen i 1806 samt russisk press etter freden i Tilsit i 1807. En følge av dette presset var at rykter og antagelser om at Danmark ville alliere seg med Napoleon florerte, noe som ville være en åpenbar trussel mot britene siden det ville få den danske flåten over på Napoleons side.¹⁹ Det var på bakgrunn av denne situasjonen at den britiske flåten i 1807 gjennomførte bombardementet av København som presset Danmark, og følgelig også Norge, over på fransk side i Napoleonskrigene.²⁰ Krigserklæringen mot England den 18. august ble etterfulgt av en krigserklæring mot Sverige 14. mars året etter.²¹

Den britiske blokaden som fulgte bombardementet er en sentral begivenhet i denne perioden. For handelsstanden, særlig trelastpatrisitetet, var blokaden en økonomisk katastrofe siden den satte en fullstendig stopper for den lukrative tømmerhandelen med England. Følgene av blokaden var

¹⁷ Dyrvik 2005: 14

¹⁸ Ibid: 15

¹⁹ Ibid: 16

²⁰ Ibid: 17

²¹ Ibid: 17, 19

imidlertid ikke begrenset til kun det økonomiske. Norge var på denne tiden avhengig av importert korn fra Danmark. Blokaden førte dermed til kornmangel og hungersnød da denne importen ble hindret.²² Med tanke på opinionen i Norge under krigsårene spilte denne blokaden en klar rolle for samfunnet som helhet og ga i enkelte tilfeller grobunn for bevegelser med separatistisk preg. Blokaden av Norge var imidlertid ikke konstant gjennom hele perioden. Etter 1809 ble det etter avtale mellom Frankrike og England åpnet for lisensfart og handelen ble igjen tatt opp.²³ I 1812 ble blokaden igjen iverksatt og denne gangen forble Norge isolert frem til 1814 med dyrtid og hungersnød som resultat.²⁴

For tilgangen på de trykte mediene er effekten av blokaden mer omdiskutert. Selv om handelen og korntransporten ble hindret er det større usikkerhet om hvor stor grad blokaden påvirket postgangen og de trykte mediene. Som alt nevnt har et tidligere hovedsyn på dette feltet vært at blokaden innebar en fullstendig isolasjon, men denne oppfatningen har i den senere tid vært gjenstand for kritikk. Selv om korn og øvrige forsyninger effektivt ble blokkert så ble brevposten sendt via sjøpost mellom Fladstrand og Fredriksværn, en nødløsning opprettet som en erstatning for landposten som hadde gått via Sverige før krigen.²⁵ Til tross for at dette var en smugleroperasjon kom posten stort sett frem. Unntakene var ett forlis og ett tilfelle av britisk oppbringning, samt at forsendingene stoppet opp mellom januar og mars 1809 på grunn av is.²⁶ Dermed var det til tross for blokaden ikke snakk om en fullstendig isolasjon, selv om det var større usikkerhet og mer sporadiske leveranser. Det var også perioder der postgangen gikk som normalt. Etter freden i Jönköping i 1809 ble det igjen åpnet for landpost via Sverige frem til 1813. Da ble posten igjen transportert sjøveien, siden forverringen av utenrikssituasjonen atter en gang hindret bruk av landposten.²⁷

1.3.3 Trykkefrihetslovgivningen

Lovgivningen for trykte medier var under stadig endring i løpet av de siste tre årtiene av 1700-tallet og vekslet mellom full trykkefrihet og streng kontroll. Disse endringene begynte med Struensees styre fra 1770 til 1772, der en av de mange reformene var full trykkefrihet i 1770. Endringen ble tatt positivt imot og ble lovprist av blant annet Voltaire og P. F. Suhm det samme

²² Ringvej 2009: 52

²³ Dyrvik 2005: 22

²⁴ Ibid: 26

²⁵ Wilfred Wasenden, *Fra Fred Gjennom Krig til Fred 1807-1814 - En posthistorisk framstilling*, Billingstad 2011:11

²⁶ Sundsbø 2002: 17-20

²⁷ Ibid: 24

året.²⁸ Opinionsmessig fikk trykkefriheten også umiddelbart utslag i Norge der Norske Intelligens-Sedler inviterte til åpen debatt.²⁹ Åpenheten slo imidlertid tilbake på Struensee da den førte til en regelrett flom av kritiske ytringer som også underminerte hans egen posisjon. Dette gjorde at han strammet inn lovverket i 1771 ved at alt trykt materiale skulle være i henhold til de gjeldende lover.³⁰

Etter at Struensee ble fjernet fra både sin makt og sitt hode ble kom de trykte mediene igjen under streng myndighetskontroll, men uten at den tidligere forhåndssensuren ble gjeninnført. Denne situasjonen kom til å vare frem til kronprins Fredriks kupp i 1784.³¹ Etter kuppet ble praksisen myknet opp, men med en tilspisset utenrikssituasjon og en økende grad av ytringer som ble betegnet som "trykkefrækhed" ble det innført en forordning om trykkefrihet i 1799.³² Dette var ikke en endring som kom ut ifra intet. Spørsmålet om hvor skillet gikk mellom "trykkefrihed" og "trykkefrækhed" hadde alt blitt diskutert i flere år, blant annet av Schlegel i hans tidsskrift *Astræa*.³³ Trykkefrihetsforordningen innebar en rekke restriksjoner for trykte medier og konsekvenser for brudd på disse, tilnærmet lik en straffelov.³⁴ Selve forordningen ble presentert med den formulering at kongen støttet trykkefriheten, men at det ikke ville være gunstig å slippe ordet helt fritt. Som det ble formulert i forordningen: "(...) vil Han forsøge, så bestemt og nøie som mueligt, nærmere ved Lov at fastsætte Trykkefrihedens Grændser (...)".³⁵ I Norge var effekten tydelig da blant annet Matthias Conrad Peterson grunnet Trykkefrihetsforordningens begrensninger søkte avskjed som redaktør for *Trondhjemske Tidender* i 1800.³⁶ Han hadde alt avsluttet sin andre utgivelse, *Quartbladet*, året før.³⁷ Forordningen hindret imidlertid ikke kritiske ytringer fullstendig. Eksempelvis ble det i 1804 trykket kritikk fra bondehold mot embetsmenn i

²⁸ Bastiansen & Dahl 2003: 60

²⁹ Ibid: 61

³⁰ Bastiansen & Dahl 2003: 65

³¹ Jørgensen 1944: 19-23

³² Ibid: 27, 28

³³ Dag Michelsen, "«Grændseskillet imellem Trykkefrihed og Trykkefrækhed» - Jonhan Frederik Wilhelm Schlegel, *Astræa* og trykkefrihetens grenser" i Hilde Sandvik (red.), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010: 197

³⁴ Jørgensen 1944: 30

³⁵ Utdrag fra "Af Forordning af 27. September 1799 som nærmere forklarer og bestemmer Trykkefrihedens Grændser", gjengitt i Johan Bang, Christian Borberg & Martin Salmonsens (red), *Frihedens sag er en borgerlig sag – Kampen om de borgerlige rettigheder 1770-1807*, Skov 1984: 128

³⁶ *Trondhjemske Tidender* var navnet på *Trondhiems Adresse-Contoires Efterretninger (Adresseavisen)* under Peterson.

³⁷ Wilhelm K. Støren: *Adresseavisen to hundre år – Fra Postrytternes til Telesatellittenes Tidsalder*, Trondheim 1967: 50

Adresseavisen.³⁸ I tillegg har en nylig studie av Øystein Idsø Viken vist at restriksjonene i flere tilfeller ble forsiktig omgått ved bruk av allegorier og ironi i lojalitetsskriv.³⁹

Trykkefrihetsforordningen utgjør den gjeldende lovgivningen for størstedelen av denne studiens periode. Likevel var det fremdeles mulighet for selvstendig journalistikk etter 1799, siden det ikke var snakk om forhåndssensur samt at siste ord lå hos domstolene. Strenge dommer hadde like fullt en sterk preventiv effekt som skremte folk fra offentlig debatt. En ytterligere effekt var at en rekke politiske tidsskrifter enten døde ut eller gikk over til estetisk innhold og ufarlig folkeopplysning som ikke gikk på tvers av forbudet mot resonnerende innhold.⁴⁰ Innebærer dette at tidsskriftene dermed ikke lenger hadde noe å si for den politiske interessen og opinionen? En slik slutning er heller tvilsom. Selv om debattene og de resonnerende artiklene ikke lenger kom på trykk ble det fremdeles publisert stoff som omhandlet politiske forhold. Dette gjaldt særlig offisielle annonseringer og utnevnelser som kom på trykk i blant annet *Collegial-tidende*. I tillegg kan det spesialiserte innholdet til enkelte tidsskrift fremdeles knyttes til publikum med ulike og spesialiserte interesser. Dette inkluderer interesse både for politikk og økonomi.

1.3.4 Utviklingen i de trykte mediene i Norge

Et utviklingstrekk i perioden denne studien omhandler er endringene innen de trykte mediene produsert og distribuert i Norge. De første endringene inntreffer i det åpnere klimaet for ytringer i offentlighet før 1799 da mindre lokale aviser ble opprettet på privat initiativ i forsøk på å skape offentlig debatt, samt at det i enkelte av adresseavisene ble gjort forsøk på kritisk journalistikk og ikke bare videreformidling av nyheter. Denne trenden endte imidlertid med Trykkefrihetsforordningen. Etter 1807 skjedde det på ny endringer da det dukket en ny type aviser opp i form av de såkalte krigsavisene. Disse ble opprettet både på privat initiativ og av myndighetene med både opplysning om tilstander i inn- og utland samt propaganda som formål. Det som i krigsårene ble tydelig var at publikasjonene i Danmark og Norge ble håndtert ulikt med hensyn til myndighetskontroll, der de norske avisene kunne ta seg større friheter.

³⁸ Fiskaa 1985: 22-23

³⁹ Øystein Idsø Viken, "Underdanig opposisjon: - offentlig skriftleg motstand i noreg 1807-1814" i *Historisk Tidsskrift*, nr. 3/2011: 352

⁴⁰ Jette Søllinge & Niels Thomsen, *De Danske Aviser 1634-1989, bind 1*, Odense 1988: 33

Før krigsutbruddet ble de følgende norske avisene trykt og utgitt: *Norske Intelligenz-Sedler*, *Efterretninger fra Adresse-Contoirtet i Bergen i Norge*, *Trondheims Adresse-Contoirts Efterretninger*. *Blader i form av Trondhiemske samlinger*, *Den Bergenske Borger-Ven*. *Politiske blader i form av Den snaksomme Bergenser*, *Trondhjems Budstik*, *Quartbladet*, *Provinzalblade*.⁴¹ Det var likevel de danske avisene og tidsskriftene som dominerte markedet i Norge, særlig *Berlingske*.⁴² Stoffet i denne avisen favnet bredere enn de offisielle kunngjøringene i *Collegial-Tidende* siden den skildret både offisielle meldinger og sosiale begivenheter. Viktigere var det at *Berlingske* også inneholdt nyhetsreportasjer fra inn- og utland. Dette var riktignok nyheter tatt rett fra utenlandske aviser snarere enn aktiv journalistikk fra avisens side, men det gir likevel grunn til å betegne denne avisen som en nyhetsavis.⁴³ Selv om nyhetsstoff også forekom i de norske adresseavisene i tillegg til annonsene og kunngjøringene var dette for det meste kun lokale nyheter. Så der adresseavisene stort sett dekket lokale og regionale nyheter dekket *Berlingske* en langt bredere horisont. Denne posisjonen som ledende nyhetsavis gjorde seg særlig gjeldende i Norge. Foruten nyhetsstoffet som ble samlet i krigsavisene var *Berlingske* så og si det eneste vinduet Norge hadde ut til verden.⁴⁴

Før Trykkefrihetsforordningen var det særlig to endringer som kom til å prege det norske avismarkedet. Den første var at adresseavisene ble sendt portofritt fra 1771, noe som gjorde disse langt billigere og dermed mer tilgjengelige for et større publikum.⁴⁵ Den andre, som kom til å prege mediebildet i større grad, var trenden man blant annet ser med *Trondhjemske Tidender* under Matthias Conrad Peterson fra 1795. Denne avisen samt *Trondhjems Budstik*, dens bilag fra 1798, innebar tidlige forsøk på norske nyhetsaviser.⁴⁶ Dette var en klar videreutvikling av den formen adresseavisene hadde hatt tidligere, der de gikk fra å stort sett kun ha annonser og notiser til også å ha aktuelle artikler og nyhetsstoff.⁴⁷ Artikkene var ofte i opplysningstidens ånd, med konkrete forslag til endringer som skulle gagne samfunnet.⁴⁸ De siste årene av 1790-tallet var det mye utenriksstoff i *Trondhjemske Tidender* om Frankrikes kriger, landet Peterson beundret.⁴⁹ Under Stephanson ble det mindre utenriksnyheter, men noe utenriksstoff fra konflikten mellom England og Danmark-Norge ble trykt i 1800 og 1801 i sammenheng med oppbringelser og slaget

⁴¹ Bastiansen & Dahl 2003: 71

⁴² Også kjent som *Danske Statstidende* etter 1808.

⁴³ Helge Giverholt, *Norsk dagspresse i emning 1807-1815*, Fredrikstad 1984: 13

⁴⁴ Ibid: 15

⁴⁵ Liv Aas, *Postvesenet og avisene i Danmark-Norge før 1814*, Hovedoppgave UiO 1949: 56

⁴⁶ Einar Døhl, *Byen og Bladet - Trondheim og Trøndelag sett fra avisvinduer 1767-1825*, Trondheim 1962: 44

⁴⁷ Wilhelm K. Støren: *Adresseavisen to hundre år – Fra Postrytternes til Telesatellittenes Tidsalder*, Trondheim 1967: 35, Søllinge 1988: 335

⁴⁸ Støren 1967: 38

⁴⁹ Ibid: 41

ved Københavns Red.⁵⁰ Et annet eksempel er *Norske Intelligens-Sedler* som utover annonser og kunngjøringer også inneholdt lokalt nyhetsstoff og moralske tekster. *Norske Intelligens-Sedler* var på denne tiden det nærmeste man hadde en nasjonal avis og andre aviser henviste ofte til denne som kilde.⁵¹ Disse tidlige forsøkene på mer nyhetsrettede norske aviser var en del av det som la grunnlaget både for de tidlige forsøkene på politiske ytringer, samt formen som krigsavisene fikk.

I tillegg til de norske avisene dukket det også opp et norsk tidsskrift, *Hermoder*, utgitt 1795-1800. En av tankene bak tidsskriftet var å rette oppmerksomhet mot de intellektuelle miljøene i Norge, som et medvirkende argument for et norsk universitet.⁵² I innbydelsesskriftet til dette tidsskriftet ble det også gitt inntrykk av at innholdet ville ha et norgespatriotisk preg, samt oppmuntring til leserne om selv å sende inn patriotiske tekster.⁵³ Dette kom likevel ikke til å prege de senere publikasjonene i nevneverdig grad.⁵⁴ *Hermoder* slet kontinuerlig med å få fylt utgivelsene med innhold grunnet få innsendte tekster og generelt liten interesse og ble lagt ned i 1800.⁵⁵ Selv om Trykkfrihetsforordningen hevet terskelen for å ytre seg i et slikt tidsskrift var det likevel mangelen på innhold alt fra begynnelsen av som ble tidsskriftets død. Om det kun kom av manglende interesse eller frykt for å gjøre seg upopulær hos myndighetene ved å få noe som kunne tolkes som norskpatriotisk innhold på trykk er usikkert. Dette gjør at *Hermoder* står som et godt eksempel på at publikasjoner kunne gå under i samme periode uten at sensurinnskjerpingen var en direkte årsak, selv om innskjerpingen ikke forbedret tidsskriftets situasjon.

Den mest særegne utviklingen innen mediene i Norge i denne perioden var etableringen av krigsavisene. Disse hadde form og innhold som brøt med Trykkefrihetsforordningen men ble likevel utgitt med regjeringsskommissjonens (1807-1810) velsignelse.⁵⁶ Den første krigsavisen var *Efterretninger og Opmuntringer*, som umiddelbart ble opprettet da *Berlingske* og *Collegial-Tidende* ikke ble sendt under bombardementet av København.⁵⁷ En slik spontan opprettelse tilsier at selv om viljen til deltagelse i de trykte mediene ikke var særlig stor, noe *Hermoder* viste, var det likevel stor etterspørsel etter nyheter fra utlandet. Her må det imidlertid påpekes at Danmark-Norge ikke lå i krig da *Hermoder* ble utgitt. I tillegg til krigsavisene ble også de allerede

⁵⁰ Ibid: 51-52

⁵¹ Ibid: 45, 65

⁵² Odd Arvid Storsveen, "Hermoder, et norsk Minerva", i Eivind Tjønneland (red), *Opplysningstidens tidsskrifter - norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008: 178

⁵³ Ibid: 177

⁵⁴ Ibid: 179-180

⁵⁵ Ibid: 190

⁵⁶ Ringvej 2009: 58-59, Dyrvik 2005: 22

⁵⁷ Ringvej 2009: 52

eksisterende avisene tatt i bruk som informasjonskanaler, både for å informere om situasjonen og for propagandaformål. Blant annet ble *Adresseavisen* i Trondheim brukt av general von Krogh som talerør om krigssituasjonen, med oppmuntringer til folket samt de nyhetene han klarte å skaffe.⁵⁸ Det lyktes imidlertid ikke å holde innholdet i avisene ensidig oppmuntrende. Eksempelvis ble regionale nyheter om dyrtid og krise fra utenfor Trondheim publisert i både *Adresseavisen* og *Trondhjems Budstik*.⁵⁹ Dette tilsier at en for krigsårene delvis kan betegne adresseavisene som nyhetsformidlere, men i begrenset grad sammenlignet med de danske nyhetsavisene.

Den første krigsavisen, *Efterretninger og Opmuntringer*, var et åpenbart brudd på den daværende lovgivningen. For det første ble den opprettet uten de påkrevde privilegiene.⁶⁰ Mer alvorlig og direkte på kant med forordningen fra 1799 var at den også inneholdt resonnerende artikler.⁶¹ At dette ble tillatt kan forklares ut ifra den kaotiske situasjonen, men også med at publikasjonens innhold i utgangspunktet støttet myndighetene.⁶² Det var stor etterspørsel etter informasjon og lovbruddene ved utgivelsen av *Efterretninger* kunne ansees som et nødvendig onde så lenge det fremmet myndighetenes interesser. *Efterretninger og Opmuntringer* ble utgitt kun i 1807, men fikk sin etterfølger i form av *Tiden* fra 1808 til 1811 samt noen utgaver i 1813 og 1814. *Tiden* hadde imidlertid konkurranse i form av *Norske Intelligens-Sedler* med sitt annonsemonopol og *Budstikken* som Regjeringskommisjonen selv utga.⁶³ Senere ble *Tiden* mer regimekritisk. Dette gikk ikke ubemerket hen og redaktør Niels Wulfberg fikk den velkjente advarselen fra kongelig hold: "Vogt jer, Jeg lider ikke jert blad."⁶⁴

Utviklingen etter 1807 kan dermed gi inntrykk av at to ulike mediesfærer i Danmark-Norge etablerte seg under krigsårene. I denne sammenhengen innebærer ikke mediesfære en ren geografisk avgrensning, men en avgrensning mellom innflytelsesområdet til kontrollorganer og deres håndhevelse av lovverket. Ut ifra denne definisjonen kan det hevdes at det frem til 1807 kun er snakk om en dansk-norsk mediesfære med utgangspunkt i København. Blokaden og de kommunikasjonsutfordringene denne innebar førte imidlertid til at det utviklet seg en ny mediesfære med utgangspunkt i Christiania som var under det samme lovverket, men uten en like streng håndheving. At det var en mildere håndheving av Trykkefrihetsforordningen i Norge kan

⁵⁸ Døhl 1962: 70

⁵⁹ Ibid: 76

⁶⁰ Ringvej 2009: 52-53

⁶¹ Ibid: 58, 59

⁶² Ibid: 64

⁶³ Bastiansen & Dahl 2003: 77

⁶⁴ Ringvej 2009: 64-65 & Fiskaa 1985: 29

sees blant annet ved at universitetssaken åpent ble diskutert i *Christiania Intelligenssedler*.⁶⁵ En mulig årsak til at lovverket ble håndhevet mindre strengt i Norge er at de trykte mediene viste seg å som nyttige informasjonskanaler for myndighetene under den relative isolasjonen fra København, samt at de ble brukt til å påvirke opinionen gjennom propaganda. *Budstikken* som talerør for regjeringskommisjonen er alt nevnt. I tillegg ble både *Tiden* og *Adresseavisen* brukt av Christian Fredrik for propagandaformål.⁶⁶ Dette ble blant annet gjort med streng sensur og proaktiv redigering fra myndighetenes side som innebar at nyheter enten fikk en optimistisk eller diffus vinkling.⁶⁷ Et godt eksempel på at nyhetene i *Tiden* ble kontrollert og fordreid i positiv retning var da Norges selvstendighet fra Danmark ble annonsert tidlig i 1814 uten at avståelsen til Sverige ble nevnt.⁶⁸ Samtidig ble opinionen mot Christian Fredrik kneblet.⁶⁹ Likevel var ikke propagandaen i mediene så ensidig som man kan få inntrykk av. For mens Christian Fredrik tydelig dreide avisene til sin fordel ble de samtidig uvitende brukt som talerør for svenskvennlige holdninger fra 1813.⁷⁰ Dette var en fortsettelse av den svenske propagandaen som hadde blitt satt inn i Norge et halvt år tidligere.⁷¹

1.3.5 Norsk nasjonalfølelse i avisene før 1814

Et sentralt spørsmål i diskusjonen rundt 1814 er hvilken grad man kan snakke om en norsk nasjonalfølelse i forkant. I hvor stor grad en slik nasjonalfølelse kom til uttrykk i de trykte mediene er like omdiskutert. Som beskrevet ovenfor ble det alt i tidsskriftet *Hermoder* forsøkt å skape et forum for patriotiske ytringer, men det ble med forsøket på grunn av lav interesse og deltagelse. For avisenes del har Trondheim ofte blitt trukket frem i sammenheng med det som i samtiden ble betegnet som radikale holdninger på kant med det som var den forventede normen. Dette gjelder særlig avisen *Trondhjemske Tidener*, som er blitt betegnet som en franskinspirert opposisjonell avis der redaktør Peterson lovpriste Frankrike mens han betegnet England som Guds fiender.⁷² Dette kan imidlertid sees på som et lokalt tilfelle uten noe nasjonalt motiv. Det er først under krigsårene at det var tydelige forsøk på å danne en nasjonal opinion i de norske

⁶⁵ John Peter Collett, "Radikaliseringen av de norske særkravene – Kampen for et norsk universitet 1809-1811" i Bård Frydenlund & Rasmus Glenthøj(red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009: 177, 185, 187, Ole Feldbæk, *Danmark-Norge 1380-1814 – Nærhed og adskillelse 1720-1814*, Oslo 1988: 338

⁶⁶ Bastiansen & Dahl 2003: 79, 84

⁶⁷ Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie*, Oslo 2002: 25

⁶⁸ Bastiansen & Dahl 2003: 81

⁶⁹ Seip 2002: 26

⁷⁰ Bastiansen & Dahl 2003: 82

⁷¹ Rasmus Glenthøj, *Skilsmissen – Dansk og Norsk Identitet før og etter 1814*, Odense 2012: 360

⁷² Sjøllinge & Thomsen 1988: 345, Aas 1949: 70

avisene, da særlig i *Tiden*.⁷³ Også i *Adresseavisen* var det økende nasjonalpatriotiske tendenser i innholdet, med fokus på det norske snarere enn det helstatlige.⁷⁴

Likevel påpeker Sjøllinge og Thomsen fra et dansk ståsted at det var hovedsakelig de økonomiske interessene som preget de norske avisene, ikke de politiske.⁷⁵ Med dette menes at avisene i det store og hele ikke var preget av strømninger som en følge av politiske bevegelser innad i landet, men heller av de økonomiske forholdene og interessene. I utgangspunktet er det mulig å skille mellom det økonomiske og politiske innholdet i avisene. Avisinnholdet som gikk på de økonomiske interessene besto av prisoversikter, meldinger om ankomne eller passerte skip ved Øresund, privilegier eller kunngjøringer og artikler som omhandlet økonomiske forhold. Det politiske innholdet kan grovt sett deles mellom det som kom fra myndighetenes side og det som kom fra annet hold. Innholdet fra myndighetene besto av utnevnelser og offentliggjøring av nye lover og forordninger. Det politiske innholdet fra annet hold inkluderte uttrykk for misnøye med hvordan helstatspolitikken påvirket den norske delen av riket negativt, samt tanker om styresett generelt eller refleksjoner over hendelser og utviklinger i inn- og utland. Et eksempel på slikt politisk innhold fra annet hold enn myndighetene inkluderer arbeidet med å få et eget universitet i Norge, noe som ble debattert åpent i avisene. At det kan skilles mellom politisk og økonomisk innhold på denne måten er ikke ensbetydende med at de økonomiske interessene ikke hadde en sammenheng med det politiske og omvendt. Arbeidet med å få en egen norsk bank, samt den tidvis store motviljen mot de fordelene København hadde i forhold til Christiania som handelsby var alle saker som falt innenfor både økonomiske og politiske interessesfærer.

En slik sammenheng mellom de økonomiske og de politiske interessene blir tydelig under blokaden fra 1807. Med unntak av oppgangen som kom av lisensfarten mellom 1809 og 1812 var krigsårene en klar nedgangsperiode for den norske handelsstanden. Måten blokaden rammet handelsinteressene på er en åpenbar kime til fremvekst av politisk interesse blant det bemidlede handelsborgerskapet. I enkelte tilfeller, eksempelvis grev Wedels krets, fikk dette utslag i form av separatistiske holdninger ovenfor Danmark. At de økonomiske interessene innen de trykte mediene fikk et mer fremtredende politisk preg etter 1807 er ikke ensbetydende med at politisk opinion hadde vært fraværende fra de trykte mediene før krigsårene. Blant annet kom det under Struensees korte trykkefrihet en rekke klager med et norgespatriotisk preg på trykk i avisene.⁷⁶

⁷³ Sjøllinge & Thomsen 1988: 337

⁷⁴ Støren 1967: 62

⁷⁵ Sjøllinge & Thomsen 1988: 333

⁷⁶ Aas 1949: 64

Etter 1807 kom igjen regimekritisk innhold på trykk. At de politiske interessene møtte de økonomiske ved krigsutbruddet kan være en årsak til dette.

Ut ifra den administrative praksisen ble ikke Norge styrt som en enhet i denne perioden, men som administrative regioner med stiftamtene som de klareste enhetene.⁷⁷ Denne regionale strukturen innebar at hvert stiftsamt lå direkte under København, noe som i stor grad forhindret horisontal integrasjon mellom regionene.⁷⁸ At den økonomiske interessen i avisene før 1807 ikke hadde noe nasjonalt interessepreg kan settes i sammenheng med dette, ved at handelselitens økonomiske interesser var knyttet til stiftsamtet snarere enn Norge som helhet.⁷⁹ Dette kan også sees med adresseavisene som ble trykt og utgitt i stiftsbyene. Det var en marginal utveksling av adresseaviser mellom disse byene.⁸⁰ Følgelig var annonsemarkedet og interessegruppene de representerte i all hovedsak regionale, ikke nasjonale.

Samtidig var det blant den utdannede eliten en gryende nasjonalisme i form av norgespatiotisme.⁸¹ Denne gryende nasjonalismen er vel dokumentert og diskutert. De patriotiske selskapene er kanskje de mest kjente utløpene for disse bevegelsene, og innenfor de trykte mediene er *Hermoder* en tydelig indikator. Selv om tidsskriftet så vidt klarte å holde det gående i fem år med et innhold som sto et godt stykke fra dets patriotiske grunntanke, ble det like fullt grunnlagt med et nasjonalpatriotisk motiv. At tidsskriftet ikke klarte å få et stort eller aktivt publikum bekrefter det som Glenthøj påpeker, nemlig at dette ikke var utbredte tanker på denne tiden, men abstrakt forestilling som forutsatte et visst nivå av utdanning.⁸² Dette var i utgangspunktet ikke en politisk form for nasjonalisme, men etter 1807 nærmet de pragmatiske og ideologiske synene på Norge seg hverandre i større grad enn tidligere.⁸³

Det er i lys av denne utviklingen at de mer nasjonalistiske og senere regimekritiske ytringene i eksempelvis *Tiden* nok bør sees. Der tidsskriftet *Hermoder* manglet et publikum for slike ytringer, ble *Tiden* utgitt under krigsårene da det var bedre grobunn for holdninger på kant med helstatslojaliteten. At disse dukket opp i Christiania er ikke overraskende. Selv om det var misnøye med de danske styresmaktene i de øvrige store byene under krigsårene var det i

⁷⁷ Ida Bull & Jakob Maliks "Med regionen som utsiktspunkt" i Ida Bull & Jakob Maliks (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014: 21

⁷⁸ Ibid: 25

⁷⁹ Jakob Maliks, "Grunnloven og regionene: hegemoni, kontinuitet og brudd", i *Heimen* Nr. 1, Trondheim 2002: 18

⁸⁰ Som vist med *Christiania Intelligens-Sedler*. Se appendiks.

⁸¹ Rasmus Glenthøj, *En Moderne nations fødsel – Norsk national identifikasjon hos embedsmænd og borgere 1807-1820*, Odense 2008: 103

⁸² Glenthøj 2012: 10

⁸³ Glenthøj 2008: 94

Christiania at denne misnøyen var størst. Dette til tross for at Christiania samtidig var den av byene som hadde sterkest kulturell tilknytning til Danmark.⁸⁴ Følgelig kan det hevdes at norsk nasjonsfølelse var tilstede i de norske avisene i denne perioden, men at dette i stor grad bør sees på som et resultat av krigssituasjonen fra 1807 og de vanskelige kårene som fulgte denne.

1.4 Aktuell teori

I sammenheng med trykte medier som en del av offentligheten er det to beslektede teorier som står sentralt. Fra et norsk ståsted har vi Jens Arup Seips arbeid med teorien om det opinionsstyrte enevelde. Seip utforsker med denne teorien hvordan det teoretiske samspillet mellom borgerskap og kongemakt ble oppfattet i Danmark-Norge og påpeker samtidig vanskeligheten med å spore opinion her etter forordningen i 1799. Den andre teorien som går på de trykte mediernes rolle er Jürgen Habermas sin teori om den borgerlige offentlighet, som beskriver fremveksten av arenaer der borgerskapet kunne ytre seg og diskutere i offentlighet. Begge disse teoriene er nyttige verktøy for å kunne fortolke de kvantitative dataene i sammenheng med offentlighet og opinion.

1.4.1 Det opinionsstyrte enevelde

En sentral teori om opinionen i Danmark-Norge den siste halvdel av 1700-tallet er teorien om det opinionsstyrte eneveldet, en gjeldende teori blant borgerskapet i Danmark-Norge som Jens Arup Seip har tatt for seg. Teorien omhandler borgerskapets oppfatning om seg selv som bærere av opinion, selv om ordet opinion ikke var et begrep man brukte i perioden, og tanker om hvordan eneveldet i sin maktutøvelse burde ta den uttalte opinion med i betraktningen.⁸⁵ Til grunn for teorien ligger datidens teoretiske betraktninger både om kongemaktens legitimitet og maktutøvelse. Mer spesifikt var dette tanker om hvordan maktutøvelsen måtte være i samsvar med folkets vilje for å kunne være legitim. Dette sto i motsetning til tidligere oppfatninger om at kongens maktutøvelse var legitimert av Gud. Med utgangspunkt i denne oppfatningen mente man at kongen verken kunne gå imot denne allmennviljen eller ta større beslutninger uten at den var tatt med i betraktningen.⁸⁶

Det var denne viljen mange mente kom til uttrykk gjennom den uttalte opinion, deriblant gjennom de trykte mediene. I samtiden ble dette uttrykt blant annet av Schlegel, som mente at monarken var til for folkets skyld og at samfunnet innebar en kontrakt mellom folket og en

⁸⁴ Ibid: 92

⁸⁵ Seip 1988: 64

⁸⁶ Ibid: 64-65

monark som regjerte etter folkets vilje.⁸⁷ Som Seip påpeker er teorien om opinionsstyre en variant av et "demokratisk eller folkelig enevælde". Enklere sagt innebar dette en allianse mellom kongemakten og folket mot adelen.⁸⁸ Dette passer godt med beskrivelsen av siste halvdel av 1700-tallet som en overgangsperiode der opplysningstidens idéer flettes inn i gamle maktstrukturer.⁸⁹ Mer konkret innebærer dette at man hadde et selvbevisst borgerskap som gjennom opinion kunne få gjennomslag for sine interesser uten å angripe eneveldet.⁹⁰ Et eksempel på dette er da bøndene i Danmark ble løst fra sine stavnsbånd etter et sterkt opinionsmessig press, deriblant gjennom de trykte mediene.⁹¹ Med andre ord tilsier denne teorien at trykte medier under eneveldet ble brukt av liberale grupper innen borgerstanden som et maktmiddel mot den konservative adelen, uten at eneveldet i seg selv nødvendigvis ble tråkket på tærne.⁹²

Teoriens aktualitet for det siste tiåret av 1700-tallet er omdiskutert. Seip mener denne teorien var høyst aktuell og hadde spesielt gode kår i siste halvdel av 1790-tallet.⁹³ Harald Jørgensen argumenterer imidlertid for at kårerne ble verre for opinion og opinionspåvirkning gjennom mediene etter 1793, særlig etter henrettelsen av de franske kongelige.⁹⁴ Etter 1799 er det heller tvilsomt om teorien kan benyttes for norske forhold. Med forbudet mot resonnerende artikler ble det ikke lenger mulig å drive debatt i den trykte offentligheten. Som Seip uttrykte det: "etter 1799 ligger derfor opinionsbevegelsene i mørke".⁹⁵ Teorien kan like fullt benyttes i sammenheng med denne studien. Et sentralt element i teorien er at forholdene den beskriver fikk en brå slutt ved Trykkefrihetsforordningen. Dette er noe som inntreffer i løpet av det tidsrommet som denne studien omhandler hvilket gjør teorien meget aktuell for de første årene som kildene dekker.

Teorien kan i utgangspunktet brukes både for å beskrive offentlighetsvillkårene for årene frem til 1799 samt til fortolkningen av dataene like for og etter dette året. For de kvantitative dataene vil en stor interesse for offentlig debatt i mediene kunne speiles i abonnementstallene for de politiske tidsskriftene hvor dette foregikk.⁹⁶ En brå nedgang i de politiske tidsskriftene etter 1799 vil kunne tilsa at det frem til da hadde vært en stor interesse for den offentlige debatten som nå ble hindret,

⁸⁷ Glenthøj 2012: 143

⁸⁸ Seip 1988: 51

⁸⁹ Ibid: 13

⁹⁰ Ibid: 13

⁹¹ Bastiansen & Dahl 2003: 70

⁹² Kjærgaard 1989: 229

⁹³ Seip 1988: 64

⁹⁴ Bastiansen & Dahl 2003: 71-72

⁹⁵ Seip 1988: 3

⁹⁶ Ibid: 18

mens mindre eller ingen nedgang kan synes å indikere at det ikke nødvendigvis var den offentlige debatten som var av interesse for abonnentene. For den videre analysen er det de endrede forholdene for offentlig ytring og oppfatningene av eneveldets maktutøvelse som kan benyttes som holdepunkter. Trykkefrikhetsforordningen innebar en endring av offentlighetsvilkårene, så analysen av perioden etter 1799 må følgelig gjøres med det utgangspunkt at de trykte mediene ikke lenger var en offentlig arena hvor det var mulig å ytre seg kritisk. I stedet hadde de blitt rene informasjonskanaler der diskusjoner om politiske forhold ikke lenger fant sted.

1.4.2 Habermas og den borgerlige offentlighet

Teorien om det opinionsstyrte eneveldet som Seip utforsker hadde sitt utspring i det fremvoksende borgerskapet, som ytret seg offentlig gjennom de trykte mediene. Dette knytter de trykte mediene til det Jürgen Habermas betegner som den borgerlige offentligheten. Den borgerlige offentligheten dannet ifølge Habermas en offentlig sfære for ytring og opinion mellom den borgerlige privatsfæren og myndighetene.⁹⁷ Denne sfæren hadde sin kjerne i de muntlige diskusjonene som foregikk i kaffehusene, men tok også steget videre inn i den trykte offentligheten som en forlengelse av den muntlige.⁹⁸ Habermas hevder at fremveksten av den borgerlige offentligheten, og dens bruk av blant annet de trykte mediene som kommunikasjons- og informasjonskanaler, må sees i sammenheng med utviklingen av selve borgerskapet. Habermas betegner utviklingen som en strukturell transformasjon, der flytting av produksjon ut av de borgerlige hjemmene skapte en klar adskillelse mellom den private sfæren og sfæren for samfunnsmessig relevant produksjon. Det er mellom denne private sfæren og staten at den offentlige sfæren oppstår. Innen denne offentlige sfæren skjedde det en utvikling av den retoriske samtaleformen, fra en selskapeleg og hoff-aktig til en rasjonell og kritisk samtaleform. Det er denne kritiske samtaleformen som betegner den borgerlige offentligheten.⁹⁹

Habermas baserer imidlertid sin teori på samfunnsforhold som ikke nødvendigvis er direkte overførbare til en norsk kontekst. I Norge foregikk for eksempel den muntlige debatten oftere i klubber og selskaper enn i kaffehus.¹⁰⁰ I tillegg forhindret Trykkefrikhetsforordningen at debattene i de muntlige offentlighetene fant veien inn i de trykte, noe som er et ytterligere hinder for at

⁹⁷ Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet*, Oslo 2002: 27

⁹⁸ Eivind Tjønneland (red), *Opplysningstidens tidsskrifter; norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008: xii

⁹⁹ Habermas 2002: 27

¹⁰⁰ Tjønneland 2008: xii

teorien om den borgerlige offentligheten kan overføres direkte til norske forhold.¹⁰¹ En annen faktor som spiller inn på hvor overførbar denne teorien faktisk er for Norge i perioden er hvor aktivt borgerskapet var. Politisk deltagelse, særlig borgerpliktene i byene, ble av mange ansett som en regelrett byrde man gjerne betalte for å slippe unna. I de fleste tilfellene var forretningene overordnet politikken.¹⁰² En oppfatning var at handelsstandens politiske engasjement ble temmet så lenge tømmer- og frakteprisene var høye. I dette ligger det også et skille innad i borgerskapet mellom en embetsstand med blick mot København og handelsstanden med sine interesser i England og andre steder i Europa.¹⁰³

Mens embetsborgerskapet naturlig nok hadde en klar tilhørighet til København, var forholdet mellom kjøpmennene i Christiania og styresmaktene i København mer betent. Her var det særlig en frustrasjon over favoriseringen av København som handelsby på bekostning av Christiania, mangelen på kreditt og penger i omløp, samt det som ble følt som en jevnt over manglende forståelse for handelssituasjonen i Norge.¹⁰⁴ Denne frustrasjonen kom til å danne grunnlag for den fløyen av borgerskapet som begynte å se til Sverige, hvilket kom klart til syne på Eidsvoll i 1814.¹⁰⁵ Knut Mykland påpeker at det likevel var et helhetlig storborgerskap som inkluderte både handels- og embetsborgerskapet som utgjorde den reelle makten i Norge forut for 1814. Det var nettopp her Christian Frederik henvendte seg for støtte.¹⁰⁶ At kjøpmennene ble en faktor innen politikken når de tidligere var politisk passive på områder som ikke gikk direkte på deres økonomiske interesser kan forklares delvis med dets stilling som en ressurssterk gruppe. Men også den helhetlige politiske situasjonen Norge sto i etter 1807 spilte inn. At Norge endte opp på motsatt side av krigen enn England var økonomisk sett svært ødeleggende for handelsstanden, som følgelig involverte seg mer i politikken ut av behov.

De trykte mediene var ikke bare en arena for borgerskapet. I noen tilfeller tok også andre samfunnsgrupper de trykte mediene i bruk. Eksempler på dette er kritikken fra bondehold mot embetsmennene som kom på trykk i *Adresseavisen*, samt kritikken av odelsretten i 1798 i samme avis.¹⁰⁷ Selv om dette ikke var normen, er slike eksempler likevel ikke uventet for Norges del. På grunn av konfirmasjonsundervisningen var leseferdighetene meget utbredt. En undersøkelse gjort i 1750 viste at en stor del av befolkningen kunne lese i det som ble betegnet som en noenlunde

¹⁰¹ Ibid: xi

¹⁰² Ida Bull, *De Trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning*, Trondheim 1998: 299-300

¹⁰³ John Peter Collett & Bård Frydenlund, *Christianias Handelspatrisitat - En elite i 1700-tallets Norge*, Oslo 2008: 8

¹⁰⁴ Ibid: 40

¹⁰⁵ Ibid: 41

¹⁰⁶ Ibid: 8

¹⁰⁷ Støren 1967: 43

akseptabel grad.¹⁰⁸ Dette er likevel ikke ensbetydende med at avisene var sterkt tilknyttet landsbygda. Unntakene til tross var aviser og tidsskrifter fremdeles en form for offentlighet som hørte byene og byborgerskapet til.

I likhet med teorien om det opinionsstyrte eneveldet er teorien om borgerlige offentligheter sentral i denne studiens sammenheng av to klare grunner. For det første er selve studieobjektet, de trykte mediene, en del av den offentlige sfæren. Dermed gir teorien en definisjon på hva det er som undersøkes, nemlig en borgerlig og offentlig sfære mellom den private sfæren og myndighetene. Dette gir en indikator på mediernes publikum og deres rolle i å fremme dette publikumets interesser. For det andre er teorien særdeles brukbar for fortolkningen av dataene, siden den stadfester hvordan den trykte offentligheten springer ut av den muntlige. Med Trykkefrihetsforordningen som hinder for overføringen mellom muntlige og skriftlige offentligheter i Danmark-Norge kan dette være til hjelp for å spore opinion til tross for restriksjonene, ved å se etter hvor opinionen oppsto. I norsk sammenheng var ikke dette kaffehusene som Habermas beskriver, men heller de borgerlige selskapene i byene. Med andre ord kan den kvantitative mengden muligens påpeke politisk interesse, mens aktiviteten i de borgerlige selskapene kan sette denne interessen i sammenheng med dannelsen av meninger og opinion.

1.5 Metode og kategorisering

Etter Trykkefrihetsforordningen blir opinionen i årene før 1814 langt vanskeligere å spore. Utfordringen er derfor å finne en innfallsvinkel som kan påvise hvorvidt det var endringer innen politisk interesse og opinion i disse årene. En metode som har vært benyttet er innholdsanalyser av publikasjonene som ble utgitt i perioden, særlig av krigsavisene. Et eksempel er Sindre Fjelds analyse av *Budstikken* fra 2010.¹⁰⁹ Denne studien vil derimot benytte en annen innfallsvinkel, nemlig en kvantitativ undersøkelse av svingninger i mengden av aviser og tidsskrifter i Trondheim og Christiania mellom 1795 og 1812. Mer presist er den valgte fremgangsmåten å lage en kvantitativ oversikt over de trykte mediernes sammensetning ut ifra tallene som er registrert i ordrebøkene for det danske og det norske postvesenet. Dette vil fremstilles i form av grafer. Disse grafene vil illustrere perioder med vekst og nedgang for de ulike kategoriene av publikasjoner, som igjen kan knyttes til enten historiske hendelser eller publikasjonenes innvirkning på hverandre. At det er disse to byene som undersøkes har to hovedårsaker. Den ene

¹⁰⁸ Bastiansen & Dahl 2003: 86- 90

¹⁰⁹ Sindre Fjeld, *Budstikken - En propagandaavis? En innholdsanalyse av regjeringskommissjonens offentlige ytringer i Budstikken 1808*, masteroppgave UiO 2010

er at de ligger i ulike geografiske områder i Norge, som kan settes i sammenheng med den regionale inndelingen av landet i den aktuelle perioden. Den andre er at byene egner seg godt til sammenligning siden de hadde omtrent like innbyggertall.¹¹⁰ Formålet er å kunne se om endringer i mengde og sammensetning kan settes i sammenheng med endringer i politisk interesse eller opinion. Sammenhengen kan sannsynliggjøres siden de trykte mediene ikke bare var en arena for offentlig ytring men også en informasjonskanal som bidro til meningsdannelse.

I tillegg til analysen av endringer i mengde kommer den relative mengden av publikasjonene til å bli presentert. Relativ mengde innebærer hvor store andeler av markedet de ulike kategoriene hadde på ulike tidspunkt. Den relative mengden vil bli fremstilt ved hjelp av sektordiagrammer. Dette vil lettere illustrere svingningene i markedet og hvor stor andel av det som ble lest som tilhørte de ulike kategoriene. Følgelig vil dataene brukes til å påvise både den totale mengden samt den relative mengden av abonnementer gjennom perioden. Det er med utgangspunkt i denne oversikten over mengde og sammensetning at den politiske interessen vil bli analysert. Dette krever en kritisk analyse av tallene, med utgangspunkt i de realhistoriske fakta og de ulike kategoriene av aviser og tidsskrifter som presentert nedenfor. Eventuelle svingninger i tallene er ikke nødvendigvis knyttet til endringer i opinion, men kan like fullt komme som et resultat av informasjonsbehov om storpolitiske hendelser, tilgang på de ulike publikasjonene, samt konkurranse publikasjonene imellom. Siden det er så mange faktorer som kan ha påvirket tallene må eventuelle svingninger derfor analyseres enkeltvis.

Det er med utgangspunkt i observasjonene gjort i den kvantitative analysen at de videre spørsmålene skal besvares, nemlig hvorvidt de tilsier politisk interesse og opinion. Den politiske interessen kan muligens spores ved å knytte slik interesse til bestemte publikasjoner med politisk innhold, samt å se hvordan endringer i disse kan nyttes til historiske hendelser. Med politisk innhold menes ikke bare debatter, artikler og politiske meddelelser, men også nyhetsstoff. For det aktuelle tidsrommet er det særlig utenriksnyhetene som kan knyttes til den politiske interessen. En slik påvisning av politisk interesse kan videre brukes til å påvise opinion, nærmere bestemt dannelse av opinion. For selv om den faktiske opinionen ikke kan påvises, kan en økt interesse for aviser og tidsskrifter med politisk eller nyhetsmessig innhold tilsi at det også foregikk en økning i opinionsdannelsen. En viktig del av en slik analyse er å kontekstualisere observasjonene, for dermed å kunne se sammenfallende mønstre mellom observasjoner gjort i denne analysen og tidligere arbeid om perioden og tematikken.

¹¹⁰ Finn-Einar Eliassen, "Krigen og de norske byene – militarisering, folketap og en overklasse foran undergangen" i Bård Frydenlund & Rasmus Glenthøj(red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009: 69

Bruken av kvantitativ metode i historieforskning har vært kontroversiell. På 70- og 80-tallet ble det rettet kritikk mot denne tilnæringsmåten, med påstander om at det var en for snever form for historieforskning som i større og større grad baserte seg kun på tallene uten kvalitativ tilnærming.¹¹¹ Dette er et viktig poeng, siden tallene alene kun gir et begrenset bilde. En videre kvalitativ fortolkning er derfor en nødvendighet for å få en forståelse av hva slike data tilsier. I den sammenheng kan denne studien betegnes som en kombinasjon av tidsserier og kausalanalyse.¹¹² Mer spesifikt innebærer det at svingninger i variablene (de ulike kategoriene av trykte medier) blir presentert, og deretter analysert, for å finne mulige forklaringer på hva disse svingningene kommer av samt hva de indikerer av endring i politisk interesse og opinion. Det bør bemerkes at svingningene vil være irregulære, ettersom det er lite som tilsier at abonnementer på trykte medier vil være utsatt for sykliske svingninger.¹¹³

En slik analyse har sine mulige feilkilder. Dette gjelder både for de kvantitative dataene og fortolkningen av disse. For dataene er den største feilkilden selve kildene. Selv om ordrebøkene gir en tallmessig oversikt, er det ikke sikkert denne oversikten er fullstendig. Dette kan skyldes feilføringer eller at informasjon ikke nådde frem til personen som skrev ordrebøkene. I tillegg må det påregnes at en god del skriftlig materiale som ble lest ikke gikk gjennom brevposten, for eksempel de engelske avisene. På mottakersiden er det også mulige feilkilder, i henhold til hvor mye av det trykte materialet som kom fram og hvor mange som leste hvert eksemplar. For logistikkens del er det ikke mulig å si noe om hvor stort frafallet var under transport, siden kildematerialet fra mottakersiden ikke nevner forsendelsenes mengde. Antall lesere er også noe som ikke kan måles, så et viktig moment er at tallene viser antall abonnementer, ikke antall lesere. For den videre analysen er en åpenbar feilkilde at den er en fortolkning av dataene. Med andre ord vil eventuelle feil i denne delen komme av at resonnementene og koblingene gjort underveis enten er svake, eller at nye eller oversette funn falsifiserer disse.¹¹⁴ Dette gjør det særlig viktig at fortolkningen til syvende og sist er forankret i kildematerialet og dataene som er utarbeidet ifra dette, slik at resonnementene til tross for å være en fortolkning fremdeles har harde fakta og observasjoner å støtte seg på.

¹¹¹ Pat Hudson, *History by Numbers – An Introduction to Quantitative Approaches*, London 2011: 5

¹¹² Ibid: 9

¹¹³ Ibid: 134

¹¹⁴ Ibid: 13

Kategorisering

En forutsetning for en kvantitativ analyse er kategorisering, i dette tilfellet av de ulike trykte mediene som dukker opp i kildematerialet. Slik kategorisering er alltid en forenkling, og det må tas høyde for at interne endringer inntreffer innenfor selve kategoriene.¹¹⁵ Dermed er det viktig at kategoriseringen er så presis som mulig på de punktene som er avgjørende for denne studiens hensikt, nemlig å spore den politiske interessen. En mulighet er å kategorisere ut ifra sjangre innen de trykte mediene i denne perioden. Dette kan være utfordrende siden mediene stadig endret form og innhold, ofte på tvers av løse sjangergrenser. Den groveste inndelingen er mellom aviser og tidsskrifter. Tidsskriftene kan ifølge Aina Nøding igjen deles inn i to hovedgrupper: Lærde og populære tidsskrifter. De lærde tidsskriftene inkluderer publikasjonene som omhandlet spesifikke faglige tema, som økonomi, politikk, landbruk eller vitenskap. De populære tidsskriftene omhandlet som regel fritidssystemer som litteratur, håndverk eller kultur.¹¹⁶ Av disse ble de populære tidsskriftene den dominerende sjangeren etter 1799, ettersom innholdet i disse politisk sett var harmløst og dermed ikke i strid med Trykkefrihetsforordningen. Skillelinjene mellom aviser og tidsskrifter var mindre klare under deler av 1700-tallet grunnet de nevnte endringene, men innen slutten av århundret var likevel forskjellene såpass klare at det kan trekkes et klart sjangermessig skille mellom de to.¹¹⁷ I Norge ble innholdet i krigsavisene mer likt det man ellers fant i tidsskriftene, men krigsavisene har sjangermessig sett blitt definert som aviser.¹¹⁸ Denne spesialiseringen på tampen av århundret støttes av Kjærgaards observasjoner, der tidsskriftene skiller seg fra avisene med snevrere tematikk og lavere salgstill.¹¹⁹ Disse lave salgstillene støtter opp under oppfatningen av at tidsskriftene var en sjanger som stort sett ble lest av borgerskapet, mens avisene kunne ha en bredere leserskare i og med at de fungerte som et allment nyhetsformidlende medie.¹²⁰

Mer detaljerte sjangerbeskrivelser vil være gunstig for kvalitative undersøkelser, men for en kvantitativ undersøkelse må kategoriseringen forenkles. Derfor er det i denne studien tatt utgangspunkt i den tredelte inndelingen som Kjærgaard benyttet, med *Berlingske*, tidsskrifter og øvrige aviser. *Berlingske* vil føres som en kategori for seg selv siden denne avisen var såpass stor i forhold til de øvrige avisene at det ville gitt et feil bilde av mediesituasjonen om denne ble ført sammen med disse, og mye individuell informasjon om *Berlingske* ville gått tapt. For aviser og

¹¹⁵ Ibid: 16-17

¹¹⁶ Aina Nøding, "Hva er et 1700-talltidsskrift?", i Eivind Tjønneland (red), *Opplysningstiden tidsskrifter - norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008: 4

¹¹⁷ Ibid: 13

¹¹⁸ Fiskaa 1985: 27-28

¹¹⁹ Kjærgaard 1989: 218-221

¹²⁰ Tjønneland 2008: vi

tidsskrifter kan til tider de sjangermessige grensene være uklare. For denne studiens hensikt er det hovedsakelig innholdet som kan gjøre videre analyse mulig. Dermed blir inndelingen gjort ut ifra følgende kriterier: Avisene vil inkludere utgivelsene med hovedfokus på generelle nyheter, tidsskriftene de med spesialisert innhold. Dette er en relativt grov inndeling, men i forhold til *Berlingske* ville tallene for de øvrige avisene blitt for marginale til å påvise endringer om de ikke hadde blitt satt i en egen kategori. Dette gir følgende oversikt over avisene og tidsskriftene:

Berlingske/Danske Statstidende	Den største nyhetsavisen i denne perioden. Etter 1808 under direkte oppsyn og redigering av utenriksministeriet under tittelen <i>Danske Statstidende</i> som et statlig informasjonsorgan. ¹²¹
Tidsskrifter	
Almeennyttige samlinger	Tidsskrift med både kulturellt og lærd innhold. ¹²²
Astræa	Utgivelse med spesialisert juridisk innhold. ¹²³
Collegial-Tidende	Statlig utgivelse med nye lover, annonseringer og utnevnelser. ¹²⁴
Dansk Litteratur-Tidende	Uoffisiell fortsettelse av <i>Lærde Efterretninger</i> , faglig og kulturelt litteraturstoff. ¹²⁵
Den Danske Tilskuer	Generelt stoff om kultur og dagligliv. ¹²⁶
Efterretninger om udenlandsk Litteratur	Tidsskrift om litteratur fra utlandet. ¹²⁷
Handels-Tidende	Lister, børsnyheter og økonomiske nyheter. ¹²⁸
Kjøbenhavns Priis-Courant	Prisoversikter og børsnytt fra hovedstaden. ¹²⁹
Lærde Efterretninger	Kulturblad med debattstoff og anmeldelser av faglitteratur, samt noe skjønnlitteratur. ¹³⁰
Minerva	Elitetidsskrift med kulturstoff og debatt om kulturpolitikk, samt innhold om samfunnsforhold og nyhetsoversikt fra utlandet. ¹³¹
Nordisk Landvæsens og Landhuusholdnings Magazin	Tidsskrift om landbruk. ¹³²
Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn	Generelt nyhetsstoff fra Kjøbenhavn. Har blitt omtalt både som avis og tidsskrift, men blir her kategorisert som tidsskrift siden innholdet er såpass spesialisert. ¹³³
Olufsens Oeconomiske Annaler	Økonomisk tidsskrift om landbruk, logistikk og nasjonaløkonomiske spørsmål. ¹³⁴
Sandsigeren	Litteratur- og kulturstoff. ¹³⁵
Søndag Aftens-Læsning	Tidsskrift om landbruk. ¹³⁶

¹²¹ Søllinge 1988: 99

¹²² Kjærgaard 1989: 219

¹²³ Ibid: 217

¹²⁴ Søllinge & Thomsen 1988: 132

¹²⁵ Ibid: 88

¹²⁶ Ibid: 126

¹²⁷ Christian Blangstrup, *Salmonsens Konversationsleksikon 2. utgave, Bind V: Cikorie-Demersale*, København 1916: 695

¹²⁸ Søllinge & Thomsen 1988: 119-120

¹²⁹ Kjærgaard 1989: 221

¹³⁰ Søllinge & Thomsen 1988: 88-89

¹³¹ Ibid: 121

¹³² Nasjonalbibliotekets database, Nordisk Landvæsens og landhuusholdnings Magazin, <http://www.nb.no/nbsok/nb/9efc0d216adbeae9e85fb948843078fc>, sist aksessert 08.05.2014

¹³³ Søllinge & Thomsen 1988: 138

¹³⁴ Carl Frederik Bricka, *Dansk Biografisk Leksikon, bind XII - Münch-Peirup*, København 1898: 433

¹³⁵ Søllinge & Thomsen 1988: 126

Aviser	
Hempels (Fyns Stiftstidende)	Nyhetsavis med generelt og lokalt stoff, også franske nyheter fra 1808 for å holde de franske troppene som var i Danmark på dette tidspunktet oppdatert. ¹³⁷
Iversens (Fynske Avis)	Nyhetsavis, oppnådde i 1794 samme privilegier som Berlingske. ¹³⁸

Foruten de overstående avisene som ble sendt til Norge, bør de avisene som ble utgitt i Norge i samme periode beskrives. Selv om disse enten er fraværende i kildematerialet eller kun dukker opp i ordrebøkene ved sporadiske anledninger, var de like fullt en del av markedet og kan dermed ha påvirket de øvrige publikasjonene gjennom konkurrerende innhold eller tilgjengelighet.

Budstikken	Krigsavis fra 1808, inneholdt offisielt godkjente nyheter fra Regjeringskommisjonen. ¹³⁹
Christiania/Norske Intelligens-Sedler	Adresseavis med lokalt nyhetsstoff og moralske tekster, samt et stort antall annonser. Hadde likevel abonnenter over hele landet. ¹⁴⁰
Efterretninger og Opmuntringer	Krigsavis utgitt i 1807 med aktualitetsstoff om krigen. ¹⁴¹
Tiden	Krigsavis som etterfulgte Efterretninger og Opmuntringer i 1808. Innholdet var dominert av nyheter om krigen, senere også forsøk på å danne en norsk opinion. Hadde en pause i utgivelsene mellom 1811 og 1813. ¹⁴²
Trondhjems Adresseavis	Adresseavis med noe opplysende stoff og lokalnyheter samt nyhetsstoff tatt fra andre aviser. ¹⁴³
Trondhjems Budstik	Tillegg til Adresseavisen med blandet innhold som hadde et opposisjonelt preg. ¹⁴⁴

¹³⁶ Kjærgaard 1989: 217

¹³⁷ Søllinge & Thomsen 1988: 215-216

¹³⁸ Ibid: 219

¹³⁹ Ibid: 338

¹⁴⁰ Ibid: 335

¹⁴¹ Ibid: 337

¹⁴² Ibid: 337

¹⁴³ Ibid: 344

¹⁴⁴ Ibid: 345

1.6 Disposisjon

Det er med utgangspunkt i de overnevnte momentene innen realhistorie, teori og metode at denne studien vil forsøke å belyse eventuelle endringer i opinion og politisk interesse før 1814. Tallene alene kan kun vise mengde og endringer, men for å forklare disse er de overnevnte momentene i dette kapitlet nødvendige.

Kapittel 2 vil ta for seg den kvantitative analysen ved å presentere kildene som er benyttet, de data som disse kildene gir, samt en analyse av hva som kan ha forårsaket endringer i dataene. Dette er det rent kildemessige grunnlaget for studien, som de videre analysene vil bygge på.

Kapittel 3 vil bearbeide resultatene av den kvantitative analysen videre, for å undersøke hvorvidt tallene faktisk kan tilsi politisk interesse og dannelse av opinion. Mer spesifikt vil dette innebære å knytte en sammenheng mellom kvantitativ mengde og politisk interesse, samt en analyse av hvordan de ulike kårerne for ytring påvirket både offentlighet, publikum og opinion.

I kapittel 4 vil blikket igjen løftes fra tallene og over til den større sammenhengen for å se hvordan resultatene i analysen passer inn i den større konteksten for perioden. Først med fokus på hvordan den politiske aktiviteten i byene kan settes i sammenheng med tallene som er presentert. Deretter hvordan dette passer i større sammenhenger som kan peke i retning av enten nasjonale eller regionale utviklingstrekk.

Kapittel 5 vil være der de helhetlige observasjonene fra de overnevnte kapitlene presenteres og knyttes sammen. Her vil det bli gitt en konklusjon samt en presentasjon av tanker om hvordan denne analysen kan brukes videre for å gi et klarere bilde av både medier og politisk interesse i denne perioden.

2 Kvantitativ analyse av aviser og tidsskrifter

2.1 Innledning

Å få oversikt over et så omfattende materiale som aviser og tidsskrifter fra mer enn 200 år tilbake er ikke lett, særlig ikke om hensikten er å produsere lengre serier med data som kan brukes i en analyse. Dette kommer av at relevant materiale sjeldent er ført på samme sted, eller er ført såpass sporadisk at en analyse over lengre tidsrom ikke er mulig. Som det vil bli gjort rede for er derfor postens inntektsordrebøker benyttet som kilde grunnet muligheten disse gir til å kunne produsere serier av data som følger utviklingen av de trykte mediene over en lengre periode. Dermed har en del av de trykte mediene blitt valgt bort av metodiske grunner. Det inkluderer avisene og tidsskriftene som ble smuglet inn fra England samt det som ble sendt via andre kanaler enn brevposten. Til tross for disse avgrensningene gir ordrebøkene tilstrekkelige mengder data til å føre statistikk over det meste av de trykte mediene med politisk eller nyhetsmessig innhold i perioden, hvilket vil bli beskrevet mer inngående i beskrivelsen av disse kildene.

Dataene fra disse kildene vil her bli presentert på to ulike vis; grafer og sektordiagram. Selv om tallene som ligger til grunn for begge fremstillingene er de samme, vil de to ulike fremstillingene av tallene vise forskjellige sammenhenger mellom tallene. Grafene viser langsiktige utviklinger og svingninger som igjen kan knyttes til spesifikke årstall, og dermed også realhistoriske hendelser og innflytelse fra konkurrerende publikasjoner. Sektordiagrammene viser størrelsesforholdet mellom de ulike kategoriene av publikasjoner på et gitt tidspunkt. Selv om det samme kan leses ut ifra grafene, vil sektordiagrammene gi et klarere bilde og en fremstilling i prosenter som illustrerer de relative andelene av markedet langt bedre enn hva grafene kan gjøre.

2.2 Kildene

Utfordringene ved å produsere serier med data som strekker seg over tid fra denne perioden har en rekke årsaker, deriblant at de relevante kildene ligger i ulike arkiver, er ført på ulikt vis eller er usammenhengende. Kildene som ligger til grunn for denne studien er valgt ut ifra det kriteriet at de kan benyttes til å produsere lengre serier med data som det igjen kan føres statistikk på. Postens inntektsordrebøker er en kilde som oppfyller dette kriteriet, både i Danmark og Norge. De fleste aviser og tidsskrifter ble distribuert med brevposten, noe det er ført nøye oversikt over i disse ordrebøkene, noe som gir gode muligheter til å få kvantitative data for de trykte mediene i perioden. Samtidig innebærer bruk av disse kildene også noen begrensninger.

Den første begrensingen som bruk av ordrebøkene innebærer er hvilket tidsrom denne studien dekker. I ordrebøkene er abonnementene for de norske byene kun ført i årene 1795-1812. De tidligste føringene, fra 1795 og 1796, finnes i de norske ordrebøkene. De øvrige føringene, for årene 1796 til 1812, finnes i de danske ordrebøkene. Etter 1812 slutter føringene helt. Dette gir en klart definert avgrensning av det tidsrommet denne studien har mulighet til å dekke. Dermed faller dessverre de to siste årene før 1814 ut. Likevel dekker perioden som ordrebøkene omfatter en rekke hendelser, fra Trykkefrihetsforordningen til krigsårene og blokaden. Den andre begrensningen er hvilke aviser som er inkludert. Med brevpostens ordrebøker som kilde vil ikke de lokale adresseavisene bli tatt med, siden disse ikke er ført i ordrebøkene. For denne studien er ikke dette nødvendigvis et problem, siden adresseavisenes nyhetsdekning stort sett var begrenset til lokalt stoff. Mer relevant er de utenlandske avisene som ble smuglet inn, deriblant fra Storbritannia. Å få en oversikt over hvor mange som leste trykte medier fra fiendens side, som forøvrig også ble brukt som en nyhetskilde til de norske krigsavisene, hadde unektelig gitt et mer nyansert bilde. Dessverre er ikke dette materialet kvantifiserbart.

Postens inntektsordrebøker - Danmark

Som kilde til dataene som omhandler de danske avisenes og tidsskriftenes distribusjon har hovedsakelig den danske brevpostens inntektsordrebøker mellom 1796 og 1812, som finnes ved Rigsarkivet i København, blitt benyttet. Siden de danske publikasjonene var de dominerende i perioden er den tidsmessige avgrensningen av praktiske årsaker satt ut ifra de rammene som disse kildene gir. At kun ordrebøkene som dekker de nevnte årene blir benyttet skyldes at selv om ordrebøker for brevposten ble ført i Danmark før 1796 inkluderer de ikke det som ble sendt til Norge. Materialet etter 1812 har i det store og hele gått tapt. Det eneste disse bøkene inneholder etter 1812 er noen løse sider fra 1813, men disse inneholder ikke føringar over aviser og tidsskrifter slik man finner for tidligere år og kan ikke brukes i denne sammenhengen. Dermed dekker ikke ordrebøkene årene helt frem til 1814. De gir likevel et godt utgangspunkt for å dekke de danske publikasjonene gjennom en lang rekke begivenheter som hadde åpenbar innvirkning på de trykte mediene, deriblant Trykkefrihetsforordningen, krigsutbrudd, dyrtid og blokade.

Som kilde til en oversikt over abonnementene er ordrebøkene meget gode, siden de inneholder halvårsmessige føringar på antall abonnenter for de individuelle byene i både Danmark og Norge samt de danske områdene i Tyskland. Unntakene er årene 1796 og 1810 der abonnementene kun er ført for siste halvår. Føringene er jevnt over oversiktlige, siden det stort

sett er de samme utgivelsene som går igjen over lengre perioder. Utover de danske publikasjonene er også en norsk publikasjon, *Christiania*, ført for enkelte år. *Christiania* er en forkortelse for *Christiania Intelligenz-Seddler*, navnet *Norske Intelligenz-Seddler* gikk under fra 1807 av. Hvorfor denne avisen i enkelte år dukker opp i de danske ordrebøkene er uvisst. Tallene for denne avisen er ikke benyttet i statistikken, siden dette ville gitt topper i tallene som et resultat av den sporadiske føringen og ikke svingninger i tallene. Derfor har ordrebøkene kun blitt benyttet til å lage serier for de danske avisene og tidsskriftene. En annen utfordring som illustreres med tittelen *Christiania* er at publikasjonene ofte ble ført inn i bøkene med mer dagligdagse titler eller ved forkortelser, og ikke med sine offisielle navn. Et annet eksempel er *Fyens Stiftstidende/Odense Adresse-Contoires Efterretninger* som i ordrebøkene stort sett står oppført som *Hempels*, etter avisens utgiver fra 1797 Søren Hempel.

En ytterligere publikasjon som føres i ordrebøkene gjennom store deler av perioden er *Øresundslister*, som var en oversikt over klarerte skip gjennom Øresund. Dette var av stor interesse for handelsstanden fordi skip kunne ende opp med å bli liggende i Helsingør til Øresundtollen var betalt. Siden dette er verken en avis eller et tidsskrift har disse listene ikke blitt inkludert i statistikken. Mengden av *Øresundslister* kan likevel benyttes til den videre analysen. Listene kan knyttes til økonomisk interesse og gir ytterligere kvantitative data som kan underbygge observasjoner av forskjeller innen denne interessen mellom byene. For Trondheims del er det et ytterligere forhold som må nevnes. På slutten av perioden begynte man å føre Nordlandene særskilt fremfor å inkludere dem i leveransene til Trondheim. Slik sett må det medberegnes at det som for Trondheims del kan se ut som en nedgang i 1812 kun er et resultat av at en viss andel av abonnementene ble ført separat for Nordlandene i stedet. I tillegg har sannsynligvis også en del av det som står ført for Trondheim før 1812 blitt sendt videre nordover. Dette er imidlertid ikke et antall det er mulig å skille ut før den individuelle føringen som begynner dette året. Dermed er det et forbehold at eventuelle forskjeller mellom Christiania og Trondheim kan ha vært enda større enn de fremstår av tallene før 1812 fordi ikke alt gikk utelukkende til Trondheim.¹⁴⁵ Statistisk sett har de individuelle tallene for Nordlandene fra 1812 ikke blitt inkludert i tallene for Trondheim i oversiktsgrafen. Derimot er de inkludert i en separat fremstilling av de siste årene av perioden som inkluderer disse tallene senere i kapitlet. Denne

¹⁴⁵ Forskjellene mellom Trondheim og Christiania var antagelig enda større enn tallene til og med 1811 tilsier, siden tallene for Trondheim også inkluderer Nordlandene. Hvor stor andel av abonnementene dette innebar er ikke noe som kan kvantifiseres, men det er nærliggende å tro at det ikke er en betydelig forskjell i utviklingstrekkene siden faktorer som logistikk, perifer beliggenhet og fravær av konkurranse også gjaldt for Nordlandene. Ved beregning er i tillegg den relative mengden for kategoriene tilnærmet lik for både Nordlandene og Trondheim i 1812. Dermed ville bevegelsene for Trondheim alene sannsynligvis vært relativt likt de bevegelsene som de foreliggende tallene viser, men med en noe lavere mengde.

fremstillingen viser hvordan vekstmønsteret for Trondheim i disse årene ville sett ut om de individuelle forsendingene til Nordlandene hadde blitt inkludert.¹⁴⁶

Postens inntektsordrebøker - Norge

I tillegg til de danske inntektsordrebøkene foreligger det også noe informasjon i deres norske motstykker. Informasjonen i de norske ordrebøkene dekker imidlertid et svært begrenset tidsrom sammenlignet med det danske materialet. Føringerne i disse ordrebøkene er like de man finner i de danske, og dekker perioden fra 5. desember 1795 til og med 2. desember 1796. I og med at føringerne over Norge i de danske ordrebøkene begynner 31. desember 1796 kan dette tyde på at denne typen registrering kun var en midlertidig ordning i de norske inntektsordrebøkene. Senere ble all informasjon i stedet ført i København. Noen senere oversikt over abonnementer har jeg ikke funnet i de norske kildene, verken for danske eller norske aviser. Heller ikke krigsavisene er ført her, så noen oversikt over disse foreligger dessverre ikke. Disse kildene inkluderer innteks- og utgiftsordrebøkene for både posten og ekspresposten, samt postens kvitteringsprotokoller og regnskapsbøker for hele perioden. Likevel gir de norske inntektsordrebøkene viktig informasjon. For det første gir det et bilde av utviklingen et helt år lengre bak enn det som kan leses ut ifra de danske kildene. For det andre gir dette føringer for de to ulike kildene som overlapper hverandre med under en måneds mellomrom, hvilket kan si hvor presise føringerne var mellom avsender- og mottakersiden.

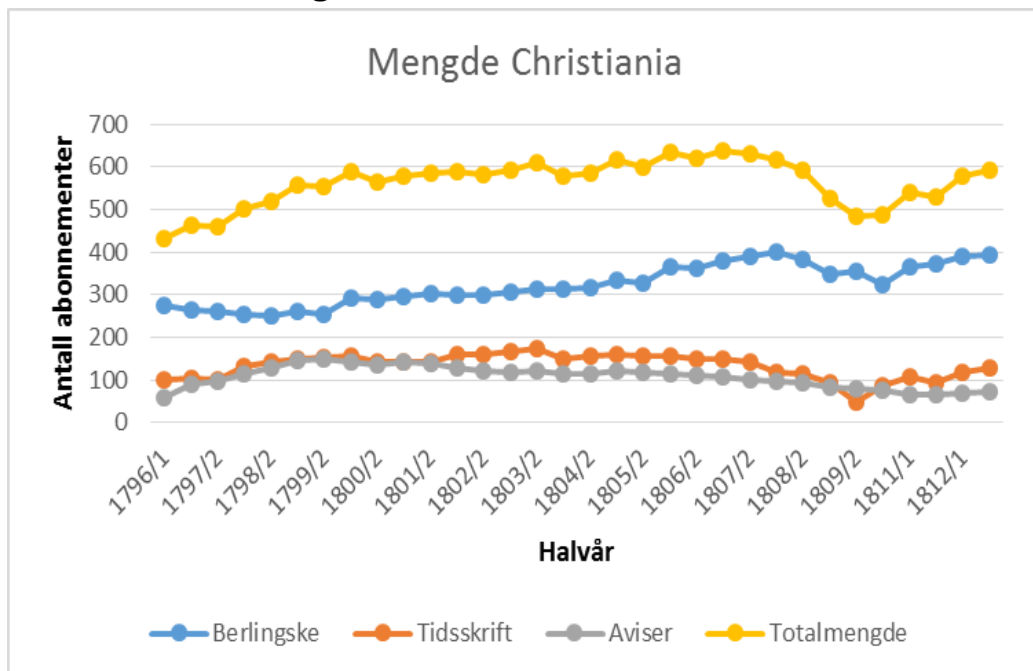
2.3 Svingninger i de danske avisene og tidsskriftene

Det tallene som her presenteres viser er mengden abonnenter på de gitte avisene og tidsskriftene. Disse ble registrert i ordrebøkene hvert halvår, selv om det dukker opp noen få føringer om abonnementer som kun er bestilt for et enkelt kvartal. Disse kvartalsabonnemementene er imidlertid såpass få og sporadiske at de for ikke er inkludert i dataene, kun føringerne for hvert halvår. Abonnemementene er med unntak av 1795-1796 registrert i København, inkludert inntektene postvesenet fikk av de. Med andre ord er dataene fra avsendersiden, som kun sier hvor mye som ble sendt. Noen fullstendig oversikt over hvor mye som kom frem foreligger ikke, men det ene året hvor tallene ble nedtegnet i Norge (1795-1796) er såpass lik oversikten fra København på tampen av 1796 at det kan antas ikke var noe nevneverdig svinn i fredstid. Hvorvidt det var noe svinn mellom Christiania og Trondheim er ikke noe som kommer frem i kildene.

¹⁴⁶ Se 2.4.4

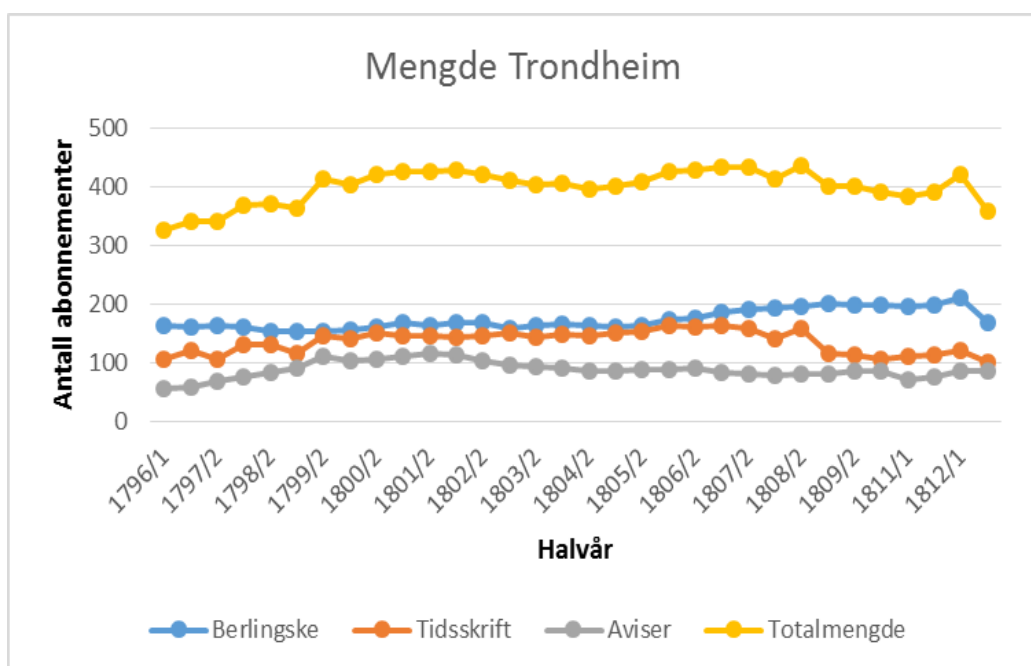
Selv om kildene sier veldig lite om mottakersiden kan tallene i seg selv si noe om hvor stor grad av svinn og øvrige logistikkproblemer som forekom. Tar man utgangspunkt i at et abonnement var en investering på et prisnivå som lå over det de fleste i befolkningen kunne påkoste seg, må dette følgelig ha vært verd investeringen. Om forsendelsene av aviser og tidsskrifter hadde hatt stort svinn og mange forsinkelser, vil dette sannsynligvis ha gitt utslag i viljen til å fortsette abonnementene. Dette kan betegnes som en kildemessig fordel med at tallene viser abonnement og ikke løssalg, siden de er basert på en kontinuerlig levering av varen. Eventuelle forsinkelser og stadig fravær av leveringer vil følgelig vises klarere i statistikken enn om dataene hadde vist løssalg. Dermed burde i alle fall større logistikkproblem vises ut ifra abonnements tallene selv om de ikke viser forholdene på mottakersiden av forsendelsene. En ytterligere fordel er størrelsen på variablene. At tallene utover å dekke en lengre periode også er av en viss størrelse gjør at mindre svingninger ikke får et stort utslag på statistikken, hvilket reduserer risikoen for at bevegelser i tallene fremstår som større enn de faktisk er. Det bør bemerkes at disse tallene kun er de førte forsendingene til selve stiftsbyene Christiania og Trondheim. Eventuell videre distribusjon innenfor regionene kommer ikke frem av kildene, men siden andre byer av en viss størrelse innenfor hvert stiftsamt har egne føringer tilsier dette at tallene i det store og hele viser abonnemeter i selve byene.

2.3.1 Oversikt over mengden abonnemeter

147

¹⁴⁷ RA-465/1604-1607, Inntektsordrebøker for den danske brevpøsten

148

Kategoriene som grafene viser består av de følgende publikasjonene, nærmere beskrevet i forrige kapittel under metode:

Berlingske	Berlingske/Danske Statstidende
Aviser	Iversens, Hempels
Tidsskrift	Almeennyttige Samlinger, Astraea, Collegial-Tidende, Dansk Litteratur-Tidende, Den Danske Tilskuer, Efterretninger om udenlandsk Litteratur, Handels-Tidende, Kiøbenhavns Priis-Courant, Lærde Efterretninger, Minerva, Nordisk Landvæsens Magazin, Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, Olufsens Oeconomiske Annaler, Sandsigeren, Søndag Aftens-Læsning.

Grovt sett gir tallene grunnlag for å dele perioden inn i tre faser med ulike grader av vekst og nedgang. Disse fasene sammenfaller i stor grad med ytre faktorer, men at det var disse ytre faktorene alene som påvirket tallene blir en grov overforenkling av et mye mer komplisert bilde.

De tre fasene, med en kort karakteristikk, er som følgende:

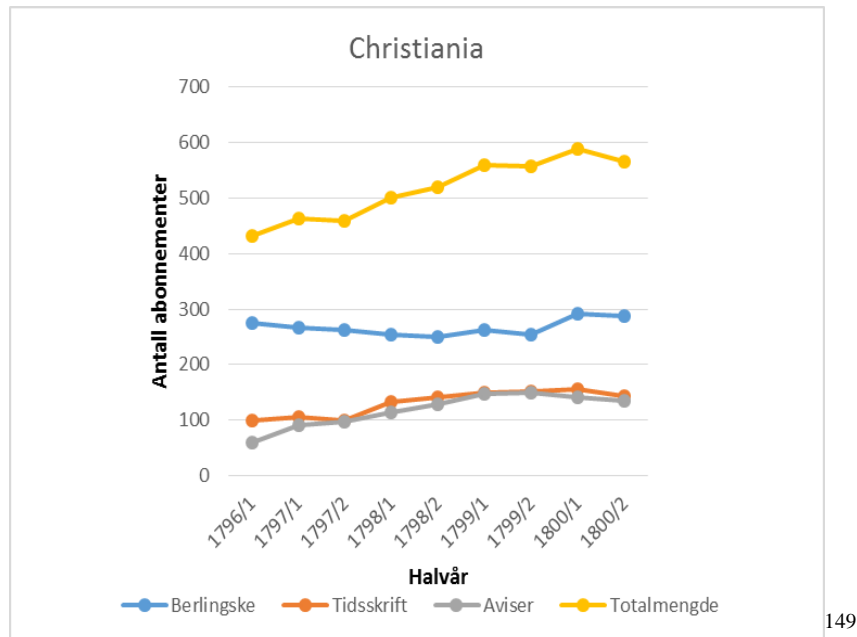
1796-1800: Vekst

1801-1805: Relativ stabilitet

1806-1812: Ustabilitet og svingninger

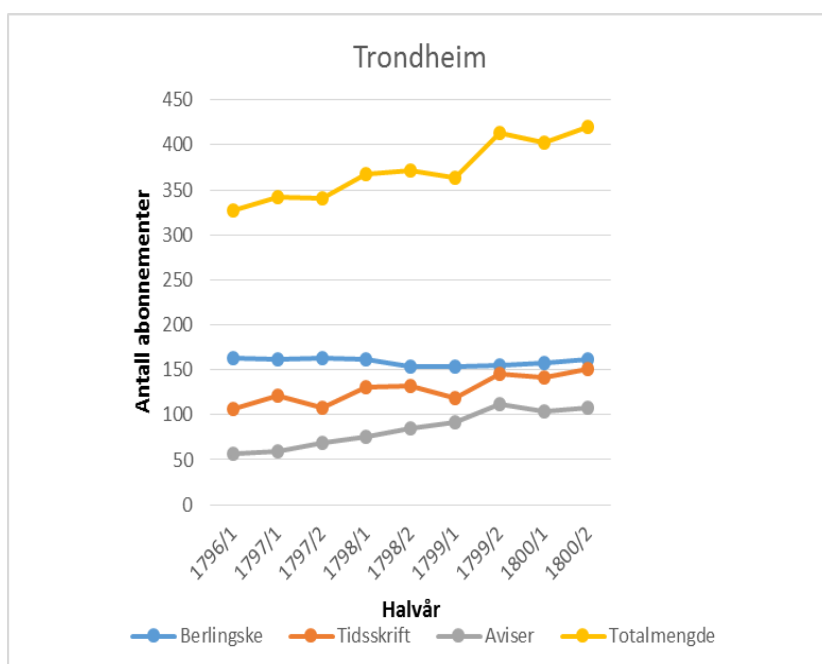
1796-1800 Vekst

Den første perioden, mellom 1796 og 1800, er en vekstperiode i begge byene. Det å kalle det en ren vekstperiode er imidlertid noe unyansert, siden *Berlingske* hadde en svak nedgang gjennom det meste av perioden. Veksten i totalmengden skyldes dermed en økning i tidsskriftene og de øvrige avisene. Det største bidraget til veksten for tidsskriftene kommer fra opprettelsen av det statlige *Collegial-Tidende* i 1798, som raskt oppnår høye abonnementsstall. Utviklingen er likevel ulik i de to byene. I Christiania hadde både avisene og tidsskriftene en nesten identisk økning i mengden, noe som kombinert gir en sterk vekst selv med nedgangen i *Berlingske*.

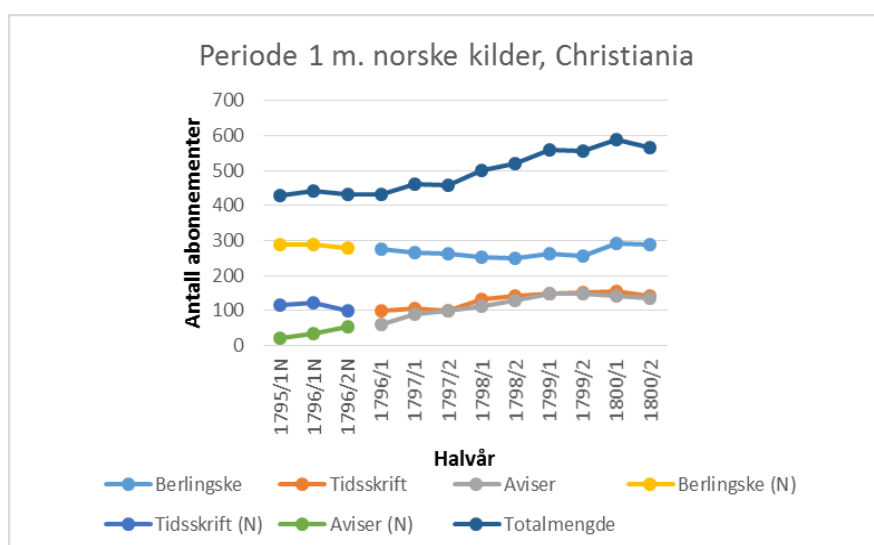
149

I Trondheim er bildet noe ulikt, men det er likevel de samme bevegelsene som påvirker totalmengden. Også her går *Berlingske* ned, men ikke i tilsvarende grad. De øvrige avisene viser en jevn vekst, men heller ikke her like stor vekst som i Christiania. Tidsskriftene viser også en vekst, men den er ikke jevn. I stedet veksler disse mellom vekst og nedgang, men ender likevel opp med et høyere antall enn i utgangspunktet. Dermed viser tallene for Trondheim en vekst i totalmengden, selv om denne veksten i motsetning til Christiania skyldes at nedgangen av *Berlingske* ikke var like stor, og at de mer ustabile svingningene i tidsskriftene endte med oppgang mot slutten av disse årene.

150

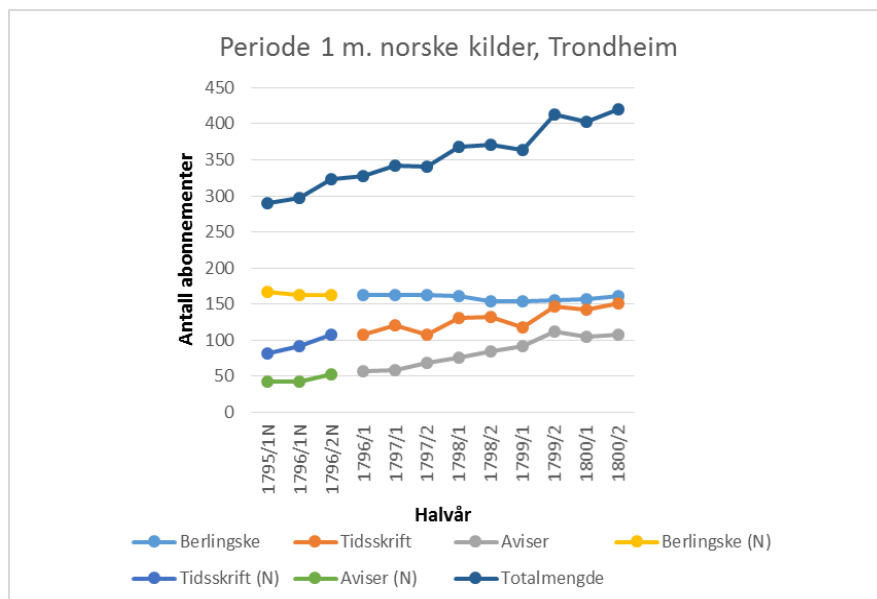
Skjøter man dataene fra de norske kildene på de danske blir dette bildet av utviklingen bekreftet ytterligere ett år tilbake i tid, selv om disse tallene tilsier at veksten var noe svakere i begge byene i begynnelsen av perioden. Like fullt er det jevnt over snakk om en vekstperiode, der antall abonnementer i løpet av fem år økte med 32.55 prosent i Christiania og 44.83 prosent i Trondheim. For en så kort periode kan dette beskrives som en betydelig vekst, som vanskelig kan bortforklares med sporadiske svingninger eller befolkningsøkning i byene. Samtidig viser de nesten identiske tallene der kildene møtes at det er god sammenheng mellom kildene både i Norge og i Danmark.

151

¹⁵⁰ RA-465/1604

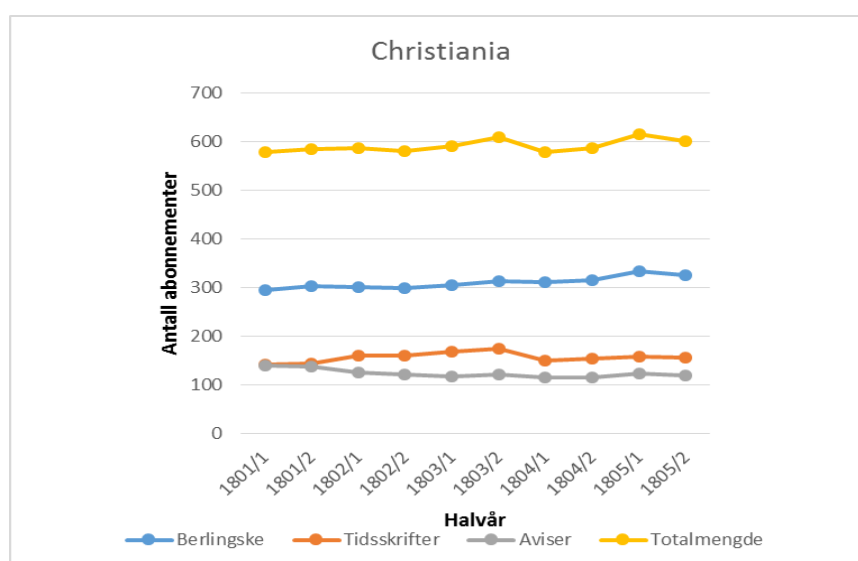
¹⁵¹ RA-465/1604, RA/EA-3108/R/Rc/L0004

152

1801-1805 Relativ stabilitet

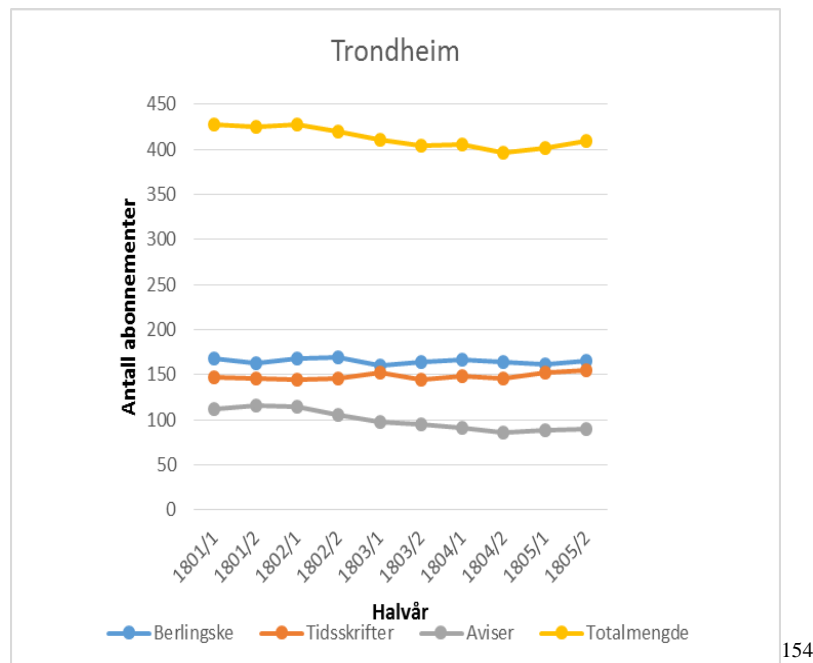
Den andre perioden, mellom 1801 og 1805, preges av små svingninger i totalmengden. I Christiania holder totalmengden seg stabil med unntak av to mindre topper i 1803 og 1805. Disse to toppene kommer av to ulike svingninger. Den første skyldtes en topp i mengden tidsskrifter, mens den andre kom av en topp i mengden *Berlingske*. Foruten disse toppene er det andre bevegelser i tallene gjennom disse årene. De øvrige avisene har en sakte, jevn nedgang gjennom hele perioden, mens tidsskriftene har en svak oppgang frem til 1804 før også disse får en svak nedgang. At totalmengden holder seg stabil og ikke går nedover skyldes at *Berlingske* hadde en sakte, men jevn vekst på samme tid. For Christiania er derfor den relative stabiliteten et resultat av at vekst og nedgang i de ulike mediene utjevner hverandre.

153

¹⁵² RA-465/1604, RA/EA-3108/R/Rc/L0004

I Trondheim er det færre svingninger enn i Christiania, med kun en mindre topp mellom 1801 og 1802, som deretter synker sakte. Denne marginale bevegelsen i totalmengden er mindre sammensatt enn de samtidige bevegelsene i Christiania. Både *Berlingske* og tidsskriftene holder seg på samme nivå gjennom disse årene, så den lille bevegelsen som er skyldes kun tilsvarende bevegelse i mengden av de øvrige avisene.

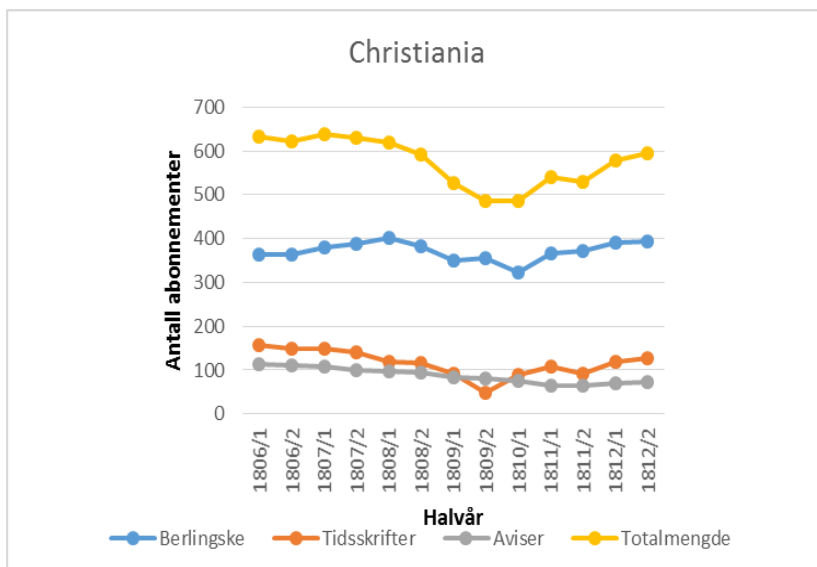

1806-1812

Den tredje perioden, mellom 1806 og 1812, er preget av ustabilitet og brå svingninger. For Christiania begynner perioden temmelig likt den foregående, med en brå økning i 1806 som fører til vedvarende høye tall frem til 1808. Ser man derimot på bevegelsene som ligger under er disse imidlertid langt ifra stabile eller like noen av de tidligere svingningene. *Berlingske* har her en klar økning i mengde, med toppunkt i 1808. I totalmengden blir denne toppen derimot mindre synlig og ser mer jevn ut, fordi de øvrige avisene samtidig hadde en svak nedgang, mens tidsskriftene hadde en samtidig og mer brå nedgang. Mellom 1808 og 1811 går imidlertid totalmengden nedover, i all hovedsak fordi *Berlingske* sank raskt ned på nivået før den foregående toppen. Dette sammenfalt med at den svake nedgangen i de øvrige avisene fortsatte og at tidsskriftene hadde en stor nedgang med et bunnpunkt i 1809. Fra 1811 av viser totalmengden igjen en ujevn oppgang, som skyldtes en tilsvarende ujevn oppgang i både *Berlingske* og tidsskriftene. Også de øvrige avisene stabiliserte seg og holdt seg på et jevnt nivå ut perioden.

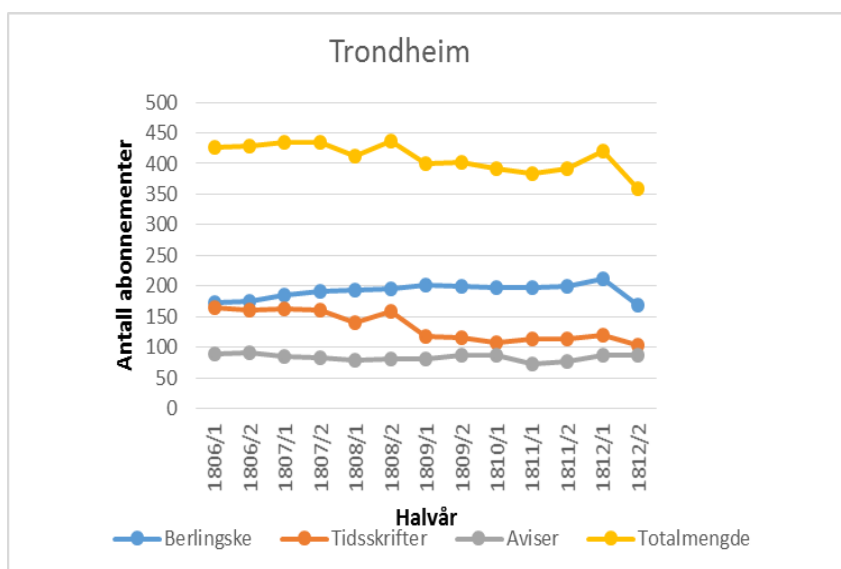
¹⁵³ RA-465/1605

¹⁵⁴ RA-465/1605

155

I Trondheim er svingningene i totalmengden noe ulik de svingningene man ser for Christiania i samme periode. Også her er totalmengden høy i 1807 og 1808, som på samme måte som i Christiania skyldtes en oppgang i *Berlingske*. Forskjellen er at *Berlingskes* oppgang her ikke var like markant, samt at tidsskriftene også hadde en topp på samme tid. De øvrige avisene holder seg på et stabilt nivå gjennom hele perioden. De påfølgende svingningene er heller ikke knyttet så sterkt til *Berlingske*, men til tidsskriftene. Faktisk hadde *Berlingske* en oppgang i perioden, så nedgangen i totalmengde etter 1808 skyldes utelukkende en tilsvarende nedgang i tidsskriftene. Etter denne nedgangen stabiliserer imidlertid totalmengden seg frem til 1811, før den øker litt i samsvar med en økning i *Berlingske* på tampen av perioden. Den brå nedgangen i 1812 kommer av administrative årsaker.¹⁵⁶

157

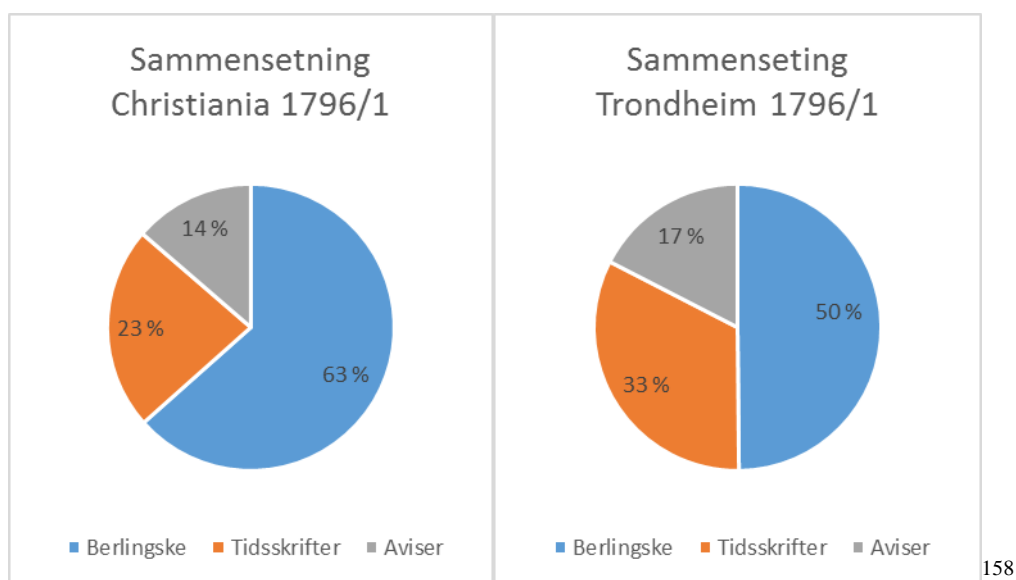
¹⁵⁵ RA-465/1606-1607

¹⁵⁶ Aviser og tidsskrifter til Nordlandene ble fra dette året ført for seg selv, mens de tidligere ble inkludert i føringene for Trondheim, se 2.5.4 for inkludering av Nordlandene.

¹⁵⁷ RA-465/1606-1607

2.3.2 Sammensetning

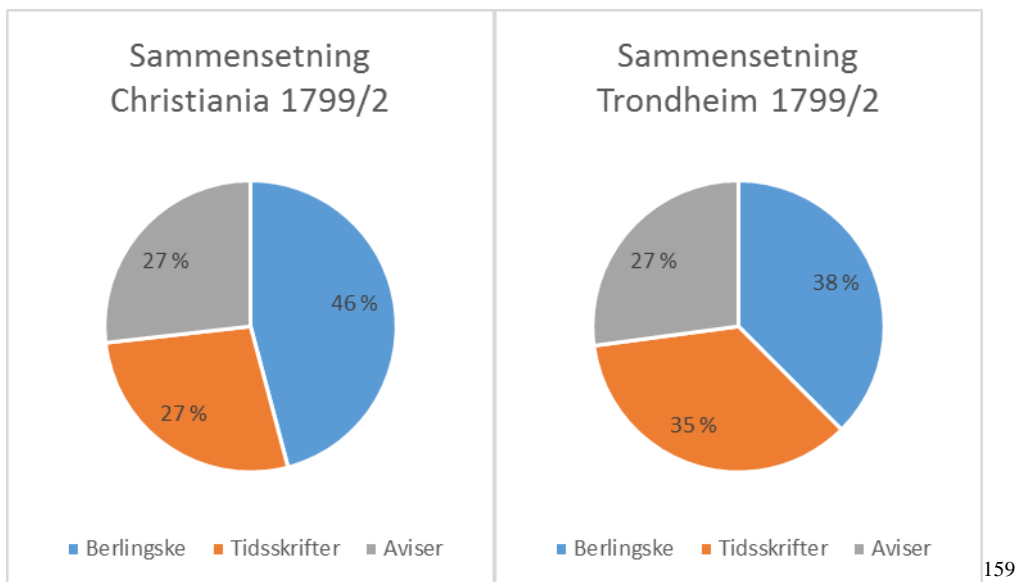
Utviklingen for den relative mengden kan grovt sett deles inn i to perioder, der bevegelsene er de samme i både Christiania og Trondheim selv om de relative størrelsesforholdene er ulike. Det er verd å merke at disse tallene ikke viser selve mengden, men hvor stor markedsandel de ulike kategoriene hadde i de to byene. I 1796 er det tydelig at *Berlingske* hadde en dominerende stilling i markedet for danske publikasjoner. Dette kommer klarest frem i Christiania der *Berlingske* utgjør nesten 2/3 av markedet, mens denne andelen i Trondheim ligger på 1/2. Forskjellen ser hovedsakelig ut til å ligge i at det i Trondheim ble lest en større andel tidsskrifter i forhold til *Berlingske* enn i Christiania. Også de øvrige avisene har en noe større andel i Trondheim, men her er forskjellen relativt liten.

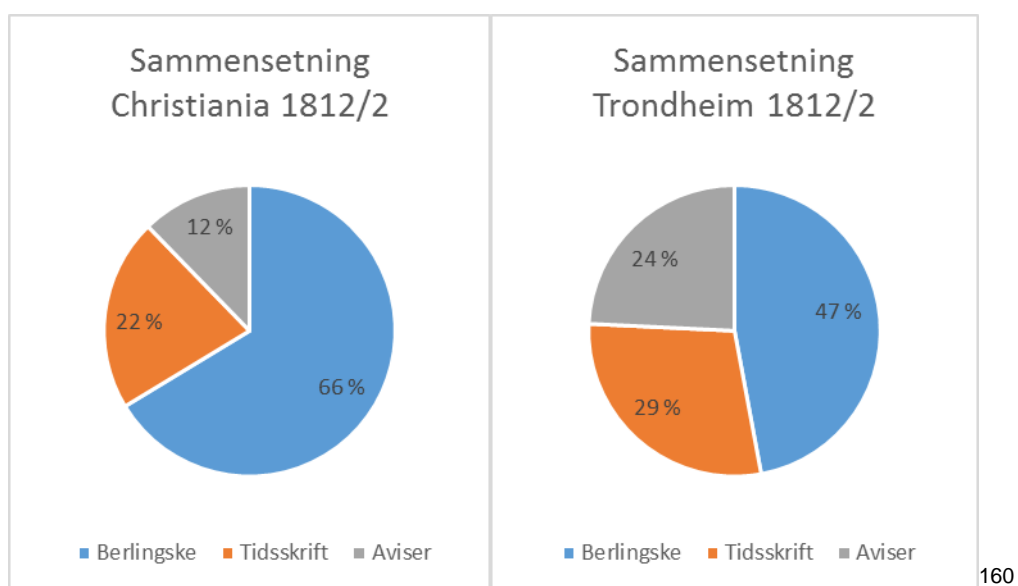
Dette er utgangspunktet for den første fasen, mellom 1796 til 1799. I disse årene er det en tydelig trend at *Berlingske* taper markedsandeler til fordel for de øvrige avisene og tidsskriftene. Selv om tidsskriftene har en viss økning i denne perioden er det de øvrige avisene som viser en klar andelsmessig vekst. Denne veksten kan sees i begge byene, med størst økning i Christiania der de øvrige avisene nesten dobler sin andel. Dette gir igjen utslag i at den relative mengden av *Berlingske* har sin største nedgang her, med 18 prosentpoeng til sammenligning med 12 prosentpoeng i Trondheim. Nedgangen til tross er det fremdeles likheter i den relative mengden i 1796 og 1799. De øvrige avisene har en lik prosentandel i begge byene, mens tidsskriftene har en større prosentandel i Trondheim enn i Christiania, nesten på samme nivå som *Berlingske*. Endringen i det relative størrelsesforholdet mellom *Berlingske* og de øvrige publikasjonene kan

¹⁵⁸ RA-465/1604

forklares med den sammenfallende første perioden av utviklingen i mengde, der mengden av *Berlingske* hadde en nedgang mens de to øvrige kategoriene samtidig hadde en klar oppgang. Så endringene i den relative mengden her et direkte resultat av endringene i den faktiske mengden.

Den andre fasen i utviklingen av den relative mengden omfatter hele perioden mellom 1800 og 1812. Her skiller utviklingen mellom byene lag, og viser klare forskjeller. I Christiania har den relative mengden i 1812 gått tilbake til en tilnærmet lik situasjon som utgangspunktet i 1796. Med andre ord har *Berlingske* tatt tilbake store markedsandeler på bekostning av tidsskriftene og de øvrige avisene. Også i Trondheim har *Berlingske* tatt igjen markedsandeler, men ikke i like stor grad. Dette gir resultatet at det foreligger en klart større relativ mengde av tidsskrifter og øvrige aviser i Trondheim enn i Christiania.

¹⁵⁹ RA-465/1604

Det kanskje mest interessante å lese ut av denne oversikten er forskjellen mellom de to byene. Den tydeligste trenden gjennom samtlige faser er at *Berlingske* har en betydelig større markedsandel i Christiania enn i Trondheim, tidvis med en forskjell på opp mot 20 prosentpoeng. De øvrige avisene hadde en noe mer ujevn utvikling. I første fase kan utviklingen sies å være temmelig lik i begge byene, helt ned til samme prosentandel i 1799. I fase to skiller utviklingen i byene imidlertid lag, og de øvrige avisene ser ut til å miste en stor andel mens andelen i Trondheim kun blir svekket i minimal grad. For videre analyse kan denne oversikten over sammensetning brukes til å si en del om mediernes publikum. Tidsskrifter og innholdet i de øvrige avisene kan som tidligere diskutert betegnes som trykte medier for et mer spesialisert publikum i Norge, mens *Berlingske* som nyhetsavis er mer generell.

Forenklet tyder derfor tallene på at det i Trondheim kan være snakk om et publikum med en lavere interesse for generelle nyheter, siden *Berlingske* her har en langt lavere markedsandel enn i Christiania. I Christiania ligger *Berlingske* sin andel for det meste langt over 50% i samme tidsrom. Dette gir et bilde av to ulike situasjoner byene imellom. I Trondheim peker det i retning av et publikum som ikke hadde en interesse for generelle nyheter som oversteg deres særinteresser i like stor grad som i Christiania, der det var snakk om et publikum med en tydelig større interesse i nyhetsavisene. Med hensyn til publikum er dette en viktig observasjon, siden Trondheim og Christiania var omtrent like store i den perioden kildene dekker. Dermed er det ikke snakk om at ulikheten kommer av at Christiania hadde en større befolkning, men at publikum i de to byene hadde klart ulike interesser.

2.4 Analyse av svingningene

Til nå har det blitt redegjort for svingninger i mengde og sammensetning og hvordan disse tallene påvirker hverandre gjennom perioden. Disse tallene alene sier likevel ikke noe om hvorfor disse svingningene inntraff, noe den følgende analysen vil forsøke å belyse. Dette innebærer å stille tallene opp mot både realhistoriske hendelser og faktorer, samt vurderinger av ulike forklaringsplausibilitet. Analysen vil som den tidligere redegjøringen bli delt inn i ulike faser, men for et større presisjonsnivå vil denne inndelingen innebære flere tidsmessige faser enn den grovere inndelingen som er gjort for mengde og sammensetning. De to første fasene denne analysen er delt inn i sammenfaller med de to første fasene for mengde, nemlig vekstårene 1796-1800 og stabilitetsårene 1801-1805. Den tredje fasen for mengde, de ustabile årene 1806-1812, er

¹⁶⁰ RA-465/1607

imidlertid såpass komplisert at en ytterligere inndeling blir nødvendig. Disse ustabile årene har derfor blitt delt mellom vekstårene 1806-1808 og de mer ustabile årene 1809-1812. At analysen for enkelte faktorer vil overlappes denne inndelingen er likevel uunngåelig, siden inndelingen er gjort ut ifra de tallmessige bevegelsene.

I tillegg til å eliminere enkelte årsaksforklaringer og dermed isolere de mest plausible, må årsaksforklaringene også vurderes ut ifra om de er individuelle eller felles forklaringer for byene. Et opplagt grep som kan bidra til å skille mellom individuelle og felles forklaringer er å se på hvordan postgangen til byene henger sammen. Både før og under blokaden gikk posten fra Danmark til Trondheim via Christiania. En følge av dette er dermed at om en endring i mengden skyldtes årsaker som går direkte på logistikken, kan ikke dette påvirke tallene for Christiania uten at det også påvirker tallene for Trondheim. Følgelig kan endringer som kun kan påvises i en av byene ikke være et resultat av felles faktorer, men lokale faktorer eller individuelle reaksjoner på eksterne faktorer. Her bør det bemerkes at postgangen videre fra Christiania kunne påvirkes, men dette vil da kunne regnes som en individuell faktor for Trondheim. Derimot kan ikke postgangen til Christiania sies å være individuell, siden denne også inkluderte postgangen til Trondheim. Dette er til stor hjelp siden endringer på det lokale plan er enklere å påvise og forklare. Men også de lokale og individuelle faktorene kan i tilfeller avhenge av transport og distanse. Dette gjelder i all hovedsak de geografiske faktorene, der både transportavstand og nærhet til de storpolitiske begivenhetene kan ha gitt utslag i både interesse og toleranse for forsinkelser.

2.4.1 1796-1800

Som nevnt i redegjøringen for disse dataene, er dette en periode der antallet abonnementer øker i begge byene. Denne veksten skyldes en økning i antall abonnementer på tidsskrifter og øvrige aviser, mens *Berlingske* hadde en nedgang i samme periode. Dette reflekteres i sammensetningen for begge byene, der den relative mengden av *Berlingske* går ned til fordel for de øvrige kategoriene. Men hvorfor inntraff denne veksten på tampen av århundret? Her kan nok diskusjonen om det opinionsstyrte eneveldet trekkes inn. Særlig Seips oppfatning av 1790-tallet som en periode med gode kår for opinionsmessige ytringer later til å passe overens med tallene.¹⁶¹ Dette gjelder spesielt for det trykte mediet som vanligvis knyttes til opinion, nemlig tidsskriftene. Med åpne kår fikk disse større relevans, noe som sannsynligvis har gitt utslag i abonnemestallene på de tidsskriftene der de skriftlige diskusjonene fant sted. Opprettelsen av *Collegial-Tidende* i 1798 hadde også betydelig utslag, siden dette tidsskriftet raskt fikk høye

¹⁶¹ Seip 1988: 64

abonnementstall. Avisenes økning kan muligens forklares av lignende årsak, siden avisenes innhold i denne perioden som nevnt ofte hadde et preg av tidsskriftenes mer resonnerende innhold. En ytterligere faktor som tallmessig ikke hadde så stort utslag, var at det på avisfronten fra 1798 av også ble abonnert på *Hempels* i tillegg til *Iversens* som alt var godt etablert i begge byene.¹⁶² Mer utslagsgivende for veksten i de øvrige avisene er nok likevel de utvidede privilegiene som *Iversens* fikk i 1794, som gjorde at avisen i større grad kunne formidle utenlandske nyheter på linje med *Berlingske*.¹⁶³

2.4.2 1801-1805

Like etter århundreskiftet er det en endring i mønsteret, fra vekst i de foregående årene til en lengre periode med stabilitet. Dette åpner for to store spørsmål som begge henger sammen med Trykkefrihetsforordningen fra 1799. Var forordningen årsaken til at veksten fra perioden før tok slutt, og hvorfor kom det ikke en nedgang i etterkant av den? Om man tar utgangspunkt i den tidligere periodens vekst kan man argumentere for at selv om forordningen fra 1799 ikke nødvendigvis førte til en nedgang, kan det hende at den hadde en dempende effekt som gjorde at veksten flatet ut. Dette er en noe forenklet forklaringsmodell, men like fullt verd å nevne da det er en reell mulighet for at en vekst i møte med en slik dempende effekt kan ha resultert i en relativt flat kurve. En annen forklaring som går mer på det politiske, er observasjonen av det norske mediebildet gjort av Sjøllinge, nemlig at de økonomiske interessene var overordnet de politiske.¹⁶⁴ Om dette også er overførbart til interessefeltet til lesermassen, kan det forklare fraværet av et negativt utslag som følge av forordningen. Begrensningene i trykkefriheten hadde liten direkte innvirkning på handel og økonomi, men en klar innvirkning på det politiske innholdet i mediene. Dette kan muligens tilsi at den politiske interessen i Norge i stor grad var knyttet til de økonomiske interesseområdene. Trykkefrihetsforordningen og dens mulige effekt vil bli diskutert mer inngående i sammenheng med opinion og opinionsdannelse i neste kapittel.¹⁶⁵

2.4.3 1806-1808

I 1806 inntreffer en økning i totalmengden for begge byene. Denne økningen er nesten utelukkende på grunn av en økning i *Berlingske*. At denne økningen kom akkurat i perioden 1806-1808, med økningen i *Berlingske* som hovedårsak, er ikke overraskende. I disse årene

¹⁶² RA-465/1604

¹⁶³ Sjøllinge 1988: 219

¹⁶⁴ Sjøllinge & Thomsen: 333

¹⁶⁵ Se 3.3

inntraff en rekke begivenheter, som fastlandsblokaden, opptakten til- og utbrudd av krig. Som en av få formidlere av utenlandske nyheter er økningen i abonnenter på *Berlingske* en klar indikator på at det var en økt interesse for nyheter om disse begivenhetene, noe sammensetningen av kategoriene støtter. Også ut ifra de relative tallene kan det her antydes en klart større interesse for disse begivenhetene i Christiania enn i Trondheim. Hvorvidt dette skyldes en allment større politisk interesse vil bli diskutert i påfølgende kapitler. Andre faktorer som kan ha spilt inn er Christianias geografiske nærhet til begivenhetene på kontinentet og krigshandlingene på grensen mellom Norge og Sverige. Opprettelsen av Regjeringskommisjonen gjorde i tillegg Christiania til *de facto* politisk senter i Norge. I denne sammenhengen kan Trondheims perifere beliggenhet i forhold til de storpolitiske begivenhetene være en medvirkende faktor til at økningen i antall abonnenter på nyhetsaviser ikke var like markant som i Christiania.

Veksten er imidlertid kun en side ved denne toppen. Det kanskje mer interessante er at det ikke kom en nedgang i mengden som en følge av den britiske blokaden. Den senere nedgangen for Christiania er såpass lenge etter blokaden ble opprettet at denne nok kan tilskrives andre faktorer som vil bli diskutert nedenfor. I Trondheim var det ingen nedgang i det hele tatt bortsett fra en nedgang i tidsskriftene som kan tilskrives omstendighetene rundt *Minerva*.¹⁶⁶ Dette fraværet av nedgang i abonnenter er dermed en sterk indikasjon på at blokaden hadde liten til ingen umiddelbar effekt på abonnentsiden, og sannsynligvis heller ingen senere effekt. Nedgangen man ser i Christiania kan i utgangspunktet se ut til å være en noe forsinket virkning av blokaden, men den logistikkmessige sammenhengen mellom byene står i veien for denne forklaringen. Om det var slik at postgangen fra Danmark ble hindret i en så stor grad at det resulterte i et lavere abonnementsstall i Christiania, hvorfor kan ikke denne effekten observeres i Trondheim som fikk alle sine publikasjoner sendt videre fra Christiania? Ut ifra dette resonnementet er dermed blokaden en lite plausibel faktor for å forklare nedgangen. Som nevnt er det ikke en umiddelbar nedgang i tallene etter at blokaden ble iverksatt. Den senere nedgangen i Christiania ser heller ut til å være på grunn av lokale forhold og ikke blokaden som felles faktor.

En effekt blokaden kan ha hatt, men som ikke kan påvises med sikkerhet, er den tidligere dempende effekten som først ble nevnt i sammenheng med Trykkefrihetsforordningen i 1799. Felles for begge disse hendelsene er at de totale abonnementsstallene etter en vekstperiode flatet ut ved århundreskiftet. I tilfellet med 1807 kan dette mer spesifikt ha skjedd ved at økt interesse for de utenrikspolitiske hendelsene presset mengden oppover, men at veksten ble dempet av de

¹⁶⁶ Se 2.4.4

utfordringene og forsinkelsene som oppsto i sammenheng med blokaden. Denne dempende effekten er rimeligvis ikke den eneste forklaringen. En annen sannsynlig forklaring er at disse toppene representerer byenes metningspunkt for aviser og tidsskrifter, med andre ord de høyest mulige abonnementstallene som kunne oppnås ut ifra det potensielle publikums inntekt og interesse.

Disse to forklaringene er ikke nødvendigvis gjensidig utelukkende. Med dyrtiden og den mer ustabile postforbindelsen som blokaden medførte er det en reell mulighet for at det mulige metningspunkt ble noe lavere enn det ellers kunne ha vært. I så tilfelle kan man snakke om et metningspunkt for markedet som ble presset ned av en mer eller mindre direkte dempende effekt som kom av blokaden. Dette kan illustreres med den toppen *Berlingske* hadde forut for nedgangen. Toppen var ikke en brå, spiss topp. I stedet var den relativt flat, noe som kan tilsi at avisen til tross for økt nyhetsinteresse nådde et markedsmessig metningspunkt. Selv med den økte interessen gjorde dyrtid og logistikkutfordringer til at det muligens ikke var rom for mer vekst ut ifra kårene på det tidspunktet. Denne forklaringen ekskluderer heller ikke interesse for nyheter som en faktor, siden denne er en del av det som bygger opp under metningspunktet. Dermed er det en mulighet for at man har samme mulige situasjon som i 1799, der en utvikling som man kunne forvente å ha ført til nedgang i stedet førte til at et sammenfallende vekstmønster flatet ut i møte med en økende etterspørsel.

2.4.4 1809-1812

Etter 1808 er tallene for begge byene ustabile og det er i all hovedsak snakk om nedgang. Selv om nedgangen sammenfaller tidsmessig for både Christiania og Trondheim, viser detaljene i statistikken at det sannsynligvis er snakk om ulike utviklinger i byene. Det største likhetstrekket mellom byene er de øvrige avisenes relative stabilitet. Selv om det er mindre svingninger, deriblant en nedgang i Christiania, er disse svingningene verken store eller brå slik de svingningene man ser med *Berlingske* og tidsskriftene. Jevnt over har de øvrige avisene i stedet en stabil utvikling etter 1801 der de går sakte nedover helt til utgangen av perioden, tilsynelatende upåvirket av de storpolitiske hendelsene i disse årene. Det man likevel kan si om de øvrige avisene ut ifra disse tallene er at de for det første hadde et relativt lite publikum. I tillegg tilsier fraværet av brå svingninger at dette ikke var et impulsivt publikum som brått avsluttet eller byttet ut abonnemeter. Dette peker i stor grad i retning av borgerskapet som lesermasse. Delvis på grunn av stabiliteten som kan knyttes til betalingsevne for ting som aviser

selv i krigstid. I tillegg tyder den lave mengden av øvrige aviser på at deres publikum hadde en særinteresse i de to avisene, som begge i stor grad omhandlet danske forhold.

Et annet fellestrekk er ustabiliteten i antall tidsskrifter. Fra desember 1807 til september 1808 er årsaken til nedgangen for begge byene opplagt, nemlig at *Minerva* ifølge ordrebøkene ikke ble sendt til Norge.¹⁶⁷ I føringene for desember 1808 er *Minerva* tilbake, men mengden tidsskrifter flater her ut for Christiania mens den returnerer til det gamle nivået for Trondheim. For Christianias del skyldes denne utflatingen at *Minerva* var tilbake, dog med kun halvparten av sine tidligere abonnemeter, samt at *Collegial-Tidende* mistet et tilsvarende antall abonnenter.¹⁶⁸ Disse to tendensene gir en utjevne effekt for tidsskriftene, slik at totalmengden for disse forble lav i Christiania. I Trondheim tapte *Minerva* derimot ikke nevneverdig mange abonnemeter, hvilket tyder på en sterkere lojalitet blant de som abonnerte her. Fra 1809 av er imidlertid *Minerva* borte, noe som gir utslag i begge byene i form av en ny nedgang for tidsskriftene.¹⁶⁹ En faktor som ytterligere bidrar til nedgangen i Christiania er at abonnentene svikter *Collegial-Tidende*. Som det vil bli diskutert nedenfor kan krigsavisene ha vært en medvirkende faktor til dette på grunn av konkurrerende innhold. I Trondheim stabiliserer derimot tallene seg raskt, og forblir stabile ut perioden. I Christiania fortsetter nedgangen ytterligere et halvår, frem til desember 1809 før mengden tidsskrifter tar seg nesten opp til det samme nivået som i desember 1807. En sammenfallende faktor som kan ha spilt inn på oppgangen er lisensfarten etter 1809, som igjen gjorde utenrikshandel mulig.

En faktor som ikke kan ignoreres er krigsavisene som ble utgitt i samme periode. Disse trengte innholdsmessig sett inn på tidsskriftenes territorium og ble dermed sterke konkurrenter på markedet. I tillegg kan dyrtiden under krigen ha ført til at tidsskrifter, særlig de med estetisk eller hverdagslig innhold, ble nedprioritert av økonomiske grunner. Det at tallene igjen tar seg noe opp og stabiliseres kan forklares med at enkelte tidsskrift tok over etter de som hadde forsvunnet. I noen tilfeller innebar dette tidsskrift som ble fortsatt under andre navn slik som *Dansk Litteratur-Tidende*.¹⁷⁰ I andre tilfeller var det snakk om nyetableringer som *Nyeste Skilderier af Kjøbenhavn*. Det er særlig disse to utgivelsene som fyller det tomrommet i markedsandelene som *Minerva* etterlot.¹⁷¹ Oppsummert gir dette et bilde av flere ulike forklaringer som ligger bak ustabiliteten. Mens begge byene fikk sin mengde tidsskrifter påvirket av *Minerva* sin situasjon,

¹⁶⁷ RA-465/1606

¹⁶⁸ RA-465/1606

¹⁶⁹ RA-465/1606

¹⁷⁰ Uoffisiell fortsettelse av *Lærde Efterretninger*

¹⁷¹ RA-465/1607

ble mengden i Christiania også ytterligere påvirket av at de som abonnerte ikke holdt fast ved abonnementene i like stor grad som i Trondheim. Dette kan forklares delvis med at den geografiske beliggenheten til Christiania muligens førte til en lavere toleranse for forsinkelser. Den lengre distansen og følgelig også leveringstiden mellom København og Trondheim gjorde at man kan ha vært mer vant til at leveranser kom senere til Trondheim enn til Christiania. Dermed vil forsinkelser og ujevne leveranser sannsynligvis ha hatt et større utslag i Christiania der man var mindre vant til slikt.

Det som virkelig skiller byene når det kommer til denne perioden er *Berlingske*. Mens de totale svingningene i Trondheim nesten utelukkende skyldes tidsskriftene, viser tallene for Christiania et fall i *Berlingske* der den for Trondheim viser en svak oppgang fra 1808 av. Hvorfor inntraff et slikt fall for *Berlingske* i Christiania og ikke i Trondheim? Forklaringen kan henge sammen med at nedgangen for *Berlingske* i Christiania begynner i 1808 og at noen ny vekst for avisen ikke inntreffer før i 1811. Det var nemlig i denne perioden at de norske krigsavisene *Tiden* og *Budstikken* ble utgitt. I likhet med *Berlingske* inneholdt også disse nyheter om begivenhetene i utlandet. De ble dermed konkurrenter både til *Berlingske* og flere av tidsskriftene. Det som støtter denne forklaringen er at nedgangen i *Berlingske* kun skjedde i Christiania. En tilsynelatende forklaring på hvorfor krigsavisene ikke ser ut til å ha hatt noe utslag i Trondheim er distribusjonen og utbredelsen av disse. Ingen av krigsavisene ble distribuert via postbaserte abonnement, men ble sendt som vanlig postforsending likt øvrige norske aviser.¹⁷² En studie som er gjort av postflyten i 1800 viser at det var påfallende lite post som ble sendt fra Christiania til Trondheim.¹⁷³ Dette kan støtte tesen om at krigsavisene heller ikke ble sendt til Trondheim i noe stort antall, men en slik slutning er i beste fall usikker siden situasjonen kan ha endret seg fra dette året samt at forsendinger av krigsavisene ikke kvantifiseres i kildematerialet. Noe som kan bidra til å gi et klarere bilde av forsendinger mellom byene er den meget sporadiske praksisen med føringen av *Christiania Intelligens-Sedler* i kildematerialet.¹⁷⁴ Antallet abonnenter på denne avisen ligger i årene 1806-1807 mellom 167 og 174 i Christiania, mens det i Trondheim ikke blir høyere enn 10 i samme tidsrom.¹⁷⁵ Selv om tallene for denne avisen ikke gir direkte tall på krigsavisene, er det den nærmeste indikasjonen som kildematerialet kan gi på flyten av norske aviser byene imellom. Det er derfor nærliggende å anta at om abonnementstallet på en etablert

¹⁷² Aas 1949: 75, 82, 83

¹⁷³ Finn Einar Eliassen, "Postal statistics as evidence of urban networks: Norway c.1800" i Hubert Houben & Kristjan Toomaspoeg (red), *Towns and Communication Vol.2 - Communication between Towns*, Galatina 2011: 70

¹⁷⁴ Selv om avisen ble trykket i Christiania dukker den opp i de danske ordrebøkene for enkelte år. Det ser ikke ut til at det har vært noe system i føringene av avisen, siden den enkelte år blir ført kun for en av byene.

¹⁷⁵ RA-465/1606

avis som *Christiania Intelligens-Sedler* var såpass mye lavere i Trondheim, er det heller ikke sannsynlig at de nyetablerte krigsavisene ble sendt i noe nevneverdig antall.

Selv om det i kildene ikke foreligger direkte tall for krigsavisene og deres distribusjon mellom byene, er det likevel mulig å se mønstre som gjør krigsavisene til en plausibel forklaring på nedgangen. Ytterligere forklaringer på hvorfor denne nedgangen er fraværende i Trondheim går på det rent innholdsmessige i de ulike avisene. Det har blitt bemerket at krigsavisene, særlig *Budstikken*, innholdsmessig var rettet mot Østlandet og dermed ikke ble abonnert på i så stor grad utenfor Christiania.¹⁷⁶ Her ligger kimen til en forklaring på de trønderske forholdene. Også i Trondheim kom det konkurranse på innholdet ved at nyhetsinnhold, både lokalt og fra utlandet, fant veien inn i *Adresseavisen* gjennom det nevnte arbeidet til von Krogh.¹⁷⁷ Selv om det var en økende interesse for nyheter fra utlandet var *Adresseavisen* likevel ikke noen spesielt aktiv formidler av utenriksnyheter.¹⁷⁸ Dette styrker inntrykket av *Berlingske* som den avisen som best dekket interessen for disse nyhetene. Slik sett var situasjonen den samme i Christiania og Trondheim med at *Berlingske* fikk konkurranse på innholdet, men med en avgjørende forskjell: I Trondheim var omfanget av det konkurrerende innholdet begrenset og kom i allerede etablerte aviser. I Christiania kom dette innholdet i nye utgivelser som ikke var like begrensede i sine skildringer av utenlandske nyheter. Med andre ord var konkurransen til *Berlingske* allerede integrert i markedet i Trondheim, mens den i Christiania kom i form av de nyetablerte krigsavisene som dermed tok andeler av lesere fra *Berlingske*. Dermed kan den mest sannsynlige forklaringen være at krigsavisenes innhold og deres relativt lokale spredning i og rundt Christiania førte til en nedgang i *Berlingske* som av nevnte årsaker ikke inntraff i Trondheim.

Et avgjørende spørsmål for å kunne si hvor plausibel tesen om krigsavisenes påvirkning på *Berlingskes* abonnementstall er lesermassens interesse i perioden. Her kan oversikten over det relative størrelsesforholdet bidra til å forklare interessen. Mens den totale mengden av *Berlingske* gikk ned i Christiania, gikk den relative mengden i forhold til de øvrige danske publikasjonene opp. Siden *Berlingske* var den fremste formidleren av utenriksnyheter, tilsier dette at det var en økende interesse for slike nyheter i krigsårene. Med en økende nyhetsinteresse som sammenfaller med en nedgang i antall abonnemeter for den største nyhetsavisen, er det nærliggende å anta at de nyetablerte krigsavisene med sitt nyhetsinnhold var en hovedårsak til denne nedgangen. Denne observasjonen kan også brukes til å etablere en hypotese om hvor store salgstall krigsavisene

¹⁷⁶ Fjeld, 2010: 77

¹⁷⁷ Døhl 1962: 70

¹⁷⁸ Støren 1967: 61

hadde i Christiania. Toppen *Berlingske* hadde forut for nedgangen var ingen brå topp, men relativt flat, noe som kan tilsi at avisen til tross for økt nyhetsinteresse nådde et markedsmessig metningspunkt. At tallene for *Berlingske* øker til nesten samme antall abonnenter på tampen av perioden er en ytterligere støtte for at det var snakk om et metningspunkt. At denne veksten sammenfaller med de tidspunktene der krigsavisene enten ble nedlagt eller hadde et avbrudd i utgivelsene kan gi en indikasjon på krigsavisenes andel av abonnementsmarkedet. Denne markedsandelen kan antas å ha vært et sted mellom *Berlingske* sine abonnementsstall mellom disse to toppunktene og det metningspunktet disse to toppene muligens representerer.

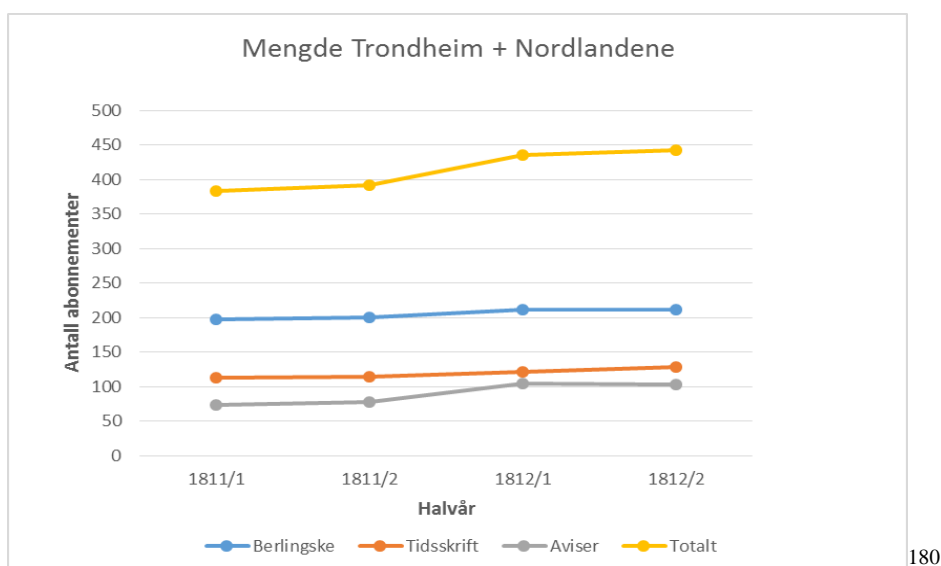
Dette er imidlertid ikke den eneste mulige forklaringen. Nedgangen fra 1808 sammenfaller med at *Berlingske* gikk over til å bli utgitt som *Danske Statstidende* under direkte kontroll av utenriksministeriet. En slik utvidet myndighetskontroll over avisens innhold kan ha gjort den mindre attraktiv for leserne. Men hvor sannsynlig er dette egentlig som en faktor? Selv om nedgangen i antall abonnementsstall sammenfaller med at avisen kom under direkte statlig kontroll, er fremdeles nedgangen kun observerbar i Christiania. I Trondheim kan ikke en tilsvarende nedgang observeres, selv om endringen i avisen er å regne som en felles faktor. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at denne overgangen ikke kan regnes som en del av forklaringen. Derimot kan det ha sammenheng med krigsavisene, og støtte disse som forklaring på nedgangen. Ved at den mest populære nyhetsavisen kom under statlig kontroll og dermed ble underlagt enda strengere sensur kan de konkurrerende og mer uavhengige krigsavisene ha blitt mer attraktive for publikum i Christiania.

At en tilsvarende nedgang ikke observeres i Trondheim kan på samme vis forklares med at det her ikke fantes noen konkurrerende alternativ til *Berlingske* på avisfronten. Dermed kan en tilleggsforklaring på nedgangen i Christiania være at *Berlingske* i form av *Danske Statstidende* ble mindre attraktiv grunnet den strengere kontrollen med innholdet, men at dette kun fikk utslag i Christiania siden det kun var her det var et tilgjengelig og konkurrerende alternativ på avisfronten. Det samme kan være tilfelle for nedgangen i antall abonnementsstall som kan observeres for *Collegial-Tidende* i samme tidsrom. Selv om tidsskriftet hadde vært statlig fra begynnelsen av er nedgangen veldig lik den man ser for *Berlingske*, med tanke på både tidspunkt og det at også denne nedgangen var lokal for Christiania. Her kan *Budstikken* sees på som den klareste konkurrenten, siden denne også ga informasjon fra offisielt hold på samme vis som *Collegial-Tidende*.

I sammenheng med nedgangen for *Danske Statstidende* og *Collegial-Tidende* i disse årene bør en annen faktor nevnes, nemlig portokostnadene. Mens portoene på de øvrige avisene og tidsskriftene holdt seg stabile frem til 1810, steg portoene på begge de to overnevnte publikasjonene markant etter 1808, hvilket sammenfaller med nedgangen som er observert for disse. Mer presist steg portoene mellom 1808 og 1809 fra 1 daler og 24 skilling til 1 daler 80 skilling for *Berlingske*, og fra 1 daler og 24 skilling til 1 daler og 72 skilling for *Collegial-Tidende*. Samtidig holdt portoene på *Iversens* og *Handels-Tidende* seg på 1 daler og 24 skilling.¹⁷⁹ Økningen i porto er likevel kun å regne som en medvirkende faktor. Noen lignende nedgang er som nevnt ikke observert i Trondheim, hvilket gjør at økningen heller bør settes i sammenheng med den konkurransen som krigsavisene innebar. Selv om portoene økte i begge byene, var det kun i Christiania det var noen særlig konkurranse til *Danske Statstidende* og *Collegial-Tidende*. Dette styrker tesen om at nedgangen har sammenheng med krigsavisene, siden den høyere portoene gjorde disse konkurrerende utgivelsene mer attraktive. Fraværet av nedgang i Trondheim kan på samme vis antas å komme av at behovet fra informasjon veide tyngre enn økningen av portoene, men at det her ikke var alternative utgivelser å vende seg til. I tillegg tyder dette på at de som abonnerte i Trondheim var blant byens mer bemidlede borgere, siden abonnementene ble fortsatt til tross for økningen.

Ytterligere faktorer som må tas med i betraktningen er lisensfarten fra 1809, samt at landposten igjen gikk som normalt etter freden i Jönköping i 1809 og ut perioden som dataene dekker. Disse faktorene kan delvis forklare at det fra 1811 av var en oppgang i begge byene. At denne oppgangen inntraff i både Christiania og Trondheim tilsier at postgangen er en plausibel faktor siden den er å regne som felles. Utslaget av dette kan likevel diskuteres. Som observert ved innføringen av blokaden i 1807 hadde ikke endringen i postgangen noe umiddelbart utslag som kan observeres i dataene. Samtidig er økningen etter freden i Jönköping såpass påfallende, også i Trondheim hvor krigsavisene sannsynligvis ikke hadde noe stort utslag. Mer langvarige resultater av denne endringen i postgangen kan dessverre ikke observeres ut ifra dataene. For Christianias del ser det ut til at veksten flater ut igjen i 1812, men der stopper også registreringene i ordrebøkene opp. Legger man sammen dataene fra Trondheim med dataene fra Nordlandene får man også her et lignende bilde, med en vekst frem til 1812 som deretter flater ut.

¹⁷⁹ RA-465/1604-1607, portoene for de individuelle publikasjonene blir ført sammen med antallet abonnementer. Portoene var lik for både Christiania og Trondheim gjennom hele perioden.

Veksten etter 1810 kan muligens tilskrives at landposten igjen gikk som normalt. I et lengre perspektiv er sammenhengen mellom vekst og brevpost likevel usikker, siden dataene ikke gir grunnlag for å se effekten av at landposten igjen ble blokkert i 1813. Endringen tilbake til landpost etter 1810 er dermed en mulig, men slett ikke sikker, felles faktor som kan ha ført til oppgangen som kan observeres i begge byene. Postgangen er imidlertid ikke eneste plausible forklaring. Lisensfarten fra 1809 ga en kortvarig, men tydelig økonomisk oppgang, noe som kan ha økt publikums forbruksevne og dermed også utvidet antallet abonnemeter. Uansett forklaring ser det ut til at denne oppgangen igjen kan ha møtt et metningspunkt som fikk veksten til å flate ut på tampen av perioden.

2.4.5 Forskjeller mellom Christiania og Trondheim

Til nå har utviklingen i stor grad blitt behandlet samlet for de to byene, men en viktig komparativ observasjon er at det er gjennomgående ulikheter mellom Christiania og Trondheim i hva som ble abonnert på. Disse ulikhetene er verd å utforske, ikke bare for å påpeke forskjeller, men også fordi det kan si en hel del om publikum og interessefelt i hver av byene. Dette kan igjen gjøre en videre analyse for å spore politisk interesse i forkant av 1814 lettere. Den mest åpenbare forskjellen mellom byene er at *Berlingske* hadde langt større andel abonnemeter i Christiania enn i Trondheim, både i total og relativ mengde. En mulig forklaring på dette er at Christiania lå mindre perifert til i forhold til København enn Trondheim, og dermed kan både danske og utenlandske nyheter ha følt nærmere og dermed vært mer relevante. Forskjellen til de øvrige kategoriene av trykte medier er likevel så stor at det er tvilsomt at det geografiske aspektet er den eneste forklaringen. En mer plausibel forklaring er at publikums interesse var en annen i

¹⁸⁰ RA-465/1607

Christiania, med en klart større mengde lesere med interesse for politiske nyheter. Dette kan forklare ulikheten i stabilitet som er observert for *Berlingske* i Christiania.

Denne mindre graden av stabilitet kan muligens tilsi at det var en del av byens publikum som ikke var blant byens aller rikeste. De kan følgelig ha vært mer tilbøyelige til å avslutte abonnemeter når disse ikke lenger var ansett til å være verd prisen. Dette gjør seg særlig gjeldende under blokaden, da også portoen på noen av de større avisene og tidsskriftene økte. Den lokale nedgangen i Christiania trenger dermed ikke bare skyldes at krigsavisene gjorde seg gjeldende som sterke konkurrenter med lett tilgjengelighet og stoff som omhandlet Østlandet, men også at de som abonnerte i Christiania ser ut til å ha vært mer tilbøyelige til å avslutte abonnemeter på de danske publikasjonene. Det er alt blitt nevnt at svingninger på gitte tidspunkt muligens kan forklares med lavere toleranse for forsinkelser i Christiania. At de trykte mediene kan ha hatt et publikum i Christiania utover de mest velstående delene av borgerskapet, som av økonomiske grunner var mer skiftende, kan i så fall knyttes direkte til denne lavere toleransen. Dette er ikke nødvendigvis en eksklusiv årsak siden den geografiske nærheten til København antagelig gjorde at toleransen for forsinkelser var lavere enn i Trondheim alt før blokaden. Dessuten kan forklaringen også gå den andre veien, at publikum i Trondheim kan ha vært mer begrenset i sine interesser enn i Christiania. Dermed trenger ikke publikum i Christiania å ha inkludert lesere utover borgerskapet. I stedet kan tallene for Trondheim heller antyde at det var en begrenset andel av borgerskapet her som hadde stor interesse for nyheter av politisk art.

At publikum i Trondheim hadde andre interesser indikeres av hva de leste. Dette vises i særlig stor grad gjennom den betydelig større mengden av *Handels-Tidende*, samt det store antallet abonnemeter på Øresundslister i forhold til Christiania.¹⁸¹ Forskjellen på dette feltet mellom byene kan antageligvis komme av ulike handelsmønstre, både i henhold til hva som ble importert og eksportert samt hvordan privilegiepolitikken hadde ulikt utslag for de to byene. Den større andelen Øresundslister i Trondheim kan forklares med geografisk beliggenhet, siden det antagelig var andre og raskere måter å få beskjed om et skip var klarert ved Øresund for Christianias del, eksempelvis direkte via brevpost. Sammensetningen for Trondheim danner likevel et bilde av et publikum med jevnt over større økonomisk enn nyhetsmessig interesse. Oppsummert gir dermed tallene et bilde av to byer med litt forskjellige publikum, hvilket delvis kan gi lokale forklaringer på endringer i masse og sammensetning i tillegg til de eksterne faktorene. Dette er en nyttig

¹⁸¹ RA/EA-3108/R/Rc/L0004, RA-465/1604-1607

observasjon for den videre analysen, siden politisk interesse og opinion henger klart sammen med hvilke interesser publikum hadde.

2.5 Sammenfatning

På detaljnivå er forklaringene bak svingningene mange, men hvordan arter helhetsbildet seg med tanke på et videre søk etter opinion og politisk interesse? Her gjelder det å isolere de store endringene som er forankret i realhistoriske hendelser. Selv om disse som diskutert ovenfor kan skyldes et sammensatt bilde av årsaker, kan de likevel si noe om allmenne trender i utviklingen. Det er spesielt der tallene ikke oppfører seg som forventet etter hvordan situasjonen er beskrevet tidligere at det er verd å undersøke ytterligere. Den første store endringen er ved århundreskiftet, med en stor vekst før 1799 som blir etterfulgt av en lengre relativ stabilitet i totalmengden. Politisk og opinionsmessig er dette et interessant tilfelle. Hvis det var slik at opinionens gode kår på 1790-tallet som Seip beskriver ligger bak økningen, hvorfor gikk da ikke totalmengden ned etter Trykkefrihetsforordningen? På en veldig forenklet måte kan dette muligens forklares med at det var det økonomiske og kulturelle stoffet som var av interesse for lesermassen, ikke det politiske. Mangelen på selvbestemmelse og distanse fra det politiske maktsenteret i København er mulige årsaker til en slik politisk passivitet. Dette er likevel ikke den eneste mulige forklaringen siden denne overgangen endret kårerne for offentlig ytring betraktelig, noe som vil bli diskutert inngående i sammenheng med opinion og opinionsdannelse.

Det andre store endringen er veksten i antallet abonnementer rundt krigsutbruddet. Like før krigsutbruddet da den utenrikspolitiske situasjonen ble opphetet og presset på Danmark-Norge ble større, inntraff en økning i totalmengden. Denne gangen takket være vekst i *Berlingske*. En klar overraskelse er at det ikke er en nedgang i antallet abonnementer som sammenfaller med den britiske blokaden, men i stedet en vekst. Her kan blant annet de økonomiske årsakene ligge til grunn. Skipsfarten, som var en særdeles viktig del av handelsstandens økonomiske grunnlag, var i særlig stor grad knyttet til den utenrikspolitiske situasjonen både når det gjaldt å få varene trygt frem og tilbake samt hvem man kunne handle med. Dette kan ligge som en årsak bak den økte interessen for nyhetsaviser som tallene viser i disse årene. Den utenrikspolitiske situasjonen var høyst ustabil og det ble da mer relevant å holde seg oppdatert på hva som skjedde, både for de med økonomisk og politisk interesse.

Det tredje vendepunktet ser ut til å være et mer lokalt fenomen for Christiania. Tallene viser her en klar nedgang i abonnementene for både *Berlingske* og *Collegial-Tidende*, uten at denne

effekten er synlig i Trondheim.¹⁸² Dette tilsier at nedgangen ikke kom som et resultat av blokaden siden dette på grunn av postgangen også ville hatt en effekt i Trondheim. En åpenbar forklaring på dette er de norske krigsavisene, som ga konkurranse med *Berlingske* på nyhetsfronten og en rekke tidsskrifter når det gjaldt øvrig innhold. Selv om noen oversikt over abonnementsstallene for krigsavisene ikke foreligger, tyder fraværet av nedgang i Trondheim på at krigsavisene var en lokal faktor i og rundt Christiania snarere enn en felles faktor som spilte inn på begge byene. Om denne tesen aksepteres er krigsavisenes opprettelse et klart vendepunkt som bør tas med i den videre diskusjonen om opinion og politisk interesse, til tross for sin tilsynelatende lokale utbredelse. Dette innebærer nemlig at det i Christiania eksisterte et marked og et publikum med interesse for aviser utgitt i Norge som i stor grad ikke falt under kontrollregimet i København. At abonnemeter ble fortsatt til tross for blokaden, men senere avsluttet ved introduksjonen av krigsavisene er noe som peker i klar retning av en slik utvikling.

Foruten de lokale forskjellene byene imellom er det disse tre vendepunktene som er de sentrale utgangspunktene for å spore politisk interesse og opinion. De to første er brytningspunkter der det kan diskuteres hvorvidt det var det økonomiske eller politiske som var av interesse, mens det tredje vendepunktet kan sees på som en mediemessig unntakstilstand der man plutselig hadde publikasjoner på markedet som ikke var i tråd med eller under direkte kontroll av styresmaktene i København. Alle disse tre er uvanlige utviklinger der tallene ikke oppfører seg som forventet, hvilket gjør en enda grundigere analyse av disse vendepunktene sentralt i forsøket på å påvise politisk interesse og opinion ut ifra de kvantitative dataene som her er presentert.

¹⁸² RA-465/1606

3 Opinion og politisk interesse

3.1 Innledning

Så langt har svingningene i mengde og sammensetning blitt redegjort for. I tillegg har en rekke plausible årsaker bak disse svingningene blitt antydnet. Men hva tilsier disse tallene om politisk interesse og opinion? Dette er spørsmål som krever en mer inngående drøfting. Å svare på dette ut ifra et kvantitativt materiale er imidlertid krevende. For å kunne gjøre dette blir det nødvendig å knytte de observasjonene som er gjort så langt opp mot både realhistoriske fakta og til teoretiske vinklinger. Utforskningen av politisk interesse vil ta utgangspunkt i følgende tese: Svingninger i mengden av visse kategorier av trykte medier kan speile utviklingstrekk i den politiske interessen på gitte tidspunkt. Ved å sammenligne to byer kan det i tillegg påvises om utviklingstrekkene er av felles eller lokal art. Hvilke aviser og tidsskrifter som kan speile politisk interesse er ikke noe som er fast gjennom hele perioden, men varierer for ulike tidspunkt grunnet en rekke faktorer. En åpenbar faktor er lovgivningen som påvirket hvilke publikasjoner som hadde stoff av politisk interesse på trykk og om det var i resonnerende eller informativ form. En annen faktor er hva den utenrikspolitiske situasjonen var i de ulike delene av perioden siden dette i stor grad påvirket borgerskapet og dets interesser. Med denne fremgangsmåten kan politisk interesse muligens påvises, noe som igjen kan utgjøre et verktøy for å spore opinion.

Når det gjelder sporing av opinion må det bemerkes at det i denne sammenhengen ikke menes den ytre opinionen i mediene. I stedet menes den dannelsen av opinion som mediene kår og innhold, samt den politiske interessen, ga grunnlag for. Utover den politiske interessen er det i tillegg to teoretiske begreper som vil benyttes for å spore dette grunnlaget. Det ene er offentlighet, siden de trykte mediene er å regne som en offentlig sfære og arena for ytringer. Den andre, som er knyttet direkte til denne offentligheten, er dens publikum. Samspillet mellom disse to er krysningpunktet hvor det er mulig å si noe om den kvantitative mengdens betydning for opinion. Dette er et samspill som varierer gjennom perioden. Der den trykte offentligheten kan gå fra å være en arena for debatt til i hovedsak å være informerende, vil publikum samtidig veksle mellom muligheten til å være enten deltager eller observatør.¹⁸³ Med dette menes både mediene vekslende muligheter til å kunne trykke kritiske tekster offentlig, samt publikums mulighet til å delta i eller følge debatt i trykt form gjennom disse.

¹⁸³ Med deltagende publikum menes her et publikum som inkluderer de med interesse i å følge den offentlige debatten, ikke bare de som faktisk deltok.

Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at fravær av muligheten for debatt og kritiske ytringer i den trykte offentligheten innebar et fravær av opinion. Selv med en rent informerende offentlighet og et observerende publikum vil det ha foregått dannelse av opinion, men uten at denne fikk anledning til å bli en uttalt opinion som kom på trykk. Dette er også noe Habermas trekker frem. I sin teori om den borgerlige offentlighet peker han på at de politiske tidsskriftene kun er å regne som krystalliseringspunkter for det resonnerende publikum. Selve diskusjonene var ifølge Habermas de som skjedde i den muntlige sfæren, der tidsskrifter ble lest innen det han omtaler som leseselskaper før man i offentlighet diskuterte og formulerte det man betegnet som en offentlig mening.¹⁸⁴ For den videre diskusjonen i denne studien gir dette to sentrale holdpunkter. Det første er at trykte medier aktivt ble brukt som informasjonskilder for de offentlige sfærene der opinion ble dannet. Det andre er at denne opinionen hovedsakelig ble dannet innen de muntlige sfærene. Så selv om debatter foregikk i de trykte mediene, var selve opinionen alt blitt dannet innen muntlige sfærer.

Det er ved de store endringene i mengde og sammensetning det er størst mulighet til å gjøre klare observasjoner, både for politisk interesse og for dannelse av opinion. Dette er med utgangspunkt i at endringer i etterspørselen på relevante medier kan tilsi tilsvarende vekst eller nedgang i politisk interesse. Ut ifra den kvantitative analysen av dataene er det tre punkter som skiller seg ut og som analysene vil kretse rundt: Trykkefrihetsforordningen ved århundreskiftet, veksten i antall abonnemeter i forkant av 1807 og svingningene under krigsårene. Denne analysen vil i motsetning til den kvantitative likevel ikke ta utgangspunkt i disse begivenhetens kronologiske rekkefølge. I stedet vil den bli gjennomført tematisk, først med vekt på den politiske interessen speilet i mengden av de trykte mediene som plausibelt kan knyttes til denne og deretter hvordan endringene i offentligheten og publikums politiske interesse kan indikere dannelse av opinion.

¹⁸⁴ Habermas 2002: 67

3.2 Politisk interesse

Politisk interesse kan betegnes som publikums allmenne interesse for politiske begivenheter i inn- og utland. I denne sammenhengen innebærer dette den interessen avisenes og tidsskriftenes publikum hadde for stoff som omhandlet politiske forhold. For å etablere en sammenheng mellom innhold og interesse er det et par forhold som bør klargjøres. Det første er hvilke aviser og tidsskrifter som kan sies å ha hatt innhold av politisk interesse, hvilke felt de dekket samt i hvilke tidsrom de var mest aktuelle. Det andre er hvordan endrede forhold, eksempelvis lovgivning eller konkurranse, kan ha påvirket disse avisene og tidsskriftene. Mye av dette er alt indikert i den kvantitative analysen, men her er det den politiske interessen som spesifikt skal spores og forklares både ut ifra mengden og sammensetningen av de ulike publikasjonene. Et ytterligere aspekt ved denne analysen er det komparative, siden funnene for Christiania og Trondheim vil bli sammenlignet for å påvise likheter og forskjeller.

3.2.1 Trykte medier av politisk interesse

Når det gjelder hvilke publikasjoner der svingninger i mengden med sannsynlighet kan indikere politisk interesse til ulike tidspunkt er det i hovedsak tre typer trykte medier som kan sies å være plausible indikatorer: Nyhetsavisene, de politiske tidsskriftene og krigsavisene. Nyhetsavisene kan sies å indikere politisk interesse gjennom hele perioden 1795-1812. Selv om avisene ikke hadde den kritiske vinklingen som de politiske tidsskriftene hadde før 1799, var de likevel en kilde til opplysning om politiske forhold og begivenheter. Av avisene som kildematerialet dekker er det særlig *Berlingske* som kan sies å være en sterk indikator. De lokale adresseavisene, som ikke dukker opp i kildematerialet, kunne dekke lokale og delvis nasjonale nyheter samt noen krigsrelaterte nyheter etter 1807. Men det var *Berlingske* som var hovedkilden til utenriksnyheter.¹⁸⁵ Også de øvrige danske avisene som ble sendt til Norge formidlet nyheter, men uten å dekke utenriksnyhetene i like stor grad som *Berlingske*. Følgelig er mengden av *Berlingske* den sterkeste indikatoren for nyhetsinteresse, særlig utenriksnyheter og politiske begivenheter utenfor grensene, og dermed også en indikator på den politiske interessen.

I hvor stor grad de politiske tidsskriftene kan brukes som indikator på politisk interesse er noe mer variabelt enn for avisenes del, hovedsakelig på grunn av de endrede vilkårene som Trykkefrihetsforordningen innebar. Det er i tillegg et skille mellom de politiske tidsskriftene som hadde resonnerende innhold og de som ikke hadde resonnerende innhold. Med resonnerende

¹⁸⁵ Giverholt 1984: 15

innhold menes her debattstoff og kritiske artikler. Før 1799 var det mulig å delta eller følge politiske debatter i de resonnerende tidsskriftene, der *Minerva* er det klareste eksemplet som dukker opp i kildematerialet. Selv om *Minerva* først og fremst omhandlet kulturstoff, hadde tidsskriftet før 1799 også en god del politisk innhold.¹⁸⁶ Trykkefrihetsforordningen satte imidlertid en stopper for dette. Med hensyn til debattstoff er tidsskriftene kun en indikator for politisk interesse frem til 1799. Dette er ikke ensbetydende med at tidsskriftene ikke kan indikere politisk interesse etter dette tidspunktet. Her kan de ikke-resonnerende tidsskriftene som *Collegial-Tidende* trekkes frem. Med et innhold som besto av politiske utnevnelser og offentlige kunngjøringer er dette tidsskriftet av klar politisk interesse med særlig fokus på innenrikspolitiske forhold, selv om innholdet ikke var resonnerende.

Dette gjør politiske tidsskrift til noen av de klareste indikatorene på interesse både før og etter 1799. Det er imidlertid ikke bare tidsskriftene med et tydelig politisk innhold som kan benyttes som indikatorer. Også de tidsskriftene som omhandler økonomiske forhold kan under enkelte omstendigheter, eksempelvis den britiske blokaden, tilsi politisk interesse men da med en økonomisk vinkling. Dette gjør de til en langt mer betinget indikator enn de politisk tidsskriftene. Tidsskriftene kan ikke bare brukes som en indikator på selve interessen, men også hvilket stoff som var av interesse. Eksempelvis kan et høyt antall *Collegial-Tidende* tilsi at embetsmenn eller øvrige med stor politisk interesse var godt representert blant publikum, siden dette tidsskriftet var nærmest som et fagblad å regne for disse gruppene.¹⁸⁷ Et høyt antall *Handels-Tidende* kan peke i en tilsvarende retning for handelsstanden.

Krigsavisene er ikke registrert i de aktuelle kildene, men er likevel en indikator på politisk interesse som kan observeres i kildematerialet. Med sitt høyst aktuelle innhold var disse bladene, *Efterretninger og Opmuntringer*, *Tiden* og *Budstikken*, utgivelser som var av utvilsom politisk interesse i samtiden. Dette nyhetsinnholdet gjorde samtidig krigsavisene til konkurrenter til nyhetsavisene. I tillegg dukket det i *Tiden* opp kritiske ytringer, som resulterte i advarsler fra kongelig hold.¹⁸⁸ Krigsavisene var imidlertid ikke et fenomen som inntraff i hele landet, men hadde sitt nedslagsfelt i Christiania og omegn.¹⁸⁹ Det er med utgangspunkt i at krigsavisene hadde en begrenset geografisk utbredelse, samt deres stilling som en konkurrent til de danske publikasjonene på markedet, at det er mulig å kunne si noe om deres effekt. For selv om de ikke

¹⁸⁶ Sjøllinge & Thomsen 1988: 121

¹⁸⁷ Øystein Rian, "Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814", i Hilde Sandvik (red), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010: 124, 151

¹⁸⁸ Ringvej 2009: 65

¹⁸⁹ Fjeld, 2010: 77

er nedtegnet i ordrebøkene kan deres effekt påvises gjennom lokal nedgang i antall abonnementer på andre publikasjoner, særlig *Berlingske* som var i direkte innholdsmessig konkurranse med krigsavisene.

Den overstående redegjørelsen gir en oversikt over hvilke aviser og tidsskrifter som kan benyttes som indikatorer på politisk interesse, samt hvordan de kan brukes med utgangspunkt i de gjeldende omstendighetene på ulike tidspunkt i den perioden som kildematerialet dekker. Noen av de påfølgende momentene vil allerede ha blitt nevnt i den kvantitative analysen i sammenheng med hva som forårsaket endringer i tallene. Her vil den politiske interessen bli analysert videre i en mer gjennomgående og sammenhengende form enn som sporadiske momenter blant de andre årsakene som ligger bak endringer i mengde og sammensetning.

3.2.2 Politisk interesse vist gjennom mengde og sammensetning

Gjennom perioden 1795-1812 endrer forholdene for trykte medier seg ved flere anledninger, både på grunn av myndighetens inngripen samt de utenrikspolitiske og militære tilstandene i Danmark-Norge. I sammenheng med disse endringene er det som vist også mulig å påvise endringer i både mengde og sammensetning. Hva sier så disse kvantitative endringene om den politiske interessen? For å besvare dette er det de store vendepunktene som er påvist i mengde og sammensetning som må undersøkes. Disse vendepunktene er de samme som ligger til grunn for periodiseringen av den kvantitative analysen: Veksten frem mot 1799, den påfølgende stabiliteten frem til 1806, veksten mellom 1806 og 1808, og de skiftende forholdene fra 1808 og frem til 1812. Hovedfokuset i denne delen vil være på hvordan publikums politiske interesse kan speiles i disse påviste endringene i mengde og sammensetning.

Mellom 1795 og 1799 er det som påvist en markant vekst i totalmengden i både Christiania og Trondheim. Dette er ikke ensbetydende med at det var en vekst innen alle kategoriene. Eksempelvis gikk *Berlingske* svakt nedover i dette tidsrommet i begge byene. Her må det bemerkes at til tross for denne nedgangen hadde *Berlingske* fremdeles den største markedsandelen. Selv om det var en mindre nedgang er det dermed tydelig at det likevel forelå en stor interesse for nyheter. Men når det gjelder selve veksten i perioden var det tidsskriftene og de øvrige avisene som sto for denne. For avisenes del kom hoveddelen av veksten fra *Iversens*. Grunnen til at denne avisen hadde en så stor vekst akkurat på dette tidspunktet kan være at den i 1794 fikk de samme privilegiene som *Berlingske*. Dette inkluderte både muligheten til å trykke nyhetsstoff samt reduserte portotakster som gjorde avisen mye mer attraktiv for den norske delen

av avismarkedet.¹⁹⁰ Det er imidlertid tidsskriftene som kan sies å ha vært av størst politisk interesse i dette tidsrommet. Veksten man ser for tidsskriftene stemmer godt overens med de relativt liberale forholdene for offentlig debatt som er beskrevet for 1790-tallet, som var blant forutsetningene for den teoretiske oppfattelsen av det opinionsstyrte eneveldet.¹⁹¹ Også i henhold til den relative mengden kan dette tidsrommet sies å være tidsskriftenes periode, ettersom tidsskriftenes markedsandel vokste betydelig i løpet av disse få årene.

At veksten kan knyttes til politisk interesse blir enda mer plausibelt når man ser nærmere på tallene, siden det tidsskriftet med størst vekst var *Collegial-Tidende*.¹⁹² Dette er en indikator på en økende politisk interesse i disse årene. I tillegg hadde man diskusjonene og artiklene i de resonnerende politiske tidsskriftene, hvor det er rimelig å anta at det politisk interesserte publikumet også rettet oppmerksomheten. Det er usikkert i hvor stor grad det norske publikumet deltok i skriftlige debatter i de danske tidsskriftene, men selv om en aktiv deltagelse ikke skulle ha funnet sted viser veksten at det var en økende interesse i å følge med på debatter og politiske forhold. Perioden kildene dekker før 1799 går kun over noen få år, men veksten er likevel såpass tydelig i både Trondheim og Christiania at den ikke kan avfeies som marginale svingninger. Inntrykket av vekst grunnet økende politisk interesse og gode kår for offentlig debatt styrkes i møtet med de endringene som inntreffer med innføringen av Trykkefrihetsforordningen.

Ved århundreskiftet, sammenfallende med Trykkefrihetsforordningen, stopper veksten fra de tidligere årene opp i både Christiania og Trondheim. Dette blir fulgt av en periode med en relativt stabil totalmengde i begge byene. Selv om totalmengden forblir stabil i de første årene etter århundreskiftet markerer likevel dette skillet begynnelsen på en utvikling i den relative mengden, nemlig at *Berlingske* sine markedsandeler igjen vokser, en utvikling som fortsetter ut 1812. Hva dette tilsier er at den politiske interessen ikke forsvant med Trykkefrihetsforordningen, men at publikum heller søkte informasjonen i *Berlingske* enn i tidsskriftene. Det var fremdeles politisk innhold i tidsskriftene, men dette var nå redusert til de informative og ikke-resonnerende tidsskriftene som *Collegial-Tidende*. Ut ifra dette er det mulig å hevde at tidsskriftene ikke fikk den store nedgangen man ellers kunne ha forventet at Trykkefrihetsforordningen ville forårsaket, siden de fremdeles hadde et politisk innhold som publikum var interessert i. Samtidig var dette innholdet nå kun informativt og ikke resonnerende, på lik linje med de mindre spesialiserte

¹⁹⁰ Sjøllinge & Thomsen 1988: 219

¹⁹¹ Rian 2010: 124

¹⁹² RA-465/1604

nyhetsavisene. Dermed stoppet veksten tidsskriftene tidligere hadde hatt opp, til fordel for blant annet *Berlingske*. Dette blir enda tydeligere fra 1806 av.

Fra 1806 er det mulig å observere en vekst i begge byene, som fører til de høyeste mengdene registrerte abonnemeter i hele perioden mellom 1795-1812 og som varer frem til midten av 1808. Tallmessig har denne veksten alt blitt forklart, med en stor økning i antall abonnemeter på *Berlingske* i Christiania og en mindre men likevel markant økning i Trondheim. Denne veksten kan sies å speile to utviklingstrekk. For det første at det sannsynligvis var en økning i det observerende publikums interesse i disse årene. For det andre at denne interessen nå var mindre spesialisert, altså at interessen ikke lenger var fokusert på tidsskriftene som spesialiserte medier. Hva var det som gjorde at interessen økte nettopp på dette tidspunktet, ett år før bombardementet av København? Siden en stor andel av veksten kan tilskrives *Berlingske* er en sannsynlig forklaring at det var utenrikspolitiske hendelser som førte til en slik økning i politisk interesse, selv før den direkte involveringen i Napoleonskrigene. Nøyaktig hvilke begivenheter som hadde størst påvirkning på oppfattelsen av Danmark-Norges stilling i forhold til Napoleonskrigene er vanskeligere å påvise. 1806 var et begivenhetsrikt år, men av hendelsene som forverret den utenrikspolitiske stillingen er det to som skiller seg ut når det gjelder nærhet og følgelig også sammenheng med det norske publikums interesser.

Den første begivenheten er Frankrikes kriger og påfølgende seire over Østerrike og Preussen, hvilket brakte krigshandlingene tett opp til Danmark-Norges grenser.¹⁹³ Den andre, som inntraff kort tid etter, var Frankrikes fastlandsblokade mot England.¹⁹⁴ Begge hendelsene kan bidra til å forklare den økte interessen for *Berlingske*. For embetsmennene var det at krigen kom nærmere av klar sikkerhetspolitisk interesse. Danmark-Norge var fremdeles nøytralt, og med en fransk ekspansjon som nå hadde en umiddelbar nærhet til rikets grenser hadde krigen fått en klart større aktualitet også i Norge. For handelsmennene var fastlandsblokaden av åpenbar interesse med tanke på handelen. På dette tidspunktet var det usikkert om fastlandsblokaden var et gode eller et onde. Med England isolert fra kontinentet ble samtidig den kontinentale konkurransen om handelen eliminert, noe som var til fordel for den norske handelsstanden. Samtidig lå det antagelig i luften at Danmark kunne komme til å slutte seg til den franske siden av konflikten og dermed også blokaden om kongen ble lagt under press, siden det danske forholdet til England alt var ganske anstrengt. Forklaringen bak veksten virker dermed ganske åpenbar, nemlig at de

¹⁹³ Glenthøj 2012: 74

¹⁹⁴ Ibid: 75

utenrikspolitiske begivenhetene nå kom nærmere innpå Norge både når det gjaldt sikkerhetspolitikk og handel. Derav den økte interessen i nyhetsformidlende medier.

Det som ikke er like åpenbart er hvorfor det var en så ulik grad av interesse i byene, som på dette tidspunktet blir særdeles fremtredende. Foruten det faktum at det alt i utgangspunktet var klart flere som abonnerte på *Berlingske* i Christiania, er veksten for denne avisen mellom tre og fire ganger høyere enn i Trondheim i 1806. En slik forskjell kan ikke være tilfeldig og kan heller ikke forklares med store forskjeller i størrelsen på byenes befolkning. Christiania og Trondheim var i denne perioden omtrent like store, med en marginal forskjell i innbyggertall på kun noen få hundre.¹⁹⁵ Siden det ikke var en markant ulikhet i innbyggertallet blir dermed den åpenbare forklaringen en ulikhet i publikums interesse i de to byene. Riktignok tilsier ikke like innbyggertall automatisk like abonnementsstall, siden andelen av innbyggere som hadde både midler og interesse for å holde abonnement kan ha variert mellom byene. Likevel tilsier observasjonene at det i Christiania var et publikum med en tydelig større politisk interesse enn i Trondheim. Denne ulikheten i politisk interesse vil bli diskutert ytterligere i neste kapittel, i sammenheng med fremveksten av det *politiske Christiania*.

Den høye veksten fra 1806 av resulterte i en topp som varte frem til 1808, da Norge også lå i krig med Sverige. Resten av perioden kildematerialet dekker er derimot preget av svingninger i totalmengden. Et tydelig trekk med disse svingningene er at de ikke er felles for byene, men individuelle mønstre for hver by. I Trondheim fortsetter *Berlingske* å ha de høye abonnementsstallene som veksten fra 1806 førte til, mens i Christiania har avisen en markant nedgang. Den plausible årsaken til dette er alt nevnt i den kvantitative analysen, men bør oppsummeres raskt her. Nedgangen kan ikke være forårsaket av den britiske blokaden, siden mengden for Trondheim ikke blir påvirket. Tilsier dette at det dermed var en dalende politisk interesse i Christina? Med tanke på den mest sannsynlige årsaken til nedgangen er slutningen heller motsatt, nemlig at det var en økende politisk interesse. Nedgangen sammenfaller kronologisk med utgivelsen av krigsavisene, altså kan den mest sannsynlig tilskrives lokal konkurranse på aktuelt nyhetsstoff. Denne lokale konkurransen på avismarkedet er talende for den politiske interessen i Christiania. For det første viser det at interessen var såpass sterk at et betydelig antall kunder avsluttet sine abonnements på de veletablerte danske avisene til fordel for de nyetablerte norske krigsavisene for å få nyhetsstoffet raskere, mer jevnlig eller mer uavhengig av myndighetene. For det andre tilsier det fortsatt høye antallet abonnements på

¹⁹⁵ Ibid: 71

Berlingske at det var et såpass stort publikum med politisk interesse i Christiania at det i tillegg til de danske utgivelsene samtidig var rom i avismarkedet for to krigsavisere, *Tiden* og *Budstikken*. Det bør bemerkes at *Budstikken* i stor grad var Regjeringskommisjonens propagandamiddel for å opprettholde helstatslojaliteten etter flåteranet.¹⁹⁶

Dermed gir den kvantitative analysen et bilde av at publikums politiske interesse økte gjennom perioden 1795-1812. Dette er ikke en overraskende slutning med tanke på hvor mange og store begivenheter med direkte konsekvenser for inn- og utland i denne perioden. Det som kan sies mer detaljert om publikums økende politiske interesse er at den ved Trykkefriehtsforordningen i 1799 ble vendt fra tidsskriftene og over til *Berlingske*. Dette skiftet i indikatorer for politisk interesse henger sannsynligvis tett sammen med endringene i innhold som forordningen resulterte i. Etter at det ble nedlagt forbud mot kritisk og resonnerende innhold om statsstyret kunne nyhetsavisere som *Berlingske* i langt større grad enn tidligere dekke publikums politiske interesse, sammenlignet med hva de mer spesialiserte tidsskriftene kunne tilby. Denne endringen i hva publikum abonnerte på ut ifra slike interesser bringer analysen videre til neste punkt, nemlig hvordan dette innebar en endring i den trykte offentligheten og hva dette hadde å si for opinionen.

3.3 Endret offentlighet og dannelsen av opinion

Den største endringen i vilkårene for de trykte mediene, som også påvirket mediernes forhold til publikum, var Trykkefriehtsforordningen fra 1799. Trykkefriehtsforordningens innskrenkelse av mulighetene for offentlig ytring ga som vist i den kvantitative analysen ikke noe nevneverdig negativt utslag på totalmengden, utover en minimal nedgang i mengden av tidsskrifter. Dette er likevel ikke ensbetydende med at effekten av Trykkefriehtsforordningen var tilsvarende begrenset. En tydelig effekt var endringen i de trykte mediernes rolle i forhold til publikum etter at forordningen ble innført. Selv om det ikke lenger var mulig å diskutere eller følge diskusjoner om hjemlige politiske forhold i den trykte offentligheten var det fremdeles mulig å observere begivenheter gjennom de publikasjonene som inneholdt nyhetsstoff. Denne endringen hadde ulikt utslag for forskjellige kategoriene av trykte medier. De politiske tidsskriftene hadde før 1799 fungert som en offentlig arena for diskusjon, mens nyhetsavisenes funksjon var mer i retning av ren informasjonsformidling. At endringen skulle innebære en økt interesse for mediene som ikke ble direkte rammet av forbudet mot resonnerende artikler er derfor en plausibel tese, hvilket støttes delvis av de kvantitative dataene. Umiddelbart etter innføringen av

¹⁹⁶ Collett 2009: 19

Trykkefrihetsforordningen viser tallene for Christiania en mindre økning i antallet abonnenter for *Berlingske* før mengden igjen holder seg stabil de påfølgende årene. Denne kortvarige veksten kan tyde på det som er beskrevet over, nemlig at forordningen førte til at leserne gikk fra å være et deltagende publikum med interesse i de politiske tidsskriftene til å bli et observerende publikum med nyhetsavisene som informasjonskanal.

Denne utviklingen kan imidlertid ikke observeres i Trondheim, der tallene viser en stabilisering uten en samtidig økning av *Berlingske*. At forordningen ikke hadde noen effekt her blir likevel ikke en helt korrekt fremstilling. Tidsskriftene viser i årene før en tydelig oppgang, så den mest plausible forklaringen her er at forordningen førte til at denne veksten rett og slett bare avtok. Forordningen som den mest plausible årsaken kan forklares på samme måte som hvorfor svekkelsen av veksten kun var midlertidig, siden det senere er toppunkter med høyere verdier på grafen over tidsskrifter, spesielt i 1807. Dette tilsier at utflatingen ved forordningens innføring sannsynligvis ikke var på grunn av at abonnementstallene nådde et metningspunkt. Befolkningsveksten alene kan ikke forklare en såpass stor økning i publikum over en sjuårsperiode. Dermed står forordningens dempende effekt på veksten som den mest plausible forklaringen. Men noe hopp i tallene for *Berlingske* inntreffer som nevnt ikke i Trondheim, hvilket tyder på at det ikke var snakk om en like markant overgang fra et deltagende til et observerende publikum som i Christiania.

Den mest sannsynlige forklaringen ligger i at publikum i disse to byene var ulike alt i utgangspunktet. Dette er ikke noe oppsiktsvekkende siden borgerstanden i seg selv ikke var en homogen masse, men en overordnet betegnelse på en variert samfunnsgruppe som inkluderte intelligentsiaen, handelsstanden og embetsstanden.¹⁹⁷ Her kan tidsskriftene være til hjelp til å forstå hvilke grupper som dataene representerer. I mengde ligger antallet abonnenter på tidsskrifter nesten helt likt for begge byene, mens *Berlingske* og de øvrige avisene ble lest i større omfang i Christiania enn i Trondheim. Dette antyder at byenes publikum for de spesialiserte publikasjonene var like i størrelse, men at Christianias publikum for nyhetsaviser var langt større. Ved en nærmere undersøkelse av dataene er det som nevnt i den tidligere analysen likevel forskjeller i sammensetningen av tidsskrifter for de to byene, noe som er talende for forskjellen mellom publikum. Den klareste forskjellen mellom Christiania og Trondheim er at det i Christiania ble abonnert på et høyere antall *Collegial-Tidende*, mens det i Trondheim ble abonnert på et høyere antall *Handels-Tidende*. Sammen med det høyere antallet *Berlingske* i

¹⁹⁷ Glenthøj 2012: 11

Christiania og de tilsvarende høyere antallet Øresundslister i Trondheim gir dette et bilde av to ulike publikum med tilsvarende ulike interessefelt.¹⁹⁸ For Christianias del tyder dette på et publikum med større interesse for nyheter og kunngjøringer fra Danmark, hvilket peker i retning av at publikum her besto av en større andel lesere med politisk interesse. På tilsvarende vis indikerer sammensetningen for Trondheims del et publikum med en større økonomisk interesse. Dette er igjen en indikasjon på det som ble nevnt i forrige kapittel, nemlig at publikums interesse i de to byene tyder på at det ikke var snakk om noen homogen lesermasse. I stedet er det mulig å snakke om mer lokale forskjeller, der publikum hadde en større politisk interesse i Christiania mens det i Trondheim hadde en større økonomisk interesse.

Et ytterligere tegn på overgangen til et mer observerende publikum er sammensetningen av de trykte mediene. I årene før forordningens innføring øker tidsskriftenes og de øvrige avisenes markedsandeler på bekostning av *Berlingske*, men ved århundreskiftet stopper denne veksten opp. Etter dette begynner en sakte reversering av utviklingen der *Berlingske* tar tilbake de tapte andelene igjen i begge byene, men mest tydelig i Christiania. For lesernes del tilsier dette at en økende andel av abonnentene kan beskrives som et observerende publikum som vendte seg i større grad enn tidligere til de allment informerende publikasjonene. Selv om overgangen til et mer observerende publikum henger sammen med begrensningene i trykkefriheten, kan likevel økningen i antallet abonnemeter på informerende publikasjoner speile en økende grad av opinionsdannelse.

Denne overgangen fra et deltagende til et observerende publikum, som en følge av overgangen fra en trykt offentlighet med rom for kritikk og diskusjon til en informativ offentlighet, henger sammen med det Seip betegner som mørkleggingen av opinionen. Ikke bare ble opinionen mørklagt for ettertiden, men også for samtiden. Der de trykte mediene kunne sies å ha vært arena for uttrykt opinion før forordningen, ble denne arenaen nå taus. Men det gjaldt ikke bare for offentlighetens publikum. Med Trykkefrihetsforordningen ble opinionen også mørklagt for myndighetene. I sammenheng med teorien om det opinionsstyrte eneveldet er dette et interessant punkt, siden myndighetene da fikk en mer begrenset mulighet til å ta folkets vilje med i betraktningen før beslutninger ble tatt. Dette kan sies å ha minsket eneveldets legitimitet ut ifra datidens teoretiske betraktninger. Selv om det ikke er større indikasjoner på dette før krigsårene tyder senere ytringer i blant annet *Tiden* på at helstatslojaliteten var på hell.¹⁹⁹ Dette kom også til uttrykk i Jacob Aalls brev til Christian August i 1809 der han oppsummerte en rekke klagemål fra

¹⁹⁸ RA-465/1604-1605

¹⁹⁹ Sjøllinge 1988: 337

norsk hold og samtidig reflekterte de ideene som Seip diskuterer i teorien om det opinionsstyrte eneveldet angående nødvendigheten av at kongen lyttet til folket.²⁰⁰ Om disse holdningene var direkte knyttet til Trykkefrihetsforordningen og dens teoretiske svekkelse av eneveldets legitimitet er heller tvilsomt, men at dette sammen med de vanskelige forholdene i Norge under krigsårene kan ha bidratt til å svekke helstatslojaliteten er en klar mulighet.

Selv om opinionen i denne perioden ikke lenger kunne uttrykkes i den skriftlige offentligheten som de trykte mediene representerer, er det like fullt mulig å bruke den kvantitative analysen til å påpeke at det var en tilstedeværelse av opinion. For selv om opinion ikke lenger kunne ytres skriftlig, tilsier ikke dette at publikum ikke kunne fortsette å forme meninger og danne opinion ut ifra den informasjonen som forelå. Det er her økningen i politisk interesse som vist med den kvantitative analysen spiller inn. Den økende interessen for de informerende mediene tilsier at publikum i større grad enn før aktivt søkte informasjon om de politiske begivenhetene, hvilket igjen ga grunnlag for dannelse av opinion. Med andre ord er det en plausibel tese at nedgangen i antallet abonnementer på resonnerende tidsskrifter ikke nødvendigvis indikerer en svekkelse av opinionsdannelsen. Det er ikke til å komme vekk ifra at stadig flere skaffet seg informasjon om hva som hendte i inn- og utland og dermed også gjorde opp meninger rundt det som skjedde.²⁰¹ Dermed er det mulig å hevde at de kvantitative dataene peker i retning av at det foregikk en større grad av opinionsdannelse enn tidligere, selv om denne ikke kunne uttrykkes skriftlig. Likevel kunne den fremdeles utvikles og uttrykkes innenfor muntlige offentligheter, hvilket henger sammen med Habermas sin teori at det er i de muntlige offentlighetene at opinion oppstår.²⁰²

At de trykte mediene ikke lenger var en offentlighet der et deltagende og resonnerende publikum kunne ytre meningene sine kan antas å ha økt betydningen av de muntlige offentlighetene. Et av de grunnleggende elementene i teorien om den borgerlige offentligheten er som påpekt at diskusjoner i den trykte offentligheten er en forlengelse av de muntlige diskusjonene.²⁰³ Trykkefrihetsforordningen innebar at de muntlige offentlighetene ikke kunne komme til uttrykk i de skriftlige. Samtidig ble det ikke lagt et tilsvarende bånd på de muntlige. Dermed kan det antas at de kritiske diskusjonene etter 1799 i større grad enn før var begrenset til de muntlige sfærene, i norsk sammenheng med de patriotiske og borgerlige selskapene, som var svært vanlige.²⁰⁴ Det

²⁰⁰ Collett 2009: 29

²⁰¹ Håkon Evju, "Frihet som politisk problem i dansk-norske tidsskrifter", i Hilde Sandvik (red), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010:164

²⁰² Habermas 2002: 67

²⁰³ Tjønneland 2008: xii

²⁰⁴ John Peter Collett & Ernst Bjerke, *Vekst gjennom kunnskap – Det Kongelige Selskap for Norges Vel 1809-1814*, Oslo 2009: 48

må bemerkes at i denne sammenhengen innebærer patriotiske aktiviteter også arbeid for å fremme landets næringsliv og folkeopplysning. Et eksempel på slike selskaper er Borgerklubben i Trondheim, et selskap opprettet alt i 1783 der byens fremtredende borgere kunne samles blant annet for å diskutere politikk. Selskapet hadde et utvalg av aviser tilgjengelig for sine medlemmer, hvilket ga et informert grunnlag for dannelsen av opinion.²⁰⁵ Dette var imidlertid ikke unikt for klubber og selskaper. I 1804 åpnet *Adresseavisens* redaktør Stephanson en avisstue i Trondheim hvor publikum kunne lese utenbys aviser. Postkontoret ga den samme muligheten kort tid senere.²⁰⁶

Etter 1799 kunne imidlertid ikke diskusjonene og opinionen ta steget videre ut av den muntlige sfæren og inn i den trykte.²⁰⁷ Dette kan ha gitt en utvikling der de påfølgende årene etter århundreskiftet var preget av en større variasjon innen offentlighetene, med mer lokale og regionale særpreg enn tidligere. I stedet for å kunne følge diskusjoner gjennom politiske tidsskrift ble mulighetene for diskusjon, og dermed dannelsen av opinion, begrenset til den muntlige sfæren på et lokalt nivå. Fra dette lokale nivået kunne den muntlige sfæren også få et betinget regionalt preg. Med den administrative, økonomiske og sosiale konsentrasjonen til regionshovedstadene er det en mulighet for at den lokale opinionen i disse byene spredte seg til et mer regionalt nivå, gjennom tette bånd til de omliggende byene. Med andre ord innebar ikke Trykkefrihetsforordningen at den borgerlige offentligheten opphørte på samme måte som teorien om det opinionsstyreneveveldet, men at den borgerlige offentligheten ble begrenset til muntlige offentligheter med lokal og betinget regional utbredelse. Dermed er det mulig å snakke om opinion også etter 1799, men da i form av muntlig og lokal opinion. For de trykte medienes del kan dette være en årsak til at det er så tydelige forskjeller i sammensetningen mellom de ulike byene. Uten mulighet til å følge debatt i de trykte mediene som dekket større geografiske områder enn hvor man hadde jevnlig personlig kontakt, var nå den offentlige debatten redusert til et lokalt plan og delvis regionalt. Dermed ble det vanskeligere å danne en nasjonal opinion. Samtidig indikerer ulikheter i hva man abonnerte på i de ulike byene at alt i utgangspunktet var lokale særpreg.

Trykkefrihetsforordningen kan dermed sies å ha hatt større ringvirkninger enn det umiddelbare fraværet av nedgang tilsier. For det første kan det for enkelte byer ha endret sammensetningen av trykte medier under overgangen fra en trykt offentlighet der publikum kunne følge kritiske

²⁰⁵ Bull 1998: 294

²⁰⁶ Støren 1967: 60

²⁰⁷ Det må bemerkes at selv om det hadde vært deltagelse fra norsk hold i de danske avisene før Trykkefrihetsforordningen, var nok dette i en heller begrenset grad, se Tjønneland 2008: vii

debatter til en rent informerende trykt offentlighet som kun ga publikum mulighet til å observere politiske begivenheter. For det andre kan det fra datidens teoretiske standpunkt ha svekket eneveldets legitimitet og dermed ha bidratt til at regjeringskritiske ytringer senere dukket opp i krigsavisene, noe som igjen kan ha trukket et mer radikalt publikum til disse. For det tredje ble det vanskeligere å ha en felles kritisk offentlighet og opinion, noe som kan ha gjort regionale og muntlige offentligheter mer relevante. Dette kan dermed ha gitt større ulikheter i både opinion og sammensetningen av trykte medier mellom byene. Det er særlig etter 1806 at disse ulikhetene trer frem og blir tydeligere, hvilket antyder at det i kjølvannet av Trykkefrihetsforordningen kan ha vært en økende regionalisering av offentligheten i Norge.

3.4 Sammenfatning

Ser man på sammensetningen av de ulike avisene og tidsskriftene gjennom perioden er det et mønster som kan settes i sammenheng med opinionsytring og opinionsdannelse. Før 1799 øker andelen tidsskrifter på bekostning av avisene. Av særlig interesse er her de resonnerende tidsskriftene som ga mulighet for deltagelse. Med Trykkefrihetsforordningen forsvant denne muligheten for deltagelse fra de trykte mediene. Dataene viser fra dette tidspunktet av en reversering i utviklingen der nyhetsavisen *Berlingske* går fra en nedgang i markedsandeler før 1799 til å jevnt over ta disse andelene tilbake etter innføringen av Trykkefrihetsforordningen. Dette tyder på at nedgangen i antallet abonnementer på resonnerende tidsskrifter ikke nødvendigvis indikerer en svekkelse av opinionsdannelsen. Selv om opinionen ikke lenger kunne bli uttrykt gjennom trykte medier, kunne de trykte mediene fremdeles brukes til å skaffe informasjon. Dette førte igjen til dannelse av meninger og opinion. Sagt med andre ord, etter forordningen i 1799 tyder tallene på at en økende andel lesere i stedet søkte til nyhetsstoff, altså publikasjoner som holdt dem oppdatert på politikk og hendelser omkring i verden.

Trykkefrihetsforordningen kan samtidig sies å ha ført til en ytterligere regionalisering av offentligheten og en større fremvekst av lokal opinion enn før. Der de trykte mediene tidligere hadde vært en arena for offentlig diskusjon som dekket store geografiske områder, innebar forordningen at denne diskusjonen ikke lenger kunne skje innenfor denne felles arenaen. For det norske publikummets del var nok ikke muligheten for deltagelse det viktigste siden det i hovedsak var snakk om danske aviser, men muligheten til å følge debatter forsvant sammen med denne muligheten for deltagelse. Samtidig tilsier abonnemestallene at den politiske interessen ikke var dalende, snarere tvert imot. Dette tyder på at det fremdeles foregikk politiske debatter, men at denne nå var begrenset til muntlige offentligheter på lokalt nivå som for eksempel i de

ulike selskapene. At utviklingen i byene blir gradvis mer ulik etter 1799, men særlig etter 1808, støtter tesen om en slik regionalisering av offentligheter. Med andre ord kan et utslag av forordningen være at man gikk fra en felles trykt offentlighet med politisk debatt og opinion til en mer lokal opinion innenfor den selskapelige offentligheten. Dette vil da si at offentligheten i tiåret før 1814 ikke bar preg av å være en helstatlig offentlighet, men heller lokale og muntlige offentligheter med sin kjerne i de borgerlige selskapene og klubbene.

Disse observasjonene undergraver i stor grad tesen om at det før 1814 foregikk samlende prosesser i landet. Ser man på utviklingen for de trykte mediene etter Trykkefrihetsforordningen i 1799 tyder observasjonene heller på at det kan ha vært snakk om en økende grad av regionalisering, i alle fall for offentlighetenes del. Dette henger godt sammen med at det var stiftamtene, de øverste regionale administrative som sto direkte under regjeringsskollegiene i København snarere enn riket, som utgjorde både det politiske og det økonomiske rammeverket for Norge før 1814.²⁰⁸ At Trykkefrihetsforordningen var det store vendepunktet for den trykte offentligheten og dens sammenheng med opinionen støttes av de foreliggende data. Dette vises med utflatingen av den veksten som var observert i årene før, samt med at nyhetsavisene tok tilbake de markedsandelene som de mer spesialiserte tidsskriftene hadde tatt under vekstårene før 1799. Så selv uten en synlig nedgang hadde likevel Trykkefrihetsforordningen ringvirkninger som påvirket offentlighet og opinion i de påfølgende årene.

²⁰⁸ Collett & Bjerke 2009: 17

4 Observasjonene i en historisk kontekst

4.1 Innledning

Til nå har de kvantitative dataene blitt satt i en teoretisk sammenheng for å se hva de tilsier av politisk interesse og opinion, hvilket har gitt en rekke observasjoner. Det er blitt påpekt at det sannsynligvis var en økende politisk interesse i Norge i tidsrommet 1895-1812, særlig etter 1806. Selv om denne økte politiske interessen ikke resulterte i en trykt opinion på grunn av de endrede vilkårene for trykt offentlighet som Trykkefrihetsforordningen innebar, er den likevel et tegn på at en økt dannelse av opinion sannsynligvis har inntruffet. Siden denne opinionen ikke lenger kunne få utløp i en felles trykt offentlighet er det nærliggende å anta at den heller kom til uttrykk innenfor de muntlige offentlighetene, særlig de borgerlige selskapene og klubbene. Dette gjør at politiske diskusjoner i praksis var redusert til å kun foregå på et lokalt nivå, hvilket gjør at det etter 1799 kan snakkes om mer lokal og betinget regional opinion. I dette kapitlet vil disse observasjonene bli drøftet videre i en historisk kontekst, altså med utgangspunkt i forskning andre har gjort på dette feltet.

Observasjonene som kan leses ut ifra dataene peker i retning av at de overnevnte utviklingene inntraff på et lokalt plan, henholdsvis i og rundt Trondheim og Christiania, snarere enn et nasjonalt plan. Dermed blir det nødvendig å sette observasjonene i en sammenheng med forholdene i disse byene. Dette innebærer en gjennomgang av hvilke faktorer som kan si noe om byene i henhold til bevegelsene i tallene og ulikheten i politisk interesse. Christianias fremvekst som et politisk sentrum er en slik faktor. I sammenheng med denne faktoren vil det bli tatt utgangspunkt i at den store politiske interessen som tallene viser kan settes i sammenheng med den økende politiske aktiviteten som foregikk i og rundt byen. Her kommer særlig Selskabet for Norges Vel til å bli trukket frem, siden det illustrerer mye av den politiske aktiviteten som foregikk i dette tidsrommet, samt at selskapets mest fremtredende medlemmer og virksomhet hadde en sentrering i og rundt Christiania. På samme vis vil utviklingene i Trondheim bli diskutert med utgangspunkt i spørsmålet om hvorfor tallene tilsier en lavere, dog langt fra fraværende politisk interesse her. Det er særlig den politiske interessen til de ulike delene av borgerskapet som vil utgjøre en faktor i denne sammenhengen. Etter denne individuelle drøftingen av disse faktorene i de to byene vil forbindelsene utover det lokale diskuteres, for å se hva i hvor stor grad det er mulig å snakke om enten lokale eller nasjonale utviklingstrekk.

4.2 Det politiske Christiania

Det tidsrommet som kildene dekker sammenfaller med fremveksten av Christiania som et politisk sentrum. Denne fremveksten av det politiske Christiania kommer til syne i tallene som er blitt benyttet for denne analysen. Basert på observasjonene gjort ut ifra mengden av de avisene og tidsskriftene som kan betegnes som indikatorer for slik interesse, virker den politiske interessen å ha vært større i Christiania enn i Trondheim. Den høyere interessen er gjeldende i hele perioden, men det er med involveringen i Napoleonskrigene at Christianias større interesse blir særdeles tydelig i den observerte mengden og sammensetningen, hvilket sammenfaller med fremveksten av politiske institusjoner i byen. Det er særlig to institusjoner som blir etablert i Christiania på denne tiden, Regjeringskommisjonen og Selskabet for Norges Vel, som kan bidra til å belyse denne høyere interessen ut ifra sin virksomhet og den geografiske tilhørigheten til sentrale aktører og medlemmer.

Regjeringskommisjonen, som ble etablert i 1807 og var virksom frem til 1809, ble innsatt av regjeringen i København som et midlertidig styringsorgan for den norske delen av riket som et resultat av kommunikasjonsutfordringene den britiske blokaden medførte. Samtidig er det tegn på at det ikke nødvendigvis kun var helstatlige interesser som ble representert ved Regjeringskommisjonens arbeid. Da Regjeringskommisjonen ble opprettet besto dens medlemmer av de mest fremtredende embetsmennene i Christiania med enten sterk tilknytning eller tilhørighet til trelastpatrisiatet, den såkalte "plankeadelen".²⁰⁹ Forankringen til denne samfunnseliten var til tider ganske tydelig gjennom hvilke hensyn og interesser Regjeringskommisjonen forsøkte å ivareta. Dette gjaldt særlig handelen med England. I motsetning til i København var det i Christiania uttalt engelskvennlige holdninger, som var blandet med misnøye med at norske interesser ble tilsidesatt til fordel for de danske. Dette ble blant annet uttrykt av Bernt Anker ovenfor engelske gjester alt i 1799.²¹⁰ Disse handelsinteressene kom til syne i Regjeringskommisjonens ønske og arbeid med å få til en separat våpenstillstand med England for å kunne ta opp igjen handelen.²¹¹ Så selv om kommisjonen var direkte underlagt sentralmyndighetene i København kom likevel hensynet til Christianias næringsinteresser tydelig frem i dens arbeid. Lisenshandelen som ble innvilget i 1809 kan delvis sees på som et resultat av dette arbeidet, selv om denne samtidig må sees på som

²⁰⁹ Collett 2009: 17

²¹⁰ Ibid: 19

²¹¹ Ibid: 25

et trekk for å sikre helstatslojaliteten og komme Sveriges tilnærming mot Norge under Christian August i forkjøpet.²¹²

Et annet tydelig eksempel på denne økte politiske aktiviteten sentrert rundt Christiania er Selskabet for Norges Vel. Selskapet ble opprettet etter oppløsningen av Regjeringskommisjonen for å fremme norsk næring og produksjon, da blokaden hadde vist hvor sårbar økonomien i Norge var. Selv om selskapet hadde underavdelinger i de fleste større byene i Norge var grunnleggerne i stor grad fremtredende menn fra Christianias handelsstand og medlemsmassen konsentrert til Østlandet og Sørlandskysten.²¹³ I Trondheim og Bergen var deltagelsen derimot mer beskjeden.²¹⁴ Selskapets virksomhet var ment å være til gode for allmuen, men det kan hevdes at det først og fremst var et forsøk fra handelsstanden på å få til en samlet front for norske næringsinteresser mot de danske myndighetene.²¹⁵ Det ble alt i samtiden bemerket at handelsmennenes uttrykk for bekymring for allmuen ikke var særlig ektefølt. Blant annet kommenterte embetsmannen Hans Leganger Wexelsen at handelsmennene, særlig de som drev med trelasthandelen, gjorde svært lite for sine egne til tross for at de var de som uttrykte størst bekymring over nøden.²¹⁶ Kritikken mot borgerskapets engasjement for å lette hungersnøden kom også fra Stephanson i *Adresseavisen* i 1808. Han påpekte der at de gladelig oppfordret folk til å spise bark og mose, men ikke var villige til å bruke sitt eget overskudd til å hjelpe.²¹⁷

Myndighetene viste heller ingen nevneverdig begeistring for selskapet og dets politiske rolle. Dette kom særlig til uttrykk da det i 1810 kom en kongelig irettesettelse i sammenheng med planen om å heve nivået på allmueskolen. Kongen mente selskapet i denne sammenhengen hadde gått langt utover hva det lovlig kunne gjøre og at det hadde forsøkt å ta på seg rollen som en norsk regjering.²¹⁸ Selskapet fikk likevel igjennom en av sine hovedsaker, nemlig det gamle nasjonale kravet om et norsk universitet som igjen ble fremsatt ved selskapets opprettelse.²¹⁹ Som med deltagelsen i selskapet for øvrig var det heller ikke i universitetssaken noen overtydelig interesse i Trondheim, sammenlignet med Christiania.²²⁰

²¹² Ibid: 28

²¹³ Ibid: 126-127, 181

²¹⁴ Feldebæk 1998: 339

²¹⁵ Collett & Bjerke 2009: 136

²¹⁶ Ibid: 140

²¹⁷ Støren 1967: 59

²¹⁸ Collett & Bjerke 2009: 59

²¹⁹ Glenthøj 2008: 107-108

²²⁰ Se kapittel 4.3.

Hvordan henger disse institusjonene sammen med de observasjonene som er gjort i henhold til politisk interesse og opinion? En klar sammenheng er aktørenes geografiske tilhørighet og interessesfære. Som alt antydnet kan både Regjeringskommisjonen og virksomheten til Selskapet for Norges Vel sees mer som uttrykk for Christianiaelitens lokale interesser, som ble fremstilt som nasjonale interesser. Disse politiske interessene hang tett sammen med de økonomiske interessene, noe som også vises ved at den politiske aktiviteten gikk hånd i hånd med den varierende graden av misnøye som rådet. Dette kan blant annet illustreres ved at fremveksten av Christianias politiske rolle sammenfaller med det året Glenthøj betegner som kimen til skillet mellom Danmark og Norge, 1807.²²¹ Selv om hendelsene i 1814 fremstår som et resultat av Kieltraktaten som man motarbeidet med alle midler, er det en tydeligere misnøye med de danske styresmaktene flere år i forveien. I utgangspunktet var det stor oppslutning rundt helstaten etter bombardementet av København. Den reelle misnøyen kom først ved krigserklæringen mot Sverige i 1808, siden dette var en krig som ble ansett som unødvendig og høyst skadelig for Norges del.²²² Misnøyen som kom til uttrykk i denne perioden dukket likevel ikke opp fra intet, men kan settes i sammenheng med den tidligere misnøyen som rådet i Christiania grunnet favoriseringen av København. Denne misnøyen varierte etter hvor hardt handelsinteressene ble rammet, med intense perioder som 1807-1809 og mindre intense perioder som etter freden med Sverige og lisensfarten.²²³ Et viktig moment her er at enkelte av de som uttrykte sterkest misnøye opererte innenfor både Regjeringskommisjonen og Selskapet for Norges Vel.

Dette gjelder særlig Wedel Jarlsberg, som aktivt jobbet for en union med Sverige som et alternativ til den danske helstaten. Wedel satt sentralt innen begge disse institusjonene og brukte dem aktivt for å fremme sin sak. Både Jacob Aall og August Theodor Brømel antydnet langt på vei at Wedel hadde en union med Sverige som baktanke da Selskapet for Norges Vel ble stiftet. Wedel hadde allerede nære kontakter i Sverige og var en stor tilhenger av konstitusjonelt styre etter engelsk mønster.²²⁴ Han hadde likevel ikke noen bred støtte blant handelsstanden, som til tross for de forholdene som krigen førte med seg fremdeles opprettholdt helstatslojaliteten.²²⁵ Den støtten han i utgangspunktet hadde hatt falt fra da lisensfarten begynte.²²⁶ Så til tross for eksisterende misnøye og unntaksmessige forsøk på tilnærming til Sverige var det fremdeles en

²²¹ Glenthøj 2012: 17

²²² Knut Dørum "Den gamle kongetroskap sættes stadig mere paa prøve" i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009: 109

²²³ Bård Frydenlund "...at den danske Regjering villigere vilde høre paa de Klager, som vi Nordmænd have at fremføre." i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009: 159

²²⁴ Collett & Bjerke 2009: 31

²²⁵ Ibid: 143

²²⁶ Feldbæk 1998: 337

utbredt lojalitet mot helstaten og kongemakten.²²⁷ Selv med handelsstanden som selskapets ryggrad og drivkraft ble det derfor likevel ingen plattform for en tilnærming til Sverige som Wedel hadde håpet.

Til tross for at Wedel og hans nærmeste krets ikke fikk noen særlig støtte, arbeidet handelsstanden i Christiania like fullt aktivt med å fremme sine interesser under krigsårene. Der det ble følt at myndighetene var passive ovenfor Norges situasjon iverksatte handelsmenn i Christiania en rekke tiltak, som har blitt oppsummert til seks punkter av Bård Frydenlund: Egne kriseplaner, krav og aksjoner, påvirkning av embetsmenn i Norge, påvirkning av sentrale aktører i København, ta ledende posisjoner i nye patriotiske tiltak, omgåelse av lover og reguleringer samt kontakt med helstatens fiender.²²⁸ Med andre ord er det ikke til å komme unna at det ikke bare var embetsmennene, men også handelsmennene som fremviste politisk interesse i Christiania.

Observasjonen av økende politisk interesse gjort ut ifra den kvantitative analysen passer godt inn i denne sammenhengen. Tallene tilsier en stor politisk interesse blant abonnentene, som dermed kan antas å ha vært nettopp dette tydelig politisk interesserte borgerskapet. Dette kan muligens ha kommet av det trolig var en større tetthet av utdannede embetsmenn i Christiania.²²⁹ I tillegg tilsier den politiske aktiviteten innen både Regjeringskommisjonen og Selskabet for Norges Vel at det i motsetning til i Trondheim var snakk om en større andel politisk aktive handelsmenn i Christiania. Dette kan bety at den ulike sammensetningen av spesifikke tidsskrifter mellom byene kun kommer av at byenes borgerskap hadde en ulik sammensetning av handels- og embetsmenn, men dette er lite trolig. Trondheim og Christiania var omtrent like store på denne tiden, så en så stor forskjell i borgerskapets sammensetning som tallene ville tilsi om dette var tilfelle er lite sannsynlig. Dermed kan den ulike sammensetningen av tidsskrifter heller representere en ulikhet i interesser, ergo at det i Christiania var en jevnt over større politisk interesse uavhengig av hvilken del av borgerstanden man tilhørte.

En annen vinkel å forklare dette fra, som likevel ikke går på tvers av den overstående, er at skillet mellom handelsmenn og embetsmenn var mindre klart i Christiania. Med andre ord kan ulikheten i sammensetning og interesse mellom byene indikere at embetsmennene hadde næringsinteresser ved siden av sine embeter, samt at handelsmennene var politisk aktive. En slik overlapping av interesser var særlig tilfelle for den nevnte plankeadelen. I Trondheim virker det derimot som om

²²⁷ Dørum 2009: 101

²²⁸ Frydenlund 2009: 151

²²⁹ Magne Njåstad, "Stiftsstedene – de regionale politiske sentra" i Ida Bull & Jakob Maliks (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014: 201

det var et klarere skille mellom interessene. Et slikt skille innebærer i så fall en forskjell mellom byene i form av ulike borgerskapskulturer. Dermed er det ikke bare snakk om lokale og regional administrasjon og opinion i perioden, men også lokale varianter av byborgerskap. Selv om kildematerialet alene ikke gir direkte grunnlag for en slik tese gjennom en registrering av hvem som abonnerte, er dette en plausibel forklaring. Tallene tilsier en ulik grad av politisk interesse, samt en ulik sammensetning av spesialiserte medier, i to byer som er omtrent like store i den aktuelle perioden. Stilt opp imot de politiske initiativene på denne tiden som viser en politisk aktiv handelsstand i Christiania og en politisk sett mindre aktiv handelsstand i Trondheim, er det dermed sannsynlig at det var en forskjell mellom de to byene når det gjaldt borgerskapets politiske interesse.

En annen utvikling som den større politiske interessen i Christiania kan være med på å forklare er hvorfor krigsavisene ble opprettet nettopp her. Krigsavisens opprettelse kan forenklet sies å ha sammenheng med tilbud og etterspørsel. Som vist for årene før krigen var det i Christiania høy etterspørsel etter nyhetsformidlende publikasjoner, hvilket kan observeres med de høye abonnementsstallene for *Berlingske*. Den umiddelbare opprettelsen av krigsavisene i Christiania kan sees som et utslag av denne høye etterspørselen. Med andre ord var det snakk om en stor lokal etterspørsel, der forsinkelser eller frafall av medier som kunne dekke denne etterspørselen, samt økning i portoene, ga grobunn for opprettelsen av alternative tilbud. Siden blokaden ikke innebar en fullstendig isolasjon er det for Christianias del likevel ikke snakk om at *Berlingske* ble erstattet, men at avisen fikk konkurranse i denne regionen. Denne konkurransen er alt nevnt i sammenheng med hvorfor den lokale nedgangen i *Berlingske* sammenfaller nettopp med krigsavisenes utgivelsesperioder. At en slik nedgang ikke inntraff i Trondheim kan samtidig forklares med at den alternative, dog begrensede nyhetspubliseringen i denne byen ikke foregikk gjennom nyopprettede publikasjoner, men gjennom allerede etablerte publikasjoner slik som von Kroghs nyhetspublisering i *Adresseavisen*.

I denne sammenhengen er det mulig å trekke frem de mediesfærene som ble nevnt innledningsvis: Den helstatlige under kontroll fra København og den norske med utspring i Christiania under krigsårene. Å omtale denne nye sfæren som norsk er imidlertid en påstand som bør modifieres noe. Selv om utslaget av krigsavisene gjør at det er mulig å snakke om en ikke-dansk mediesfære som dukker opp, blir det samtidig feil å betegne denne som norsk. Hadde det vært en norsk mediesfære burde effekten av denne også påvises i Trondheim, men ut ifra hva analysen av dataene viser er det mer rimelig å begrense definisjonen av sfæren til å være et

regionalt fenomen for Østlandet. Dessuten bør denne sfærens frihet fra København også tas med noen forbehold, selv om kontrollen var langt mildere i Norge enn i Danmark.²³⁰ For det første var det kun *Efterretninger* og *Tiden* som kan betegnes som noenlunde uavhengige publikasjoner. *Budstikken* var derimot utgitt av regjeringskommisjonen som en informasjonskanal, i propagandaøyemed. For det andre ble også de uavhengige publikasjonene til tider kalt inn på teppet, med den kongelige reaksjonen på innholdet i *Tiden* som det best kjente eksemplet. Dermed lå krigsavisene fremdeles under myndighetenes kontroll, selv om de hadde sitt betinget uavhengige utspring i Christiania.

Krigsavisene som kime til en mediesfære representerer her et paradoks. Publikum i Christiania hadde en sterkere tilknytning til nyhetene og informasjonen som ble formidlet fra Danmark, både geografisk, økonomisk og kulturelt. Like fullt var det i Christiania at de konkurrerende avisene ble etablert og opprettholdt gjennom store deler av krigsårene. Dette er talende for publikums interesse for nyhetsavisene. For det første er det en ytterligere bekreftelse på det at det var en markant større etterspørsel etter nyheter i Christiania enn i Trondheim, utover det som vises direkte av kildematerialet. For det andre er det en indikasjon på at den høye etterspørselen før krigsavisene kom på markedet ikke nødvendigvis var et uttrykk for en sterk tilknytning til Danmark, men at man søkte nyhetsstoff gjennom de tilbudene som var tilgjengelige. Dette betyr at byenes geografiske beliggenhet i forhold til København ikke står som en eksklusiv forklaring på ulikhetene byene imellom, men at den ulike graden av nyhetsmessig og politisk interesse i byene kan ha vært mer eller mindre uavhengig av nærhet til hovedstaden.

Følgelig stemmer observasjonene gjort i henhold til den politiske interessen godt overens med de politiske omstendighetene i Christiania i det aktuelle tidsrommet. Der dataene peker i retning av en høy og økende politisk interesse viser de samtidige hendelsene en økende politisk aktivitet, med Regjeringskommisjonen og Selskabet for Norges Vel som de klareste eksemplene. At det også var i Christiania at krigsavisene dukket opp er derfor ikke overraskende. Denne økende politiske interessen i Christiania kan, som det ble diskutert i forrige kapittel, settes i sammenheng med en økende grad av opinionsdannelse. Dermed er det heller ikke så unaturlig at det også var i Christiania at det var tilfeller av ytret opinion som de mer kritiske innleggene i *Tiden*. Dette faller inn i et mønster som alt er velkjent innen norsk historieskriving, nemlig at Christiania hadde en økende politisk rolle også før 1814. Selv om dette ikke er noen ny observasjon gir likevel denne analysen kvantitative data som støtter opp under bildet av denne økende politiseringen. I tillegg

²³⁰ Glenthøj 2012: 145

gir den et grunnlag for å sammenligne hvor stor interesselmessig forskjell det var mellom byene. Rent kvantitativt er forskjellen mellom Christiania og Trondheim alt påvist, men hva lå til grunn for at den politiske interessen var såpass mye lavere i Trondheim?

4.3 Trondheims politiske landskap

Som påpekt i de tidligere analysene ble det abonnert på langt færre nyhetsaviser i Trondheim enn i Christiania, hvilket indikerer at den politiske interessen dermed kan ha vært lavere. I tillegg tyder sammensetningen av tidsskriftene på at publikum i Trondheim hadde større økonomiske enn politiske interesser enn publikum i Christiania. Dette knytter publikumet i Trondheim sterkt opp mot handelsstanden, som jevnt over ser ut til å ha prioritert forretningene sine fremfor politikk. Dersom de først måtte forholde seg til politiske spørsmål var dette helst i en økonomisk kontekst.²³¹ I samme periode var det som nevnt tidligere i dette kapitlet en høyere grad av politisk aktivitet i Christiania sammenlignet med Trondheim. Men er dette ensbetydende med at borgerskapet i Trondheim satt på gjerdet i politiske saker mens borgerskapet i Christiania aktivt drev med politiske prosjekter i årene før 1814? Å dra ulikhetene så langt blir en overdrivelse i forhold til hva dataene viser. Selv om det er antydning at det var en høyere politisk interesse i Christiania var ikke denne interessen fraværende i Trondheim, kun lavere. Dataene viser at det ble abonnert på de samme avisene og tidsskriftene i både Trondheim og Christiania, kun med ulikt antall og forskjellig sammensetting. Politisk aktivitet var heller ikke fraværende i byen. Som nevnt hadde borgerskapet i Trondheim hatt Borgerklubben som forum for diskusjon alt fra 1783, et forum der aviser og tidsskrifter var tilgjengelige for medlemmene. Det vil si at det unektelig var en politisk interesse også i Trondheim, dog i lavere grad enn i Christiania. Så hvordan fikk denne interessen utslag i perioden før 1814 og hvorfor var den lavere?

En av de tydeligste politiske arenaene i Trondheim var den nevnte Borgerklubben. Denne klubben ble stiftet i 1783 og var ment som en sosial arena for å forene stendene i Trondheim.²³² Borgerklubben var riktignok ingen politisk forening, men like fullt en arena der politikk ble diskutert i plenum.²³³ I form var klubben i all hovedsak en sosial arena for det dannede borgerskapet.²³⁴ Dette innebar at det var et lukket selskap, med en viss standsmessig terskel for

²³¹ Bull 1998: 299

²³² Ida Bull, "Foreningsdannelse i norske byer. Borgerlig offentlighet, kjønn og politisk kultur" i *Heimen* Nr. 4/2007: 311

²³³ Njåstad 2014: 199

²³⁴ Bull: 312-313

medlemskap som ble opprettholdt blant annet med en høy medlemsavgift.²³⁵ Innad i klubben hadde man den følgende inndelingen av stendene som man stadig forsøkte å opprettholde en balanse i mellom: Kjøpmenn, geistlige, sivile- og militære embetsmenn.²³⁶ Dermed var ikke klubben en arena kun for en separat del av borgerskapet. Dette kan igjen settes i sammenheng med at det i Trondheim var en tilsynelatende god samhandling mellom kjøpmenn og embetsmenn.²³⁷ Denne indre balansen i klubben er likevel ikke ensbetydende med at det var en indre enighet, og det var til tider både konflikter og splittelser innen Borgerklubben.²³⁸ Som en arena for opinionsdannelse er det to sentrale momenter som lå til rette for dette innenfor klubben. For det første ble det abonnert på politiske aviser og tidsskrifter fra inn- og utland som medlemmene fritt kunne lese.²³⁹ For det andre var klubben, til tross for sitt sosiale og selskapelige preg, like fullt en arena for øvelse i diskusjon og meningsdannelse.²⁴⁰ Dette gjør at Borgerklubben fremstår som et eksempel på at det i Trondheim kan ha foregått en opinionsdannelse der diskusjonene som lå bak var preget av innholdet i de trykte mediene.

Dermed er det tydelig at det til tross for den lavere politiske interessen som kildematerialet indikerer likevel fantes arenaer der politisk bevissthet og opinion kunne utvikles i Trondheim. Det kanskje mest kjente eksemplet der slik opinion kom til syne er holdningene Christian Frederik møtte i byen under besøket i forkant av riksforsamlingen på Eidsvoll. Her ble han møtt med budskapet at en eneveldig konge med berettigelse til makten ut ifra den danske arverekkefølgen ikke fant ubetinget støtte.²⁴¹ Selv om avgjørelsen om å gå inn for et konstitusjonelt monarki først ble gjort senere, er det i Trondheim at denne tanken først blir klart uttrykt ovenfor Christian Frederik med adressen han ble kjent med i februar 1814.²⁴² Med adresse menes her en kunngjøring fra en gruppe privatpersoner.²⁴³ Carl Valentin Falsens adresse i Trondheim ble hovedsakelig skrevet under av fremstående kjøpmenn og menn fra midtsjiktet av den sivile administrasjonen.²⁴⁴ Overøvrigheten ønsket derimot ikke å skrive under. I general von Kroghs tilfelle var nok dette et uttrykk for hans lojalitet til helstaten. For stiftamtmanntrampe og biskop Bugge var grunnen i stedet at Kieltraktaten, som adressen var delvis var en reaksjon på,

²³⁵ Ibid: 314

²³⁶ Ibid: 316

²³⁷ 2014: 155

²³⁸ Bull 2007: 313

²³⁹ Ibid: 318

²⁴⁰ Ibid: 319

²⁴¹ Glenthøj 2012: 149

²⁴² Dyrvik 2005: 59

²⁴³ Njåstad 2014: 176

²⁴⁴ Ibid: 182

ikke var offentliggjort enda.²⁴⁵ Adressen oppsummerte situasjonen som var et resultat av krigsårene og fulgte opp med et krav om riksforsamling og konstitusjon. Selv om den aldri ble offisielt overlevert gjorde Christian Frederik det klart at den var ettertrykkelig bemerket og at Falsen var falt i unåde.²⁴⁶ Ikke bare er Trøndernes adresse talende for den politiske interessen, men det er også et uttrykk for opinion. Er dette dermed et uttrykk for den rådende opinionen i Trondheim eller kun en liten, men merkbar fløy tilsvarende grev Wedels krets rundt Christiania?

I kontrast til den relativt lille og unionsvennlige kretsen rundt grev Wedel var det i Trøndelag en stor oppslutning rundt selvstendighetspartiet.²⁴⁷ Denne oppslutningen hang blant annet sammen med tilstedeværelsen av antisvenske holdninger. De antisvenske holdningene sprang ut av en allmenn oppfattelse av det svenske styret som et gammeldags adelsvelde med føydale trekk. I denne oppfattelsen lå det også en frykt for at et svensk styre ville innebære økte skatter, skadelige tollmurer og militære utskrivninger. Noe av det som lå til grunn for denne oppfattelsen var gamle erfaringer fra den svenske besittelsen av Trøndelag samt Møre og Romsdal mellom 1658 og 1660, da det ble gjennomført store tvangsutskrivelser fra dette området for krigstjeneste i Baltikum.²⁴⁸ Dette kan forklare hvorfor de antisvenske holdningene sto sterkt nettopp i disse områdene, men holdningene var nok ikke utelukkende årsaken til at selvstendighetspartiet fikk stor oppslutning. Et mer sentralt element er den allmenne stemningen i Trondheim ifra 1812. Blokaden var gjenopprettet, hungersnød ble igjen et faktum, og kostnadene krigen påførte samfunnet i form av ekstraskatter og byrder ble særdeles trykkende. Mye av frustrasjonen og sinnet ble rettet mot styresmaktene, men i særlig grad mot kongens representant nordafjells, general von Krogh. Særlig innen selskapene ble de nye forordningene sterkt fordømt.²⁴⁹ Dermed kan selvstendighetspartiet og dets oppslutning i Trondheim begrunnes med at situasjonen under krigsårene og myndighetenes økende krav og reguleringer ovenfor samfunnet som helhet hadde tæret og slitt på helstatslojaliteten.

Dette betydde likevel ikke at det ikke var noen politisk motvekt til selvstendighetspartiet i Trondheim. Samtidig som selvstendighetspartiet vokste frem eksisterte det samtidig fraksjoner som sto for både helstatslojalitet og en tilnærming til Sverige. Lojaliteten til helstaten kom klarest

²⁴⁵ Ibid: 183

²⁴⁶ Knut Mykland, *Trondheims historie 997-1997, bind 3 – Fra Søgaden til Strandgaten 1800-1880*, Oslo 1996: 58, 62, 63, Njåstad 2014: 177

²⁴⁷ Glenthøj 2012: 85

²⁴⁸ Morten Nordhagen Ottosen, "«Uti bästa dispositioner för förening?» - Propaganda og forbindelser i norsk-svenske grenseområder 1809-1810" i Bård Frydenlund & Odd Arvid Storsveen (red), *Veivalg for Norden 1809-1813*, Oslo 2013 :121

²⁴⁹ Mykland 1996: 59-60

til syne gjennom general von Krog, som satt med vide fullmakter mellom 1807-1814. Dette førte ham på kollisjonskurs med både biskop Bugge og grev Trampe på grunn av deres ulike politiske syn, men også på grunn av personlige konflikter.²⁵⁰ Den mer unionsvennlige bevegelsen ble klarest representert av Mons Lie. Han mente at det var til Norges fordel å gå inn i en union med Sverige, noe han fikk støtte for blant byens småborgere. Lies holdninger bar samtidig preg av sosial motstand mot storborgerskapet. Til tross for den unionsvennlige linjen Lie førte skrev han under på Falsens adresse. Falsen skrev senere at Lie til tross for sine svenskvennlige holdninger hadde spilt en sentral rolle i utarbeidelsen av adressen.²⁵¹ Delvis siden han anså adressen som et midlertidig steg mot det han anså som det mest gunstige målet i form av en union med Sverige, men også fordi han delte Falsens motforestillinger om eneveldet som styreform.²⁵² Det bør bemerkes at Mons Lie offentlig benektet anklager om at han var Sverigevenn, siden dette var en særdeles farlig anklage under krigen. Etter inngåelsen av unionen brukte han imidlertid anklagene til sin fordel for å få politimesterembetet.²⁵³

At selvstendighetspartiet fikk såpass mye større oppslutning enn disse øvrige bevegelsene kan forklares med at det egentlig besto av en rekke ulike bevegelser. Disse bevegelsene hadde i flere tilfeller interesser og holdninger som var direkte motstridende. Disse inkluderer helstatslojalitet og ønske om gjenforening med Danmark, samt separatistiske bevegelser som hadde både anti-svensk og anti-dansk grunnlag.²⁵⁴ Kravet om et konstitusjonelt monarki som ble stilt i Trondheim var stod heller ikke i direkte kontrast til Wedels eller Lies unionsbevegelser. Et av de sterkeste argumentene for en union var nettopp at det ville innebære et konstitusjonelt monarki i motsetning til fortsatt eneveldig monarki med Danmark. Dette antyder langt på vei at de antisvenske holdningene som eksisterte i Trondheim ikke nødvendigvis betydde at man var imot den styreform en union ville innebære, men at man ville ha styreform uten å bli underlagt Sverige. På en annen side kan argumentet snus på hodet og forklaringen være den at det var en bred enighet om at eneveldet var uønsket, noe adressen i Trondheim tydeliggjorde, men at de ulike politiske bevegelsene var utslag av ulike oppfatninger av hva som var det beste alternativet.

Til tross for at det var tydelig politisk interesse i Trondheim, antyder dataene at interessen likevel var lavere enn i Christiania. Dette er ikke en enestående observasjon. Også Mykland påpeker at

²⁵⁰ Ibid: 56

²⁵¹ Anders Kirkhusmo, "Trondheims to Eidsvollsmenn i 1814: Andreas Rogert og Peter Schmidt Junior" i *Trondhjemske Samlinger 2013*, Trondheim 2013: 46

²⁵² Mykland 1996: 62

²⁵³ Njåstad 2014: 189

²⁵⁴ Glenthøj 2008: 28

borgerne i Trondheim til tross for oppslutning om selvstendighetsbevegelsen stilte seg på sidelinjen i nasjonale spørsmål, som for eksempel universitetssaken, noe som også ble påpekt i samtiden. Særlig gjaldt dette pengeinnsamlingen til universitetet.²⁵⁵ Ytterligere tegn på at borgerne i Trondheim gjerne avsto fra å involvere seg i nasjonale spørsmål kan sees ved valget av representanter til riksforsamlingen. Før riksforsamlingen ble Johan Mølman Lysholm og Andreas Rogert valgt som valgmenn, men ingen av dem ønsket det ærefulle oppdraget.²⁵⁶ De representantene byen til slutt stilte med var heller ikke nevneverdig aktive under Eidsvollforsamlingen.²⁵⁷ Så selv om det forelå politisk interesse var det ingen selvfølge at dette tilsvarte en interesse for politisk deltagelse på det nasjonale plan.²⁵⁸ Som alt nevnt i sammenheng med Christiania er en mulig årsak til dette at handelsstandens politiske interesse var lavere i Trondheim enn det man ser i Christiania. Dette vises delvis i deres motvilje til å ta del i de politiske pliktene som fulgte ved å løse borgerskap i byene, noe som ofte ble forsøkt unngått enten ved å ikke løse borgerskap eller å kjøpe seg fri fra pliktene.²⁵⁹

Den lavere politiske aktiviteten blir enda klarere når den sammenlignes direkte med den i Christiania. Igjen er Selskabet for Norges Vel en god indikator. Selv om grunnleggerne var basert i Christiania hadde selskapet avdelinger over hele landet. Forskjellen ligger i hvem medlemmene besto av i de ulike regionene. For Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge sin del var Selskabet for Norges Vel sine medlemmer hovedsakelig embetsmenn. Også handelsstanden er representert, men denne representasjonen var heller marginal. For Christiania og Sørlandet var situasjonen derimot helt annerledes. Der var i tillegg til embetsstanden også handelsstanden godt representert.²⁶⁰ Dette peker i retning av at handelsstanden i Trondheim ikke var særlig politisk aktiv sammenlignet med det man ser i Christiania. I stedet var det embetsstanden som fremviste den største politiske interessen i Trondheim. Denne ulikheten i hvilke deler av borgerskapet som fremviste høy politisk interesse kan muligens ha sammenheng med observasjonene som er gjort i den kvantitative analysen. Til tross for like innbyggertall peker tallene i retning av ulikheter i interessene. En forskjell i hvor stor grad de ulike delene av borgerskapet i de to byene interesserte seg i politikk kan være en forklaring bak de ulikhetene som tallene indikerer.

²⁵⁵ Mykland 1996: 57

²⁵⁶ Ida Bull, "Politisk kultur i stiftsbyene – erfaringer med borgernes medbestemmelse" i Ida Bull & Jakob Maliks (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014: 164

²⁵⁷ Mykland 1996: 64

²⁵⁸ Bull 2014: 168

²⁵⁹ Bull 2014: 159-160

²⁶⁰ Collett & Bjerke 2009: 128

Som drøftet i sammenheng med den politiske interessen i Christiania, utgjorde borgerskapets ulike interesser en forklaring på ulikhetene i politisk interesse og sammensetning av foretrukne tidsskrifter. Altså spilte ikke størrelsesforholdet mellom handels- og embetsmenn inn i like stor grad. Ser man på den politiske aktiviteten i Christiania spiller handelsstanden en stor rolle, mens handelsstanden i Trondheim ikke var like politisk aktiv. Dermed er tesen om lokalt varierende interesser innen borgerskapet styrket når begge byene tas i betraktning. For mens borgerskapet i Christiania kan betegnes som et borgerskap med blandede interesser, kan borgerskapet i Trondheim heller betegnes som et med adskilte interesser. Med andre ord kunne rollene og interessene for handels- og embetsstanden i Christiania gjerne være overlappende, mens det i Trondheim var et klarere skille mellom handels- og embetsmenn. Også Mykland påpeker at det var et gap mellom handelsmenn og embetsmenn i Trondheim, selv om de tidvis også samarbeidet i opposisjon mot regjeringen.²⁶¹ Som en forklaring på både ulikheten i politisk interesse og den ulike sammensetningen av hvilke typer medier det ble abonnert på er dette dermed en plausibel slutning, siden alternativet hadde vært en ulikhet i størrelsesforholdet mellom embets- og handelsmenn som ikke hadde vært forenelig med byenes tilnærmet like innbyggertall.

Dette er ikke ensbetydende med at handelsstanden var fullstendig passiv i Trondheims politiske liv, verken før eller under krigen. Før krigen kom dette til uttrykk igjennom borgerrepresentasjonen. Selv om noen av de pliktene som kunne bli pålagt borgere som nevnt ofte ble forsøkt unngått var det snarere motsatt i spørsmålet om de eligerte menn. Disse utgjorde et administrativt organ i tillegg magistrat og stiftsamtmann, som utgikk fra borgerskapet. I dette tilfellet var det større interesse i deltagelse. De eligerte menn var ikke embetsmenn, men kom hovedsakelig fra storborgerskapet, mer spesifikt kjøpmenn som tok del i internasjonal handel.²⁶² At nettopp disse kjøpmennene skulle inneha disse posisjonene og ikke småborgere eller håndverkere legitimerte de selv med sin utdannelse og dannelsen, samt med at de bidro til byens økonomi i så stor grad.²⁶³ Et ytterligere tegn på at handelsstanden hadde en viss politisk interesse kan sees i hvor stor grad den var representert i Falsens adresse. Her er det imidlertid et kildemessig hensyn. Selv om analysen av dataene tilsier at det var en lavere politisk interesse i Trondheim, så dekker de kun årene frem til 1812. Situasjonen i Trondheim tilspisset seg i 1813 og 1814 grunnet at blokaden igjen ble iverksatt med full kraft, så dette kan ha gitt en økning i interessen som skjer etter den perioden som kildene dekker.²⁶⁴

²⁶¹ Mykland 1996: 59

²⁶² Bull 2014: 143

²⁶³ Ibid: 151-152

²⁶⁴ Njåstad 2014: 188

En annen delforklaring kan være at tanken om det nasjonale ikke satt like dypt i Trondheim. De nasjonale institusjonene som ikke ble opprettet fra statlig hold, eksempelvis Selskabet for Norges vel, sprang ut ifra og hadde bred oppslutning i Christiania. Samtidig var deltagelsen fra trøndersk hold langt lavere som nevnt i sammenheng med den generelle deltagelsen i selskapet og den relativt lave summen som innsamlingen til universitetet fikk fra byen. Dette indikerer at ulikheten i interesse ikke bare skyldtes en ulik deltagelse fra de ulike samfunnsgruppene i Trondheim og Christiania, men også at det var en ulikhet i interessen for nasjonale spørsmål. Med andre ord kan det i Christiania ha vært en interesse for nasjonale spørsmål og omstendigheter, mens interessene i Trondheim fremdeles var sterkere knyttet til de lokale og regionale strukturene. Disse to forklaringene utelukker ikke hverandre. Ulikheten i interesse mellom Christiania og Trondheim kan både skyldes at handelsstanden i Trondheim viste en lavere politisk interesse enn de gjorde i Christiania, men samtidig forsterkes ved at borgerskapet i Trondheim fremdeles hadde et regionalt utsyn i motsetning til det fremvoksende nasjonale utsynet i Christiania.

Satt i sammenheng fremtrer et mønster for den politiske interessen og opinionen i Trondheim. Den kvantitative analysen viser at den politiske interessen her var lavere enn i Christiania, hvilket igjen har sammenheng med at det i Christiania var en politisk interesse innen borgerskapet som helhet mens det i Trondheim var en noe mindre interesse blant handelsmennene enn blant embetsmennene. Samtidig kan ulike strukturelle hensyn ha spilt inn. Der det var en tydelig interesse og oppslutning rundt nasjonale institusjoner og tiltak i Christiania, var ikke dette like fremtredende i Trondheim. Dermed er det to hovedforklaringer som kan ligge til grunn for at den politiske interessen jevnt over var lavere i Trondheim. For det første at handelsmennene var mindre politisk interessert og deltagende i Trondheim enn i Christiania. For det andre at den politiske interessen i Trondheim jevnt over lå innen regionale snarere enn nasjonale interesser. Dette gir et bilde av at det i tillegg til en politisk aktiv handelsstand i Christiania også forelå politiske interesser i nasjonal retning, mens den politiske aktiviteten i Trondheim som regel var rettet mot lokale og regionale interesser snarere enn nasjonale interesser.

4.4 Utviklinger utover byene

Det hersker liten tvil om at byene hadde tydelige særtrekk som peker i andre retninger enn en felles utvikling, men er dette ensbetydende med at utviklingene hadde en lokal eller regional begrensning? I denne studien er det noe begrenset hvor mye som kan påpekes på dette feltet, ettersom det kun er kildematerialet for Christiania og Trondheim by som er analysert. Likevel er det mulig å påpeke enkelte utviklingstrekk som går utover det rent lokale. Dette kan gjøres ut i fra den kvantitative analysen ved å påpeke like utviklingstrekk mellom disse to byene, og ut i fra analysen av hva tallene tilsier ved å se om det de viser for de enkelte byene sammenfaller med forholdene i et større geografisk perspektiv. Selv om et fullstendig bilde av utviklingen på tvers av regionene ikke vil gis her, vil det kunne sette funnene for Christiania og Trondheim i en noe større sammenheng.

Den mest påfallende utviklingen som kan sees i byene er en økende politisk interesse. Som påvist var det i Christiania en større politisk interesse enn i Trondheim på samme tid. Dette skyldes som drøftet ovenfor mest sannsynlig at borgerskapet i byene var ulike når det kom til politisk interesse og deltagelse, med en mer fullstendig deltagelse fra både handels- og embetsmenn i Christiania i kontrast til den mer snevre deltagelsen blant borgerskapet i Trondheim. I tillegg kan selve aktiviteten som foregikk i de to byene i perioden gi inntrykk av at man i Christiania begynte å arbeide i retning av nasjonale interesser, mens lokale og regionale hensyn fremdeles var det som gjorde seg gjeldende i Trondheim. Til tross for denne ulikheten i interesse og deltagelse antyder tallene en økning i interessen for begge byene. Selv om den kvantitative mengden som indikerer denne interessen har svingninger gjennom perioden, viser tallene like fullt en vekst for både Christiania og Trondheim. Denne utviklingen er ikke særlig overraskende. Selv om den politiske interessen og deltagelsen varierte mellom byene var likevel begge påvirket av de storpolitiske begivenhetene som inntraff i denne perioden, særlig etter 1807. Til tross for ulikhetene mellom byene er det dermed mulig å snakke om økningen i den politiske interessen som en utvikling som inntraff i begge byene. Dette er ikke det samme som å si at det var en nasjonal utvikling. Som påvist var fremdeles ulikhetene mellom regionene store. Det er derfor på sin plass å si at det var en økt politisk interesse som inntraff i de ulike byene samtidig snarere enn en utvetydig økt nasjonal interesse. Like fullt var det tegn på at det var enkelte utviklingstrekk som gikk på tvers av administrative regioner.

Med utgangspunkt i politisk deltagelse og opinion i forkant av 1814, ser det ut til å ha vært en utvikling som var avhengig av hvor byene lå i forhold til helstatens metropol, København. Dette

kommer til uttrykk på to felt som alt er diskutert. Det ene er deltagelsen i institusjoner som gikk på tvers av stiftamtene. Ser man på medlemmene i Selskabet for Norges Vel er det ikke bare i Trondheim at handelsstanden glimter med sitt fravær. Heller ikke på Vestlandet eller i Nordlandene viste handelsstanden noen høy grad av interesse for selskapet eller dets aktiviteter. Samtidig var handelsstanden meget aktiv innen selskapet både i Christiania og på Sørlandet.²⁶⁵ Geografisk kan dette tilsi at handelsstanden var mer politisk aktiv i de sønnafjelske byene som lå nærmere København. Hvorfor dette geografiske skillet i politisk deltagelse? En mulig årsak er favoriseringen av København som handelsby, som samtidig la begrensninger på de sønnafjelske byene. Denne favoriseringen rammet ikke de nordafjelske stiftsbyene i tilsvarende grad.²⁶⁶ Bernt Ankers beskyldninger om diskriminering av norsk handel til fordel for København er et klart eksempel på hvorfor handelsstanden involverte seg i politiske spørsmål.²⁶⁷

Gnisningene mellom de sønnafjelske handelsbyene og København kan derfor ligge til grunn for at det var en tydelig større politisk interesse blant handelsstanden i disse byene. Dette vises særlig gjennom Selskabet for Norges Vel. Som et forsøk på å skape en samlet front for det norske næringslivet, er det talende at det var Christiania som var tydeligst representert blant medlemmene.²⁶⁸ At selskapet også bar preg av misnøye med det danske styret kom til uttrykk ved at selskapet ble opprettet uten kongelig velsignelse, samt at stiftelsesdagen demonstrativt ble lagt til en annen dag enn Frederik 6. sin fødselsdag.²⁶⁹ Dette kan sies å speile den generelle misnøyen blant handelsetiten i Østlandsområdet på dette tidspunktet.²⁷⁰ Tilsvarende politisk aktivitet inntraff ikke innen den nordafjelske handelsstanden. Dette kan henge sammen med at de nordafjelske handelsbyene ikke ble like hardt rammet av privilegiepolitikken som byene lenger sør. At den politiske aktiviteten som inkluderte handelsstanden fikk sitt kjerneområde sør og øst i Norge etter 1807 kan dermed skyldes at handelsmennene i disse byene allerede hadde et sterkere engasjement i politiske spørsmål på grunn av misnøye med fordelene København hadde overfor dem på grunn av privilegiepolitikken. I tillegg var Østlandet og Sørlandskysten knyttet sammen gjennom dette sosiale og økonomiske nettverk, med kjerne rundt Christiania-fjorden og grener helt ned til Kristiansand.²⁷¹ Dette nettverket synliggjøres blant annet med et klageskriv med 89 underskrivere som gikk på handelssituasjonen ble ført i 1809. De som skrev under var alle fra

²⁶⁵ Collett & Bjerke 2009: 128

²⁶⁶ Bull & Maliks 2014: 29

²⁶⁷ Collett & Frydenlund 2008: 143

²⁶⁸ Ibid: 125

²⁶⁹ Glenthøj 2012: 148

²⁷⁰ Frydenlund 2009: 145-146

²⁷¹ Ibid: 148

området mellom Kristiansand og opp mot Drammen og Christiania.²⁷² Dette står i kontrast til de øvrige regionene der handelsstanden og embetsstanden var tett regionalt integrert, men ikke integrert i stor grad utover sitt eget stiftsamt.²⁷³

Også de ulike politiske bevegelsene i forkant av 1814 ser ut til å ha vært geografisk betinget. Selvstendighetspartiet hadde sitt kjerneområde på Vestlandet og i Trøndelag, altså i de nordafjelske områdene som lå perifert til i forhold til København.²⁷⁴ Selv om det også fantes unionsvennlige kretser i disse regionene, deriblant kretsen til Mons Lie i Trondheim, var de tydeligste unionsvennlige holdningene sentrert til kretsen rundt grev Wedel i Christiania som pleiet nær kontakt til både England og Sverige.²⁷⁵ For selvstendighetspartiet kan som diskutert dette forklares både med en sterk antisvensk holdning, men også de nordafjelske regionenes perifere posisjon i forhold til København. Til sammenligning hadde Christiania en sterkere kulturell og sosial tilhørighet til Danmark, til tross for misnøyen med diskriminerende handelsprivilegier. At mindre politiske grupper som var imot eneveldet dukket opp, eksempelvis Wedels krets i Christiania, kan delvis knyttes til denne misnøyen. Som diskutert tidligere var medlemmene i denne kretsen en del av handelspatrisitatet, hvilket knytter det til denne gruppens næringsinteresser.²⁷⁶ Disse næringsinteressene innebar en sterk tilknytning samt kontakter og partnere i Sverige.²⁷⁷

Dermed er det indikasjoner på at i alle fall Wedels unionsvennlige krets som vendte blikket mot Sverige hadde sin opprinnelse i den misnøyen med Danmarks norgespolitikk som alt lå bak den større politiske interessen og aktiviteten blant handelsstanden i Christiania. Dette står i stor kontrast til Mons Lie og hans unionsvennlige krets i Trondheim, som i stedet for storborgerskapet hadde sitt utspring blant en del av småborgerne i byen. Dermed er det indikasjoner på at selv om det var politiske bevegelser med sammenfallende agendaer som oppsto i de ulike byene hadde de likevel ulik opprinnelse. Med andre ord peker disse politiske bevegelsene i retning av at det var det samme tilfellet med den politiske interessen som med den faktiske politiske aktiviteten, nemlig at like utviklingstrekk og politiske agendaer kunne oppstå flere steder i landet uten at det

²⁷² Ibid: 152

²⁷³ Bull & Maliks 2014: 32

²⁷⁴ Ole Feldbæk, *Danmark-Norge 1380-1814 – Nærhet og adskillelse 1720-1814*, Oslo 1998: 336, Glenthøj 2008: 28

²⁷⁵ Collett & Frydenlund 2008: 41, Frydenlund 2009: 150

²⁷⁶ Glenthøj 2012: 361

²⁷⁷ Bård Frydenlund, "Før unionspartiet. Omstridte forbindelser og norske møter om helstatens fremtid 1809-1814" i Bård Frydenlund & Arvid Storsveen (red), *Veivalg for Norden 1809-1813*, Oslo 2013: 26

var snakk om en likartet nasjonal bevegelse. I stedet kan de heller betegnes som sammenfallende men like fullt lokale særtrekk.

Følgelig er det mulig å påpeke at det foregikk sammenfallende utviklinger i ulike byer, uten at disse nødvendigvis hadde en direkte sammenheng. En felles utvikling som kan indikeres er at det var en økende, dog ulik, politisk interesse i flere deler av landet, men at dette bør heller sees i lys av at omstendighetene etter 1807 påvirket samtlige regioner. Et annet mulig mønster som indikeres ut ifra de observerte utviklingstrekkene i byene er at den politiske interessen later til å ha vært høyere og i bredere lag av borgerskapet i Christiania enn i Trondheim, noe som muligens tilsier et lignende mønster mellom de sønnafjelske og de nordafjelske regionene. Dette kan antas å være en følge av en privilegiepolitikk som rammet denne delen av landet hardere enn handelsbyene lengre nord. I tillegg er det mulig å påpeke hvordan de politiske bevegelsene i landet gjerne var geografisk betinget. Til tross for at det kan ha vært en slik geografisk betingelse ser man likevel at politiske bevegelser med like agendaer dukker opp i både Christiania og Trondheim, eksempelvis unionsbevegelsene til Grev Wedel og Mons Lie. Disse bevegelsene oppsto likevel i såpass ulike lag av samfunnet at de ikke kan regnes som en del av samme politiske bevegelse. I stedet har de preg av å være lokale og regionale utløp for holdninger og interesser, noe som passer godt inn i bildet av et Norge bestående av individuelle og avgrensede regioner før 1814.

4.5 Sammenfatning

Plassert i en større historisk sammenheng blir resultatene av analysen langt tydeligere. Den høyere politiske interessen i Christiania sammenfaller med en økt grad av politisk aktivitet, både med Regjeringskommisjonen og med Selskabet for Norges Vel. Det som tydeliggjøres i denne sammenhengen er hvem som var politisk aktive. På dette feltet er det en kontrast mellom Christiania og Trondheim, da både embets- og handelsstanden involverte seg i politiske affærer i Christiania mens handelsstanden i Trondheim involverte seg i mindre grad. Ut ifra dette blir de kvantitative forskjellene mellom byene mulig å forklare ved at de sannsynligvis ikke indikerer en ulik fordeling innenfor borgerskapet i de to byene, men heller en ulik overlapping av interesser. Der handelsstanden i Trondheim hovedsakelig ser ut til å ha holdt seg til sine næringsinteresser, involverte den i Christiania seg også i politiske affærer. Årsaken til dette kan ligge i den danske privilegiepolitikken, som rammet de sønnafjelske handelsbyene langt hardere enn de nordafjelske. Dermed kan dette ha bidratt til en større politisk interesse blant de handelsmennene som følte seg rammet. En ytterligere faktor som kan bidra til å forklare ulikheten er at det er i

Christiania man så den mest åpenbare involveringen i nasjonale spørsmål og bevegelser, mens man i Trondheim ser ut til å ha hatt et mer regionalt utsyn. Disse to forklaringene på den lavere politiske interessen som er observert i Trondheim utelukker ikke nødvendigvis hverandre, men danner i stedet et bilde av et mindre politisk interessert handelsborgerskap som i kombinasjon med en prioritering av regionale interesser ga et mindre utslag i den politiske interessen enn det som observeres for Christiania. Likevel er det eksempler på at handelsstanden involverte seg politisk, både som eligerte menn og gjennom adresser som Falsens i Trondheim. Så selv om det kan ha vært en lavere politisk interesse blant handelsstanden i Trondheim, er den langt ifra fraværende.

Lavere politisk interesse ser ut til å passe i en større geografisk og politisk sammenheng. Den lavere politiske deltagelsen blant handelsstanden var ikke tilfelle bare i Trondheim, men også på Vestlandet og i Nordlandene. I tillegg til å vises gjennom de overnevnte næringsinteressene, kan det også vises gjennom de politiske bevegelsene. Særlig tydelig blir det med selvstendighetsbevegelsene som kom tydeligst til uttrykk på Vestlandet og i Trøndelag. At disse bevegelsene oppsto i periferiene er ikke overraskende, siden disse regionene geografisk og tilhørighetsmessig ikke hadde samme tilknytning til Danmark som de sørligere regionene. Samtidig oppsto det en annen, men langt ifra like stor bevegelse i Christiania, nemlig den svenskvennlige unionsbevegelsen som hovedsakelig besto av den nære kretsen rundt grev Wedel som sprang ut ifra en mindre del av handelsstanden. Dette kan antageligvis forklares med den misnøyen mot den danske norgespolitikken som forelå alt før blokaden og dyrtiden. Den høyere politiske interessen som er observert i Christiania kan antas å ha sammenheng med de økonomiske forholdene, siden handelsstanden i denne byen var mer politisk aktiv og opplevde større begrensinger som et resultat av den danske privilegiepolitikken. Det fantes imidlertid også unionsrettede bevegelser i Trondheim, som kretsen rundt Mons Lie. Til tross for noenlunde like agendaer ser den imidlertid ikke ut til å ha hatt noen sammenheng med Wedels krets, hvilket peker i retning av lokale og individuelle politiske bevegelser i byene snarere enn politiske bevegelser med utbredelse over hele landet.

I den store sammenhengen er det dermed verd å trekke frem det Søllinge og Thomsen bemerket, nemlig at det var de økonomiske og ikke de ideologiske strømningene som fant veien inn i de trykte mediene. På samme vis tyder den større sammenhengen på at forskjellene i politisk interesse som tidligere er indikert ikke kom av ideologiske strømninger, men økonomiske strømninger ved at Christiania i motsetning til Trondheim hadde en politisk aktiv handelsstand.

Så selv om det var en økt politisk interesse i begge byene var veksten større i Christiania, både på grunn av byens økende politiske rolle og fordi en større del av borgerskapet her hadde en politisk interesse. Til syvende og sist er det likevel det lokale og betinget regionale aspektet som fremstår som det klareste når Trondheim og Christiania sammenlignes, siden de sammenfallende utviklingstrekkene som vekst i politisk interesse og de politiske bevegelsene likevel fremviser såpass store ulikheter at de må sees på som individuelle snarere enn felles utviklingstrekk.

De ovenstående momentene er imidlertid kun forklaringer på hva ulikhetene imellom byene kommer av. Et annet spørsmål er hvorfor disse ulikhetene oppsto i utgangspunktet. Dette kan best besvares ved heller å påpeke at det var liten grunn til at likheter mellom byene på disse feltene skulle oppstå. De hindringene den regionale inndelingen hadde for horisontal økonomisk og sosial integrasjon i Norge kan også ha vært en hindring for den politiske integrasjonen. Fraværet av horisontal integrasjon kan dermed bidra til å forklare ulikhetene mellom byene fra flere ulike hold. Ulikheten i sammensetningen og særinteressene som dataene viser kan komme av de ulike kårerne og interessene, politiske og økonomiske, i de ulike regionene. Uten integrasjon regionene imellom er det nærliggende å anta at de alt i utgangspunktet hadde utviklet seg i individuelle retninger og fått sine lokale særpreg. Dette kan også være tilfellet med de politiske bevegelsene i perioden. Fraværet av integrasjon kan forklare hvorfor bevegelser med lik agenda men individuelle særtrekk oppstår i byene uavhengig av hverandre. Dermed er en plausibel slutning at ulikhetene som er observert sant nok skyldes de lokale faktorene og interessene, men at disse har blitt mer fremtredende og individuelle grunnet fraværet av horisontal integrasjon mellom byene og regionene.

5 Konklusjon

5.1 Innledning

Utgangspunktet for denne studien var å undersøke om den kvantitative mengden og sammensetningen av trykte medier som ble sendt til Christiania og Trondheim mellom 1795 og 1812 kan påvise politisk interesse i denne perioden. Jeg ønsket også å se på i hvilken grad denne interessen tilsier dannelse av opinion og påpeke hva eventuelle ulikheter mellom byene på disse feltene kan komme av. Dette har blitt gjort gjennom gradvise analyser. Først med presentasjonen og analysen av de kvantitative dataene i kapittel 2. Deretter ved analysen av hva disse dataene kan tilsi av politisk interesse og dannelse av opinion i kapittel 3. Til slutt ble det presentert en redegjørelse av hvordan resultatene passer inn i en historisk kontekst i kapittel 4, for å klargjøre deres betydning ytterligere. Det som presenteres her er hovedfunnene som er gjort ut ifra disse analysene, først ut ifra de individuelle analysene og deretter som en mer helhetlig konklusjon om den politiske interessen i Christiania og Trondheim basert på hva kildematerialet og analysene tilsier. I tillegg til å presentere hovedfunnene vil kildematerialets videre muligheter bli diskutert i korte trekk, både i henhold til alternative innfallsvinkler samt fortsettelse av dette arbeidet utover Christiania og Trondheim.

5.2 Hovedfunn i lys av problemstillingen

5.2.1 Mengde og sammensetning

Den registrerte mengden av trykte medier byr på to større overraskelser, nemlig at verken Trykkefriehtsforordningen fra 1799 eller den britiske blokaden fra 1807 førte til en nedgang i antall abonnemeter. Dette tyder på at tidligere fremstillinger av mediesituasjonen i Norge etter århundreskiftet har overfortolket betydningen av disse momentene. Særlig gjelder dette slutninger om Trykkefriehtsforordningens negative utslag og den ofte gjentatte antagelsen om en fullstendig isolasjon under den britiske blokaden. Disse slutningene bør i beste fall revurderes i lys av de data som er presentert her. For selv om resultatene av fortolkningen som er gjort av dataene kan diskuteres, er det likevel vanskelig å komme unna de rent tallmessige slutningene som kan trekkes av det kvantitative materialet. Hva er det så disse to utviklingene innebærer helt konkret?

Den første overraskelsen er utslaget av Trykkefrihetsforordningen. Der det skulle forventes at en slik restriksjon på de trykte mediene ville føre til en nedgang i antall abonnemeter, er effekten begrenset til en avtagelse av den betydelige veksten fra de tidligere årene etterfulgt av en lengre periode med stabilitet i antall abonnemeter. At en nedgang er fraværende er likevel ikke ensbetydende med at forordningen ikke hadde noen effekt. Vekstmønsteret fra tidligere stopper tydelig opp i begge byene og går over til stabilitet, uten at dette nødvendigvis tilsier at markedet nådde et metningspunkt på dette tidspunktet siden ytterligere vekst i antallet abonnemeter inntreffer noen år senere. Dermed er en rimelig slutning at selv om Trykkefrihetsforordningen ikke hadde noe negativt utslag på antallet abonnemeter, hadde den etter all sannsynlighet en dempende effekt på veksten fra årene før. Med andre ord så var det ikke noe tap i antall abonnemeter, men det ser heller ikke ut til at nye abonnemeter ble tegnet i samme grad som tidligere.

Den andre og kanskje største overraskelsen er fraværet av umiddelbar nedgang i antallet abonnemeter for begge byene etter 1807. Faktisk representerer krigsutbruddet periodens definitive toppunkt, som hadde startet med en markant vekst året før og som ikke hadde noen merkbar nedgang før i siste halvdel av 1808. Denne toppen gir rom for to større slutninger. Den første er at den kraftige økningen i antall abonnemeter kronologisk sett inntreffer før Danmark-Norge blir involvert i krigen. Økningen begynner for fullt alt i 1806 og kan sannsynligvis knyttes til de større utviklingene i Napoleonskrigene dette året. Den andre er at den britiske blokaden ikke førte til noen umiddelbar nedgang i antall abonnemeter for verken Trondheim eller Christiania. Selv om en nedgang inntraff ett år etter at Danmark-Norge ble involvert i krigen, er det heller tvilsomt at dette skyldes blokaden siden nedgangen kun kan observeres i Christiania og ikke i Trondheim som ville ha blitt påvirket i like stor grad av eventuelle logistikkproblemer.

Nedgangen i Christiania fra 1808 kan med høy sannsynlighet tilskrives krigsavisene. Nedgangen sammenfaller med krigsavisenes utgivelsesperioder og siden disse bevegelsene i mengde ikke kan observeres i Trondheim kan de heller ikke ha kommet av en felles faktor som for eksempel forstyrrelser i logistikken. Dette gjør at krigsavisene står igjen som en hovedforklaring. For det første ble de konkurrenter til de øvrige utgivelsene, inkludert de danske avisene som man ser nedgangen i. At den største av de danske avisene, *Berlingske*, kom under direkte statlig kontroll fra 1808 og ble utgitt som *Danske Statstidende* er en hendelse som sammenfaller med denne nedgangen. Overgangen til å bli en statskontrollert avis kan ha gjort de konkurrerende krigsavisene enda mer attraktive for et kritisk publikum, hvilket kan bidra til å forklare hvorfor

nedgangen kun kan observeres i Christiania siden det i Trondheim ikke var noen tilsvarende konkurranse til *Danske Statstidende*. En tilsvarende nedgang kan sees for *Collegial-Tidende* som også kom i konkurranse med krigsavisene, særlig *Budstikken*. Denne nedgangen kan ha blitt forsterket av at begge publikasjonene fikk en økt porto på samme tid. For det andre har krigsavisene blitt stadfestet til å være et Østlandsfenomen, hvilket bidrar til å forklare hvorfor effekten av dem ikke er synlig i Trondheim. I et større perspektiv bør derfor krigsavisenes rolle revurderes noe. Disse trekkes gjerne frem i langt større grad enn de danske publikasjonene når denne perioden omtales. Fra et politisk og opinionsmessig ståsted hadde de riktignok en stor betydning, men fra et kvantitativt og utbredelsesmessig ståsted ser det ut til at krigsavisene var et begrenset lokalt fenomen i og rundt Christiania.

Sammensetningen av de ulike typene publikasjoner gir også et tydelig mønster for begge byene. Mens det i begynnelsen av perioden er en andelsmessig vekst av tidsskrifter, snur denne utviklingen ved århundreskiftet og *Berlingske* tar gradvis større andeler av markedet. Dette skjer tidvis ved en økning i totalmengden, tidvis på bekostning av de øvrige publikasjonene. Utviklingen kan observeres i begge byene, men i Christiania er *Berlingske* sin andel i tillegg langt større enn i Trondheim. Dette skyldes den enkle grunn at det var langt flere som abonnerte på denne avisen her, mens antallet tidsskrifter og aviser er tilnærmet likt i begge byene. Oppsummert forteller dermed dataene for de trykte mediens sammensetning historien om en markedsmessig triumf for nyhetsavisene etter Trykkefrihetsforordningen. Samtidig er observasjonene talende for forskjellene mellom Trondheim og Christiania.

Ulikheten mellom byene kommer til uttrykk gjennom de to overnevnte observasjonene: Krigsavisenes utslag og forskjellen i mengden av *Berlingske*. Mengdeforskjellen holder seg tilnærmet lik gjennom hele perioden, med et tydelig høyere antall abonnementer på *Berlingske* i Christiania enn i Trondheim. Dette høyere antallet er gjeldende også under avisens nedgangsperiode, som i tillegg markerer det punktet hvor svingningene for byene skiller seg fra hverandre. Dette skillet inntreffer etter 1807 og kan knyttes til de nevnte krigsavisene. Selv om disse ikke er representert i statistikken med faktiske tall, er utslaget av konkurransen de innebar tydelig i observasjonene for Christiania i form av en tydelig nedgang i de danske publikasjonene. Kombinert gir disse to klare ulikhetene mellom byene et bilde av to ulike publikum og marked for de trykte mediene.

Det bildet som de overnevnte observasjonene tegner av Trondheim og Christiania er særdeles interessant og gir et godt grunnlag til den politiske analysen. Observasjonene peker i retning av et mer stabilt marked i Trondheim, men et større og mer informasjonssøkende publikum i Christiania. At det alt før utviklingen i byene skilte lag var et betydelig høyere antall abonnenter i Christiania på *Berlingske*, ofte betegnet som Norges vindu ut mot verden, tilsier at det her forelå en større interesse for nyheter og begivenheter fra utlandet også før Napoleonskrigene berørte Danmark-Norge direkte. For en politisk analyse av de trykte mediene fra en kvantitativ vinkling er dette et viktig moment siden det ikke bare innebærer større politisk interesse, men også et større grunnlag for informasjonsbasert dannelse av opinion. Dette var ikke nødvendigvis knyttet spesifikt til *Berlingske*, men heller til en allmenn stor etterspørsel etter nyhetsstoff. Krigsavisenes så å si umiddelbare opprettelse, kombinert med at de øvrige nyhetsformidlende mediene i Christiania tapte markedsandeler til disse, støtter en slik slutning. At dette skjer i Christiania, og ikke i Trondheim, er en indikator på at denne høyere interessen var et lokalt fenomen som videre kan settes i sammenheng med fremveksten av det politiske Christiania.

Oppsummert byr de statistiske dataene for trykte medier mellom 1795 og 1812 på overraskende funn. De kanskje mest oppsiktsvekkende er at de store endringene og hendelsene man skulle tro ville ha hatt en sterk negativ innvirkning på tallene hadde liten observerbar effekt. I stedet for Trykkefrihetsforordningen og den britiske blokaden var det heller lokale forhold som fikk størst effekt på mengde og sammensetning. Det er også i disse lokale forholdene at det er mulig å spore politisk interesse. Mengden informasjon man anskaffet gjennom medier som formidlet hendelser fra utlandet sier mye om hvor aktivt man fulgte med på verden, samt i hvilken grad velinformert dannelse av opinion kunne skje i de ulike byene. Med dette utgangspunktet har det blitt mulig å gjøre en analyse av den politiske interessen.

5.2.2 Sporbar politisk interesse og opinion

Der Kjærgaard i sin artikkel påpeker at det mellom 1796 og 1812 var en helhetlig vekst i de trykte mediene, har denne undersøkelsen pekt på at denne veksten i all hovedsak gjaldt de avisene og tidsskriftene som kan betegnes som indikatorer på politisk interesse. Før 1799 var veksten tydeligst for tidsskriftene med politisk innhold, mens etter Trykkefrihetsforordningen var det nyhetsavisene som hadde en stor fremgang, da særlig *Berlingske*. Dette tilsier at selv om Trykkefrihetsforordningen la lokk på politiske og kritiske ytringer i mediene, la den ingen demper på den politiske interessen som kan observeres ut ifra kildematerialet. I stedet tyder dette på at interessen etter 1799 heller ble rettet mot de mindre spesialiserte mediene. Disse kunne

fremdeles informere om hendelser i inn- og utland som publikum kunne gjøre seg opp en mening om.

Graden av observerbar vekst henger tett sammen med de store politiske hendelsene i inn- og utland. Mens myndighetenes regulering av mediene kun førte til en overgang i 1799 der veksten gikk fra de spesialiserte mediene og over til de mindre spesialiserte mediene, førte de storpolitiske hendelsene i utlandet til en økt vekst. Det er særlig hendelsene i 1806 som synes å ha gitt utslag, siden disse brakte Napoleonskrigene nærmere både de økonomiske og politiske interessene i Norge. Veksten og den høye interessen holdt seg ved like til tross for den britiske blokaden, men fra 1808 av begynner ulikhetene mellom Trondheim og Christiania å gjøre seg gjeldende. Som nevnt i sammenheng med den kvantitative analysen spiller krigsavisene inn på ulikhetene imellom byene, men disse er også klare indikatorer på politisk interesse. De to største ulikhetene er som oppsummert at det i Trondheim forelå en større økonomisk interesse mens det i Christiania var en klarere politisk interesse.

Denne økningen i politisk interesse kan settes i direkte sammenheng med en økende dannelse av opinion. Denne sammenhengen kommer av den endringen i den trykte offentligheten som Trykkefriehtsforordningen innebar, da de politiske tidsskriftene ikke lenger kunne tilby publikum debatterende eller kritisk innhold. Dermed innebærer begrensningene for hva som kunne trykkes en begrensning i hva som kunne dekkes av publikums interesse. De trykte mediene fikk en brå overgang til kun å bli rent informerende snarere enn debatterende, følgelig kunne publikum kun stå som tilskuere snarere enn deltagere i forhold til den trykte offentligheten. At opinionen ikke lenger kunne bli uttrykt gjennom debatt og resonnerende artikler i de trykte mediene er imidlertid ikke ensbetydende med at opinionen var lagt død. Selv om det ut ifra kildematerialet som her er benyttet ikke kan sies noe spesifikt om hva opinionen innebar, er det mulig å påpeke en økende dannelse av opinion. Denne dannelsen henger sammen med den observerte politiske interessen. At publikum aktivt søkte informasjon om hendelser i inn- og utland tilsier en interesse for disse, noe som igjen tilsier at publikum dannet seg meninger om disse hendelsene. Meningene kan igjen ha formet opinion blant ulike grupper gjennom diskusjon og felles meningsutveksling. Dette kan likevel ha ført til at opinionen fikk en annen form enn tidligere ettersom det ikke kunne foregå diskusjon i trykte medier.

Denne formen kan betegnes som muntlig og mer lokal opinion enn før 1799. Uten muligheter innen den felles trykte offentligheten for debatt og meningsutveksling ovenfor et større publikum,

er det plausibelt å anta at meninger og opinion dermed ble formet i større grad av de muntlige offentlighetene som ikke lå under de samme restriksjonene som den trykte. Selv om man fra norsk hold ikke hadde deltatt i de danske avisene i noen særlig grad, kunne publikum likevel få med seg hva andre diskuterte og mente på ulike felt. Etter 1799 kunne man verken delta eller følge diskusjoner gjennom de trykte mediene. Diskusjonen i den muntlige offentligheten kan dermed antas å ha blitt mer fremtredende. I norsk sammenheng er det de borgerlige og patriotiske selskapene som er de tydeligste muntlige offentlighetene, som samtidig hadde abonnementer på trykte medier som medlemmene kunne lese og deretter diskutere. Dermed er det en sannsynlig slutning at det var innen disse selskapene at opinion ble dannet. Med andre ord fikk opinionen, siden den ikke lenger kunne springe ut av en nasjonal eller helstatlig meningsplattform i den trykte offentligheten, et større preg av lokal og betinget regional opinion som sprang ut ifra de muntlige offentlighetene i byene.

Oppsummert kan det dermed konkluderes med at det var en økende politisk interesse mellom 1795 og 1812. Trykkefriehtsforordningen førte imidlertid til at denne interessen gikk over fra de spesialiserte mediene til de mer generelle nyhetsavisene. Denne økte interessen kan igjen sies å indikere en økt opinionsdannelse. Opinionen som ble dannet ut ifra den økte interessen kunne imidlertid ikke lenger komme til uttrykk i en felles trykt offentlighet på grunn av lovgivningen. I stedet ble denne opinionen begrenset til de muntlige offentlighetene i form av selskaper og klubber i byene, med det resultat at opinionen heller ble muntlig og regional. En slik utvikling kan muligens betegnes som en økt regionalisering. Fra før av hadde både administrasjonen og de økonomiske forholdene i Norge hatt en klar regional inndeling med basis i stiftamtene. Med utviklingen i etterkant av Trykkefriehtsforordningen kan det hevdes at også opinionen ble mer lokal og regional med utspring i de borgerlige bymiljøene.

5.2.3 Funnene i en historisk kontekst

En tydelig utvikling som sammenfaller med den påvist høyere politiske interessen i Christiania er byens økende politiske betydning. Den økende politiske aktiviteten og betydningen for byen kan illustreres både med myndighetenes opprettelse av Regjeringskommisjonen i 1807 og den regjeringsuavhengige opprettelsen av Selskabet for Norges Vel i 1809. Disse to institusjonene hadde ulike formål, med Regjeringskommisjonen som et styringsorgan under blokaden og Selskabet for Norges Vel som et patriotisk selskap ment til å bedre tilstanden i Norge under krigsårene. Et fellestrekk for var at Christianias handelspatrisitat var sterkt representert, og at en rekke av tiltakene som ble iverksatt fremmet deres næringsinteresser. Dette peker i retning av at

det politisk interesserte publikumet i Christiania ikke bare inkluderte embetsmennene, men også handelsstanden. En mulig forklaring på denne høyere politiske interessen blant handelsborgerskapet i Christiania sammenlignet med i Trondheim kan være misnøye med fordelene København hadde som handelsby, på bekostning av øvrige handelsbyer i nærheten hvilket inkluderte Christiania.

For Trondheims del var det også en økende politisk interesse, men i langt mindre grad enn den som er observert for Christiania. Denne lavere interessen kan forklares med samme årsak som Christianias høyere aktivitet, nemlig handelsstandens interesse og involvering. Mens det i Christiania var en høy grad av politisk interesse og deltagelse blant handelsstanden, var det ikke tilfelle for handelsstanden i Trondheim. Her var det en klarere segregering mellom de politiske og de økonomiske interessene, hvilket reflekteres i de funnene som er gjort i den kvantitative analysen. Dette gir et bilde av den politiske interessen i Trondheim som sammenfaller godt med dataene, nemlig at der den politiske interessen var større og bredere i Christiania ved å være gjeldende innen hele borgerskapet, var den i Trondheim stort sett begrenset til embetsstanden.

Observasjonene for begge disse byene passer godt inn i en rekke større geografiske sammenhenger. Det aktive handelsborgerskapet i Christiania var ikke unikt for denne byen, men har også har blitt påpekt for byene langs Sørlandskysten. Dette kan settes i sammenheng med forklaringen bak handelsstandens politiske interesse og involvering, nemlig at geografisk nærhet til København innebar at privilegiepolitikken og monopolene som gagnet hovedstaden gjorde seg mer gjeldende her enn lengre nord. En annen, og kanskje mer nærliggende forklaring på at det var såpass store likheter innen det sønnafjelske borgerskapet var at det eksisterte tette sosiale forbindelser innenfor denne gruppen. Med slike tette forbindelser er det heller ikke usannsynlig at også holdninger og aktivitetsnivå var tilsvarende likt mellom Christiania og Kristiansand. Det motsatte mønsteret kan sees i de nordafjelske regionene. Basert på deltagelsen i for eksempel Selskabet for Norges vel var det ikke bare i Trøndelag at handelsstanden var mindre politisk aktiv, men også på Vestlandet og i Nordlandene. Videre viser aktiviteten i Trondheim at det ikke var nasjonale interesser som var prioritert, men lokale og regionale. Dermed kan den lavere politiske interessen som dataene tilsier for Trondheims del delvis forklares med at handelsstanden i byen var mindre politisk interessert enn handelsstanden i Christiania. En ytterligere forklaring er at borgerskapet i Trondheim hadde mindre interesse i nasjonale spørsmål enn det hadde i Christiania, noe som kommer tydelig frem i sammenheng med både innsamlingen til universitetet

og deltagelsen på riksforsamlingen. Dette peker i retning av at det regionale aspektet kan ligge til grunn for ulikhetene dataene viser imellom byene.

Et ytterligere tegn på at forskjellene i dataene peker i retning av regionalisering er de politiske bevegelsene. Eksempler på disse er det svenskorienterte unionspartiet som utgjorde Wedels krets i Christiania, og det sterkt blandede selvstendighetspartiet som hadde sitt kjerneområde på Vestlandet og i Trøndelag. Selv om disse bevegelsene i en viss grad kan gis en geografisk tilknytning, eksisterte tilsvarende bevegelser også andre steder. Et illustrerende eksempel er unionsbevegelsene. Wedels krets i Christiania er den som stikker seg klarest frem, men samtidig eksisterte det en tilsvarende krets i Trondheim sentrert rundt Mons Lie. Dette er ikke ensbetydende med at disse hadde en sammenheng, snarere tvert imot. Mens Wedels krets besto av menn fra de øvre sosiale kretser besto Lies krets av menn fra småborgerskapet. Dermed var disse kretsene like i sine svenskorienterte interesser, men samtidig ulike siden de var basert i helt ulike lag av samfunnet. Med andre ord indikerer dette tydelig at selv om politiske bevegelser med like politiske orienteringer dukket opp i flere norske byer var det likevel ikke snakk om nasjonale bevegelser. I stedet illustrerer de heller at det fantes et mangfold av interesser innad i de ulike regionene. Dermed peker utviklingstrekkene i retning av at det ikke var en felles utvikling innen opinion og offentlighet i denne perioden. De dataene som foreligger passer godt med dette bildet, der to byer av samme størrelse likevel kan fremvise såpass store ulikheter innen mengde, sammensetning og politisk interesse. Disse ulikhetene er imidlertid ikke uventede. På grunn av den administrative praksisen i Norge var det liten grad av horisontal integrasjon mellom regionene, verken økonomisk, sosialt eller politisk. At disse individuelle utviklingene intraff i byene er dermed høyst sannsynlig en konsekvens av at det var liten integrasjon imellom de. Dette forklarer både de tydelige forskjellene, samt at de tilsynelatende felles utviklingene likevel hadde lokale og individuelle preg.

5.2.4 Økende og regional interesse

Der Kjærgaards undersøkelse kunne påpeke en helhetlig vekst for de trykte mediene i perioden 1796-1812, har denne studien vist at denne veksten igjen antyder en økt politisk interesse i både Christiania og Trondheim. Til tross for at de var på samme størrelse på denne tiden var ikke denne interessen like stor i de to byene, med en tydelig høyere grad av politisk interesse i Christiania. Denne ulikheten kan delvis forklares med at det i Christiania var stor politisk interesse og aktivitet blant både handels- og embetsmenn, mens i Trondheim var denne aktiviteten mer begrenset med embetsmennene som de mest aktive. En ytterligere forklaring er at

det i Christiania kan ha vært en større interesse for nasjonale spørsmål enn i Trondheim. Samtidig gjorde Trykkefrihetsforordningen fra 1799 at trykt opinion over større geografiske områder ikke lenger var mulig. Dermed ble offentlighet og opinion begrenset til en muntlig og regional form. Følgelig danner dette et bilde av en økende grad av regionalisering. En regionalisering av politisk interesse fordi de ulike vilkårene for handel som gjorde seg gjeldende nærmere hovedstaden gjorde handelsstanden her mer politisk, og en regionalisering av opinion grunnet lovgivningen. Dette vises ytterligere med at de ulike politiske bevegelsene i perioden hadde lokale og regionale utbredelsesområder, men ikke nasjonale. Der noenlunde like bevegelser dukket opp i både Christiania og Trondheim ser det ut til at de likevel oppsto uavhengig av hverandre. Dermed er dette klare indikasjoner på at selv om det var en klart økende politisk interesse og opinionsdannelse i årene før 1814, hadde ikke denne utviklingen nasjonalt preg. I stedet må denne utviklingen og ulikhetene mellom byene sees på som et resultat av den manglende horisontale integrasjonen mellom regionene, hvilket gjorde at utviklingene i stiftshovedstedene skjedde ut ifra lokale premisser og forhold.

5.3 Avsluttende bemerkninger

Hensikten med denne studien har vært å kartlegge deler av den politiske interessen og grunnlaget for opinionsdannelse i to av byene, samt å se hvilke realhistoriske årsaker som ligger bak. Den er likevel kun en enkelt brikke blant det store antallet av arbeider som er blitt gjort på dette feltet ut ifra mange ulike vinklinger og kilder. Som en undersøkelse gjort ut ifra en kvantitativ metode hører denne studien til de brikkene som heller gir et overblikk over utviklingene snarere enn spesifikk kunnskap på detaljnivå som undersøkelser av brev og artikler kan gi. Derimot har dette overblikket gjort det mulig å se større sammenhenger som knytter ulikhetene i politisk interesse mellom byene til regionale forskjeller. Følgelig støtter ikke denne studien bare tesen om en økende politisk interesse før 1814, men også synet på regionenes betydning for det norske samfunnet under helstaten.

For et utvidet og mer nyansert bilde kan denne studien uten problemer utvides med ytterligere arbeid med det samme kildematerialet. Både de norske og de danske ordrebøkene gir en oversikt over samtlige norske byer av en viss størrelse i disse årene. Selv om kun Trondheim og Christiania har blitt inkludert i denne studien finnes det altså materiale til å gjøre tilsvarende undersøkelser også for de øvrige norske byene. Dette kan være særdeles interessant i henhold til de større regionale mønstrene som alt er antydnet, som gikk på tvers av den formelle inndelingen som stiftamtene innebar. Et slikt arbeid kan enten være en fortsettelse av det arbeidet som er gjort

her, eller individuelle arbeid som tar for seg andre byer enn de som er blitt undersøkt i denne studien. Ikke bare vil dette kunne si klarere hvor ulike regionene var i forhold til hverandre, men det kan også bidra til å påpeke besvare om utviklinger kan ha skjedd over større regioner utover stiftamtene.

Samtidig kan en kvantitativ oversikt over abonnementene på trykte medier for samtlige av de store norske byene i perioden ikke bare være til nytte for studier av den politiske historien, men også andre felt av Norges historie. Mens denne studien ligger et sted mellom mediehistorie og politisk historie, kan kildene som er benyttet like fullt benyttes til forskning på enten ren mediehistorie eller sosialhistorie med fokus på borgerskapet i de norske byene i denne perioden. Det er med andre ord mye som fremdeles står igjen å undersøke i arkivmaterialet, både i henhold til hvilket materiale som er analysert og hvordan materialet er benyttet. Å dekke alt som finnes av materiale og alle vinklinger er nok i overkant optimistisk, men ved å fortsette å studere denne perioden gjennom ulikt kildemateriale og ulike vinklinger vil et stadig klarere bilde av denne perioden dannes, bit for bit.

Litteraturliste

Kilder

RA-465/1604

Inntektsordrebok for den danske brevposten 1794-1800

RA-465/1605

Inntektsordrebok for den danske brevposten 1801-05

RA-465/1606

Inntektsordrebok for den danske brevposten 1806-1810

RA-465/1607

Inntektsordrebok for den danske brevposten 1810-1813

Inntektsordrebok for den norske generalpostkasse 1786-1804, RA/EA-3108/R/Rc/L0004

Litteratur

Bang, Johan, Salmonsens, Martin & Borberg, Christian: *Frihedens sag er en borgerlig sag – Kampen om de borgerlige rettigheder 1770-1807*, Skov 1984

Bastiansen, Henrik & Dahl, Hans Fredrik: *Norsk Mediehistorie*, Oslo 2003

Blangstrup, Christian: *Salmonsens Konversationsleksikon 2. utgave, Bind V: Cikorie-Demersale*, København 1916

Bricka, Carl Frederik: *Dansk Biografisk Leksikon, bind XII – Münch-Peirup*, København 1898

Bull, Ida: *De Trondhjemske handelshusene på 1700-tallet, slekt, hushold og forretning*, Trondheim 1998

Bull, Ida: "Foreningsdannelse i norske byer. Borgerlig offentlighet, kjønn og politisk kultur" i *Heimen* Nr. 4/2007

- Bull, Ida: "Politisk kultur i stiftsbyene – erfaringer med borgernes medbestemmelse" i Bull, Ida & Maliks, Jakob (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014
- Bull, Ida & Maliks, Jakob: "Med regionen som utsiktspunkt" i Bull, Ida & Maliks, Jakob (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014
- Collett, John Peter & Frydenlund, Bård, *Christianias Handelspatrisitat - En elite i 1700-tallets Norge*, Oslo 2008
- Collett, John Peter: "Radikaliseringen av de norske særkravene – Kampen for et norsk universitet 1809-1811" i Frydenlund, Bård & Glenthøj Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009
- Collett, John Peter & Bjerke, Ernst (red), *Vekst gjennom kunnskap – Det Kongelige Selskap for Norges Vel 1809-1814*, Oslo 2009
- Dyrvik, Ståle: *Året 1814*, Oslo 2005
- Døhl, Einar: *Byen og Bladet - Trondheim og Trøndelag sett fra avisvinduer 1767-1825*, Trondheim 1962
- Dørum, Knut: "Den gamle kongetroskap sættes stadig mere paa prøve" i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009
- Eliassen, Finn Einar: "Postal statistics as evience of urban networks: Norway c.1800" i Hubert Houben & Kristjan Toomaspoeg (red), *Towns and Communication Vol.2 - Communication between Towns*, Galatina 2011
- Eliassen, Finn-Einar: "Krigen og de norske byene – militarisering, folketap og en overklasse foran undergangen" i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009

Evju, Håkon: "Frihet som politisk problem i dansk-norske tidsskrifter", i Sandvik, Hilde (red), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010

Feldbæk, Ole: *Danmark-Norge 1380-1814 – Nærhed og adskillelse 1720-1814*, Oslo 1998

Fiskaa, Haakon: *Den norske presse før 1850, ny utgave ved Helge Giverholt*, Fredrikstad 1985

Fjeld, Sindre: *Budstikken - En propagandaavis? En innholdsanalyse av regjeringskommisjonens offentlige ytringer i Budstikken 1808*, masteroppgave UiO 2010

Frydenlund, Bård: "...at den danske Regjering villigere vilde høre paa de Klager, som vi Nordmænd have at fremføre." i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009

Frydenlund, Bård: "Før unionspartiet. Omstridte forbindelser og norske møter om helstatens fremtid 1809-1814" i Frydenlund, Bård & Storsveen, Arvid (red), *Veivalg for Norden 1809-1813*, Oslo 2013

Giverholt, Helge: *Norsk dagspresse i emning 1807-1815*, Fredrikstad 1984

Glenthøj, Rasmus: *En Moderne nations fødsel – Norsk national identifikasjon hos embedsmænd og borgere 1807-1820*, Odense 2008

Glenthøj, Rasmus: *Skilsmissen – Dansk og Norsk Identitet før og efter 1814*, Odense 2012

Habermas, Jürgen: *Borgerlig offentlighet*, Oslo 2002

Hudson, Pat: *History by Numbers – An Introduction to Quantitative Approaches*, London 2011

Jørgensen, Harald: *Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848 - et bidrag til en karakteristik af den danske enevælde i Fredrik VI's og Christian VIII's tid*, København 1944

Kirkhusmo, Anders: "Trondheims to Eidsvollsmenn i 1814: Andreas Rogert og Peter Schmidt Junior" i *Trondhjemske Samlinger* 2013

Kjærgaard, Thorkild: "The Rise of Press and Public Opinion in Eighteenth-century Denmark-Norway", *Scandinavian Journal of History*, vol. 14/1989

Maliks, Jakob "Grunnloven og regionene: hegemoni, kontinuitet og brudd", i *Heimen* nr. 1/2002

Michelsen, Dag: "«Grændseskillet imellem Trykkefrihed og Trykkefrækhet» - Jonhan Frederik Wilhelm Schlegel, *Astræa* og trykkefrihetens grenser" i Sandvik, Hilde (red.), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010

Mykland, Knut: *Trondheims historie 997-1997, bind 3 – Fra Søgaden til Strandgaten 1800-1880*, Oslo 1996

Nasjonalbibliotekets database, "Nordisk Landvæsens og landhuusholdnings Magazin", <http://www.nb.no/nbsok/nb/9efc0d216adbeae9e85fb948843078fc>, sist aksessert 08.05.2014

Njåstad, Magne: "Stiftsstedene – de regionale politiske sentra" i Bull, Ida & Maliks, Jakob (red), *Riket og regionene – Grunnlovens regionale forutsetninger og konsekvenser*, Trondheim 2014

Nøding, Aina: "Hva er et 1700-tallstidsskrift?", i Tjønneland, Eivind (red), *Opplysningstidens tidsskrifter - norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008

Ottosen, Morten Nordhagen: "«Uti bästa dispositioner för förening?» - Propaganda og forbindelser i norsk-svenske grenseområder 1809-1810" i Frydenlund, Bård & Storsveen, Odd Arvid (red), *Veivalg for Norden 1809-1813*, Oslo 2013

- Rian, Øystein: "Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814", i Sandvik, Hilde (red), *Demokratisk teori og historisk praksis – Forutsetninger for folkestyre 1750-1850*, Oslo 2010
- Ringvej, Mona: "Københavns nyhetsmonopol ved veis ende", i Frydenlund, Bård & Glenthøj, Rasmus (red.), *1807 og Danmark-Norge - På vei mot atskillelsen*, Oslo 2009
- Seip, Jens Arup: *Politisk ideologi: tre lærestykker*, Oslo 1988
- Seip, Jens Arup: *Utsikt over Norges historie*, Oslo 2002
- Storsveen, Odd Arvid: "Hermoder, et norsk Minerva", i Tjønneland, Eivind (red), *Opplysningstidens tidsskrifter - norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008
- Støren, Wilhelm K.: *Adresseavisen to hundre år – Fra Postrytternes til Telesatelittenes Tidsalder*, Trondheim 1967
- Sundsbo, Ivar: "Norsk post under Napoleonstiden 1807-1806", i Tor Østlund (red). *Fra Svinesund til Haparanda*, Oslo 2002
- Søllinge, Jette og Thomsen, Niels: *De Danske Aviser 1634-1989, bind 1*, Odense 1988
- Tjønneland, Eivind (red): *Opplysningstidens tidsskrifter; norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*, Bergen 2008
- Viken, Øystein Idsø: "Underdanig opposisjon: - offentlig skriftleg motstand i Norge 1807-1814" i *Historisk Tidsskrift* nr. 3/2011
- Wasenden, Wilfred: *Fra Fred Gjennom Krig til Fred 1807-1814 - En posthistorisk framstilling*, Billingstad 2011
- Aas, Liv: *Postvesenet og avisene i Danmark-Norge før 1814*, Hovedoppgave UiO 1949

Appendiks – Tall over abonnementer

Christiania

Tittel 278	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	S	Q	R	T
Halvår 279																				
1795/1N	288	2				17	6	11		41	40								22	
1796/1N	287	2				20	7	11		41	41								33	
1796/2N	278					12		11		40	37								53	
1796/1	274					11		11		40	37								59	
1797/1	266		5			13		12		41	34								91	
1797/2	262					12		12		41	34								98	
1798/1	254			37		14		11		41	26			4				2	112	
1798/2	249			43		12		12		41	26			8				5	124	
1799/1	262			57		15		13		42	22							12	135	
1799/2	255			60		15		13		42	22							12	137	
1800/1	291			64		19		13		39	21							8	133	
1800/2	288			63		11		12		36	21							7	128	
1801/1	296			66		9		13		34	21							18	123	1
1801/2	304			65		10		13		35	21							16	122	1
1802/1	301		1	65		9		14		35	20	16						15	112	1
1802/2	299			68		10		13		34	20	15						13	109	1
1803/1	306			74		9		15		34	20	16						10	108	1
1803/2	314			77		10		15		35	21	16						10	112	1
1804/1	312			72		10		14		33	22							9	107	2
1804/2	316			75		10		14		34	22							8	108	2
1805/1	334			78		11		14		37	19							7	116	1
1805/2	326			76		11		14		36	19						128	6	113	1
1806/1	365			76		10		15		37	18						174	5	108	
1806/2	363			72		10		14		34	18						167	3	108	
1807/1	380			74		9		12		33	20						174	2	107	1
1807/2	389			71		9		11		30	20						176	3	97	1
1808/1	402			72		7		11		28								3	95	1
1808/2	384			63		6		11		26	9							3	91	
1809/1	350			58				12		22								3	81	
1809/2	356			16				11		21								3	78	
1810/1	324			56				11		21								5	70	
1811/1	366			53	21			11	3				20			1		3	62	
1811/2	372			53	23			11							2	3		3	61	
1812/1	390			56	21			11	4				21			5		3	67	
1812/2	394			56	24			16					23			8		3	70	

²⁷⁸ A. Berlingske/Danske Statstidende, B. Almeennyttige samlinger, C. Astræa, D. Collegial-Tidende, E. Dansk Litteratur-Tidende, F. Den Danske Tilskuer, G. Efterretninger om udenlandsk Litteratur, H. Handels-Tidende, I. Kiøbenhavns Priis-Courant, J. Lærde Efterretninger, K. Minerva, L. Nordisk Landvæsens Magazin, M. Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn, N. Olufsens Oeconomiske Annaler, O. Sandsigeren, P. Søndag Aftens-Læsning, Q. Hempels, R. Iversens, S. Christiania Intelligens-Sedler, T. Øresundslister.

²⁷⁹ N står for føringer fra norske kilder.

Trondheim
+ Nordlandene 1812

Tittel	A	B	C	D	E	F	G	H	J	K	M	O	P	Q	R	S	T
Halvår																	
1795/1N	167	8				7	6	19	32	9					42		
1796/1N	163	8				17	12	18	20	17					42		
1796/2N	163	8				20		20	34	26					52		
1796/3N	163	6				20		21	34	26					57		
1797/1	162	5	14			19		21	35	27					59		
1797/2	163	4				19		21	36	28					69		
1798/1	161	4		32		15		21	35	24					76		
1798/2	154	4		32		14		22	36	24					85		
1799/1	154	4		35		13		23	33	20				1	90		
1799/2	155	4	7	41		14		23	36	21				5	107		20
1800/1	157	4		44		14		25	36	19				6	98		21
1800/2	161		7	45		16		25	35	23				7	101		20
1801/1	168			52		13		27	34	21				7	105		20
1801/2	163			54		13		26	32	21				7	109		20
1802/1	168			53		14		25	32	21				7	108		18
1802/2	169		6	51		12		26	32	19				7	98		17
1803/1	160			49		15		27	39	22				7	91		17
1803/2	164			50		15		27	31	22				7	88		18
1804/1	166			48		16		30	31	23				8	83		19
1804/2	164			49		15		31	29	23				9	77		18
1805/1	162			52		15		32	30	23				6	82		17
1805/2	165			56		15		31	29	24				5	84	8	11
1806/1	174			57		14		34	35	24				5	84	6	9
1806/2	176			55		14		33	35	24				5	86	6	10
1807/1	186			56		14		32	36	25				5	80	6	10
1807/2	191			56		14		31	34	25				5	78	9	9
1808/1	193			61		13		31	36					5	74		9
1808/2	196			56		15		30	34	24				5	76		9
1809/1	201			58				32	28					8	77	9	5
1809/2	199			59				28	28					11	77	10	3
1810/1	198			52				29	26					12	75	10	5
1811/1	197			48	24			27			13	1		7	66	17	
1811/2	200			47	24			27			13	1	2	8	70	16	
1812/1	211			53	22			22			15		9	10	78 +16	15	
1812/2	169 +42			43 +12	18 +5			20 +2			13		9 +6	10 +2	77 +16	6 +2	